153/II

# ספר
# דברי חכמים וחידותם

קובץ על־יד, בסדר א״ב, אגדות אגדות סתומות הנמצאות
בתלמוד ומדרש, ומאמרים פליאים אשר רוח מליצה חידות
נוסמה בם, ומשלים הרבה ומכתמים מחכמים, תוכם רצוף
מוסר השכל, הכל מפורש באר היטב על דרך שיר
בחרוזים קצרים ושקולים, בלשון נקיה וקלה,
עם הערות חדשות ומועילות לתורה ולתעודה.

מאת


## מרדכי וויסמאן חיות (מ׳ו׳ח).

(המחבר ״מראה מקום והגהות״ לירושלמי עם ״שער העין״ (ד׳ קראָטאָשין),
חתן בראשית וחתן תורה (ד׳ וויע), אלון־בכות (ד׳ לבוב), מגיד משנה
(שם), משל ומליצה (ד׳ חוברות), חכמה ומוסר (שש מהדורות), משלים
הרבה (בהמגיד), פניני ים־התלמוד (בהצפירה), נודר פרץ (במחזיקי
הדת), כוכבי יצחק ח״לו, משפט הירושה, מילי־דבריחותא, וכו׳ וכו׳).



המחיר: 1 גילדען, 2 מארק, 1 רובעל.

חלק שני

אותיות ג—י.

שנת תרנ״ב לפ״ק.


## Sprüche der Weisen nebst Erläuterungen

von


**Marcus Weissmann.**



II. Band.

WIEN, 1892.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 153 II

AKADÉMIA
KÖNYV-
TÁRA

11117 32/2.

# דברי חכמים וחידותם

## אות ג׳.

א) גברא רבא אמר מילתא לא תחיכו עליה (ברכות י״ט, וע׳ סוכה כ׳ שיחת חולין של ת״ח צריכה לימוד, וע״ע עירובין נ״ד ושבת ל׳ ומש״כ בס׳ בינה לעתים בפי׳ הפ׳: דבר גדול דיבר אליך הנביא וגו׳).

(יא״ת) שִׁפְתֵי נָבוֹן לֹא יַבִּיעוּ אִיֶּלֶת, וְכָל אֹמֶר יִשְׁקֹל בְּמֹאזְנַיִם וָפֶלֶס;
גַּם דָּבָר רֵק מִכֶּם וּלְלֹא־תוֹעֶלֶת, אַל נָא תִתְּנוּ לְבוּז, לְלַעַג וָקֶלֶס!
עָמְקוּ מִלָּיו וְהַרְבֵּה חָכְמָה יָכִילוּ, רַק אַתֶּם הָגוּת־לִבּוֹ בַּל תַּשְׂכִּילוּ.

ב) גברא דנשי קטלוהו לית דינא ודיינא (ב״מ צ״ז).

למאבד חייו אין שופטים בארץ, ולגבר נואף אשה לזמה שואף;
הוא לבדו מביא על עצמו הקרץ, נפשו קובע — ועל מי לבבו זועף? —

ג) גדול המצוה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (קידושין ל״א, וע׳ ב״ק פ״ז ויומא ס״ז ובמה שהארכתי בהצופה להמגיד שנה ששית 43—45).

ראה נתן לך ה׳ חקים מתהום עמוקים,
גם משפטים צדיקים מדבש מתוקים,
והוא צִיָּם, אף בהיות טעמיהם גלוים —
הלא רק לבעבור תהיה משכֻּרתך שְׁלֵמָה,
כי תשמרם עקב פקודי אלהים המה,
ולא אך מפני אשר בשכל וישר עשוים. 1)

---

1) במק״א כתבתי בזה עדה״כ: שני גוים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו, שאין זה לשון כפול כ״א להורות כי הגוי ישראל כלול משני עמים, בשגם הוא צריך לצאת ידי חובת הבריות במעשים טובים בינו לעצמו ובינו לחברו ככל אומה ולשון, ועוד מוטל עליו לצאת ידי חובת שמים בכל דרכיו להיותו עם קדוש. וכ״כ: והייתם לי סגולה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, שכן חובת אומתנו להצטיין במדות חמודות לסור מרע ולפעול אך טוב, ואהבת לרעך כמוך זו כל התורה, זאת תורת האדם; ונוסף גם חוב קדוש על היהודים לשמוע בלמודים ולנצור פקודי ה׳ ומצותיו המיוחדות להם לבדם כדת וכדין, וזאת התעודה בישראל — וכל שאינו מקיים המצות ההן לשם־שמים, הוא גם בעשותו שאר המצות השכליות איננו תמים ושלם (כאמרם: א״א לא נקרא תמים עד שמל א״ע), כי ע״כ הבדילנו ה׳ ויצונו אף על המצות השמעיות, והיו כמשפטים כחקים, לבלתי עשותם בתורת נדבה מצד השכל רק בחיוב גמור מפאת המצוה, כמ״ש: וצדקה תהי׳ לנו לעשות כל המצות (גם השכליות במשמע) כאשר צונו (לא בעבור חפץ וטבע שכלנו בלבד) — ולכן מצאנו לפעמים מתן שכרם בצדם, ע״שכר מצוה (אם עשויה לשם) מצוה, ולפי שרצה הקב״ה



M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ד) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכות י"ט, וראה דברי בהצופה שם 19, וע"ע שבת קכ"ז גדולה הכנסת אורחים (מצוה הקשורה בין אדם לאדם) מהקבלת פני שכינה (מצוה שבין אדם למקום), ובב"ח פ"ח קשה נזל הדיוט משל גבוה, ע"ש, וביומא ע"ד עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר וכו', ובמדרש שו"ט ז' צדיק ורע (לבריות) רשע וטוב (לבריות) שניהם שקולין זה כזה, ובקידושין מ' טוב לשמים ורע לבריות זה צדיק שאינו טוב, רע לשמים וטוב לבריות זה רשע שאינו רע, פירש"י שהטוב רק לשמים רק ע ו ה "ב נוחל, והטוב לבריות פרי מעלליו ב ע ו ה "ז אוכל; (גם מפירש"י ב"ק ט' נבין כי רק שכר מצוה בין אדם למקום בהאי עלמא ליכא, ע"ש). ואולי וש"ש: צדיק ורע לו זה צדיק שאינו גמור, בהיותו רע לבריות נושא בעוה"ז עונש חמור, ושכר פעלתו לש"ש רק לעוה"ב שמור, ורשע וטוב לו זה רשע שאינו גמור, באשר הוא טוב לבריות בעוה"ז שכרו אתו ב ח י י ו וכך היא המדה כאמור — ולכן נדול הנהנה מיגיעו יותר מי"ש דכתיב ביה אשריך (בעוה"ז) וטוב לך (לעוה"ב), משנה שכר יירש כי כפלים ישולם לו בעלמא הדין ובעלמא דאתי, לפי שרוח הבריות וגם רוח המקום נוחה ממנו. (ע' פי' המשניות לרמב"ם פאה רפ"א, והארכתי בזה במאמרי "מדה כנגד מדה" במ"מ להמגיד שנה כ"ז גליון 5, ע"ש. ושוב וראה והתבונן כשחטא אדה"ר למקום באבילת עץ הדעת נרשהו מ ג ן ע ד ן ויעתק משם לעבודה חומרית לחרוש ולזרוע בזעת אפים, ובנו קין אשר חטא לאחיו בקנאתו ושנאתו נתחייב גלות בעוה"ז והיו חייו תלואים לו מנגד עפ"י הדיבור באמור אליו ה': כי תעבוד האדמה לא תוסיף תת כחה לך — ובמ"ע "מגיד משנה" ש"א 12—13 הארכתי גם בזה) —

(ג"ת) טשפטי ה' ופקודיו נפרדו לשני ראשים:
בין אדם לאלהיו ובין גבר לַחֲבֵרוֹ;
ואשרי מתהלך בתמתו עם אֵל ואנשים,
הוד והדר פעלו ורב מהללו ופְאֵרוֹ!

---

לזכות את ישראל הרבה להם תורה ומצות, לתת שכר טוב לעושיהן בשמרם עקב שמעם בקול פקודת שדי (ובגלל זה כתוב בשלוח הקן מתן שכרו שאסור לעשות מדותיו של הקב"ה רחמים, ראה לעיל אות א הערה 25); וכששמעו מפי הגבורה אנכי ולא יהי' לך אמרו אוה"ע לכבוד עצמו הוא דורש עד שאמר כבד את אביך ואמך למען יאריכו ימיך, אז ראו והבינו כי רק טובתם ואשרם הוא מבקש למען הרבות שכרם, ויצום גם כיבוד הורים לבלתי עשות זאת ככל הגוים מטעם הכרת טובה והקרבת תודה הנטועה בטבע ושכל כ"א מטעם מ צ ו ה הצריכה כוונה לשמה; וכן במעשה הצדקה כתוב: צדק ת ר ד ף למען תחיה וגו', שהנותן מפני רגש החמלה המפעמהו אינו מתעורר מעצמו בלתי אם העני נצב נעצב לפניו ו ר ע ל ב ב ו לאשר מוצק לו בראותו רחקו ולחצו, ואולם הנותן מצד מצוה צריך לרדוף ולחפש אחריה וע"ז שכרו אתו, וכיבוד אב ואם וג"ח הן מהדברים הנוחים לשמים ולבריות שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב, וש"ש בתנחומא תרומה ויקחו לי לשמי בעוה"ז ובעוה"ב, וכמ"ש בעקרים: עבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם, העושה צדקה וחסד רק בעבור המצוה ועבודת הקודש מובטח שהוא בן עוה"ב בחיי נצח.

יגיע־כפיו כי יאכל, צדקת־שדי עשה,
ונקרב אליו — אם לא שלח ידו בעולתה. —
ואשר ירשיע לרעו, שוסה ועושה עָוֶל,
ואך במצוה הנוגעת לה' לבבו שָׁלֵם;
הלא יראתו כסלתו, גם תורתו הֶבֶל,
יַתֵּן למעמסה וקלסה, יאלם וְיִכָּלֵם;
עמל אהרים כי יקח ובברית אחים מעל,
רחוק הוא מאמונה וכחש לָאֵל ממעל. — 2)

ה) גדולה אונאת דברים מאונאת ממון (ב"מ נ"ח, וע' ב"ר פס"ה וע"ג וי"ר פל"ג ותשב"ץ ח"ג ס"י קנ"א וי"ש ב"ק פ"ח סס"ג.

(יא"ת) יש אשר יבטא כמדקרות חרב היונה,
רע ידבר באחיהו ואין בפיהו נכונה,
והוא, כזבוב ינקר שחין וננע צרעת;
ויש לשונו ערב וחלק כשמן חכו,
וברוחו רמיה וארב כאריה בסכו,
כתפוח צה ואדום ותוכו תולעת —
אכן, כאשר ינדל עון עושק עמיתו,
כי יבא והונהו בנכלי־תרמיתו,
לבוז רכושו והונו, כספו וזהבו;
כן ירבה חטאו ועצום שבעתים,
אם חומס כבוד רעו בדבר־שפתים,
בעבור הרעימו בערמה ולדאיב לבבו. —

---

2) על אלה אשר רוממות אל בגרונם. ותורתו בתוך מעיהם ועל לשונם, והם מאחיהם האביון יקפצו ידם, אף יש אין בכפם ופעלו עולה לבני־אדם, כבר המליצו הראשונים: הקול קול יעקב והידים ידי עשו — גם אני קורא עליהם ע"ד הלצה: כבר ה' מהונך א"ת מהונך אלא מנרונך, כי בפיהם ובשפתם ילמדו ויתפללו תמיד ומכספם לא יקחו לעבוד את ה' בנ"ח ומו"מ באמונה וכדומה — ע"כ יאמרו המושלים „בואו חשבון" הרוצה לדעת אם לא טעה בחשבונו יביאהו במסה, ובחינת חיבור חיסור; ואך בזאת יבחנו הדבקים בה', אם ישנם מחזיקים בתמתם גם במקום שיש חסרון כיס, וסימנך סנהדרין ז': אמת ממון יראה סימן (ע"ש ע"ד), ואדם ניכר בכיסו (וזכר לדבר בתר"א: בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה) — וזש"כ אאמו"ר ז"ל בפ' ואהבת ה' בכל לבבך ונפשך, ואח"כ כתוב בכל מאודך, להתודע ולהגלות אם בחיניו בוהב יצא שעומר בנסיון על־דבר הכסף, אז יתברר בצדק ובמשפט כי באמת לבו שלם עם ה' אף חובב ואוהב מישרים בנפש חפצה כראוי וכנכון, כאשר יאמר בשם השל"ה בפ': מקשה אחת זהב טהור, שם רמז כי הדבר הקשה האחד הוא שיהי' לאיש זהב טהור ומזוקק ונקי ולא ידבק בו מאומה מתערובות סיג גזל ואונאה ואבק רבית. —

ן) גדולה מלאכה שמכבדת ומחממת את בעליה (גיטין ס"ז ונדרים מ"ט, ור' מאיר (שהיה לבלר וכתבן, עירובין נ' וקה"ר) אמר (ב"ק ע"ט) כמה גדול כחה של מלאכה, ע"ש. ובמכילתא יתרו (הביאה הבונה בע"י חולין נ"ד) שהקב"ה הזהיר על המלאכה בקום ועשה "ששת ימים תעבוד" ונו'. ובתנחומא ויצא וב"ר פע"ד שחביבה יותר מזכות אבות וכו' (ע' ברכות י"ז חולין צ"ב ופירש"י וב"ב ק"י וביצה ל"ב, פסחים קי"ג כתובות נ"ט אדר"נ פי"א ואבות פ"א מ"י פ"ב מ"ב פ"ג מכ"א פ"ד מ"ה ורמב"ם ז"ל שם ושו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמ"ב-קמ"ט). ובקידושין ל' שחייב אדם ללמד בנו אומנות דחיותיה הוא, וב"מ ל' בית חייהם פירש"י אומנות (ע' רש"י ב"ק ק') ובשבת ק"נ ועל התינוק ללמדו ספר ואומנות פירש"י דהא נמי מצוה, ובירושלמי ריש פאה: ובחרת בחיים ן אומנות (ע' מנחות צ"ט פסחים קי"ב וכתובות נ' ובפי' מהרש"א), וראה סוטה מ"א בתובות ס"ז ורמב"ם ה' דעות פ"ה הי"א ומעיל צדקה סי' אלף תשמ"ה ענין נחמד מוסרי בשם זוהר חדש).

המלאכה סוכנת ומשענת, ואת בעליה היא תְכַבֵּד;
והעצלה צרעת נושנת, ופרים מני-ארץ תְאַבֵּד, —
רבים נחלת אבות עָרָשׁוּ, ואחרי-כן מאהתם נגרשו;
ופי-שנים בעמל ידים, תת חיים ועדי-עדיים!
גם תופש תורה ותושיה, אל יטמון ידו בצלחת, [3]
אף יחזיק במלאכה בזויה, ולא יחפין מתנות לקחת;
טוב לגבר ישא עול, עבודת-הקדש וגם החול,
כי התכל נוצרה לישבת, ועל שתיהן ארץ נצבת. —

---

[3] ראה נא סנהדרין פ"א אל אשת נדה לא קרב שלא נהגה מקופת צדקה וכתיב הוא חיה יחיה, ומגילה כ"ה מימי לא קבלתי מתנות ותענית כ"ג ר"ח הי' די לו בקב חרובין, שם כ"ד וחולין מ"ד ר"א בן פדת (גם כי היה עני, ע' תענית כ"ה) ור"ז כי שדרו להו מבי נשיאה לא שקלי (ע' דמשק אליעזר שם), ושם ז' רשב"י לא בצע מימיו על פרוסה שאינה שלו ונדרים מ"ט לא ניחא לי דאיתהני (ע' קידושין נ"ט וטאו"ח סי' רמ"ב, ופי' המשניות להרמב"ם אבות דאשתמש בתגא וכו' ושו"ת מהר"מ אלשקר סי' י"ט) — וע"כ הרבה תנאים ואמוראים עשו מלאכה נמבזה ולא בושו, כר"י הסנדלר ור"י נפחא ור"א נגרא ואבא אומנא ור"א משוחאה ושמעון הפקולי (ע"ש אומנתו בפירש"י מגילה ט"ז), והלל הזקן השתכר בטרפיקא (יומא ל"ה) ושמאי הי' בנאי (שבת ל"א) ואבא יוסף ב"ר וא"ח חופר שיחין (תענית י"ט) ור"א ור"ח עשו מנעלים (פסחים קי"ג) וקרנא תהי חמרא ור"ה דלי (כתובות ק"ה) ור"י בר"י אמר אבא שלחא הוי (שבת מ"ט) ור"פ שתלא ור"ב בר אבוי (ב"מ ק"ט) וב"א סבולאה (שם צ"ג) ור"א מודד (שם ק') ור"י (סני נהור) איעסק ברחיים ור"ש בכשורי ור"י שקיל גולפא ור"ש צנא ור"י זבין דיקולא (קידושין מ') ור"י פחמי (ברכות כ"ה) ועביד מחטין (ירו' שם פ"ד) אף שהי' אב"ד (ב"ק ע"ד) וא"ה איש טריא כובס (ירו' ב"ק), ור"א ב"ז חייט (שם שבועות פ"ד ה"ב) ור"י בר משולם ור"ה חופר בורות (מ"ר קהלת ג') ר"פ עושה שבר (שבת קל"ט) ר"י הגרסי טוחן גריסין (רש"י עירובין כ"א, וע' ב"מ ק"ט) ופנחס הסתת (חוצב אבן) הי' עובד

אדמה (ת"כ אמור פ"ב) ואבא חלקי" שכיר יום בשדות (תענית כ"ג) ורבים כהמה.

ויתר מאד הוקירו חז"ל עבודת האדמה, כדבריהם: לעולם ישליש אדם מעותיו בקרקע (ב"מ מ"ב) ויהי זהיר בתבואה בתוך ביתו (שם נ"ט) ומי שאין לו קרקע אינו אדם (יבמות ס"ג ע"ש וב"ק ז') ומי שאינו עובד אדמתו לא ישבע לחם (חולין נ"ה) ומי שמהמה אחרי הממון וקרקע אין לו מה הגייה יש לו (ו"ר פכ"ב) — ואף ר' ישמעאל שאמר (מנחות צ"ט) אסור ללמוד יונית שנא' לא ימוש וגו', הוא אמר (ברכות ל"ה) ואספת דגנך הנהג בהן ד"א וכו' ע"ש; ומה נמרצה מליצתם: הלוקח תבואה מן השוק דומה וכו' האוכל משלו' ממיטב שדהו, דומה לילד המתגדל על שדי אמו (אדר"נ פל"א, וקרא ספרי "משל ומליצה" סי' 302), ומרגלא בפומייהו דרבנן (ברכות י"ז) אני, ת"ח עוסק בתורה, בריה, וחברי, ע"ה עוסק בצרכי פרנסה, בריה, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה, ורובץ תחת משא כבד יותר ממני; כשם שהוא במלאכתו אינו מתגדר, כך אני לא לי להתפאר ולהתהדר, שאלמלא עליא לא מתקיימין איתכליא (חולין צ"ב, וע' עירובין מ"א), לולא חרשו בני הממון חרשו בעצבון, נמוגו חכמים בדאגה ושממון בימי רעבון, ויש שכר לפעלת עובד אדמה כיושב ולומד, כי על התורה ועל מלאכת עבודה העולם עומד! (קרא לעיל אות א' סי' ל', ע"ט ק"נ וק"ו).— הלא זה אשר דבר קהלת בחכמתו (ה', ח' ט') ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד, אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה גם זה הבל, ברבות הטובה רבו אוכליה וגו'. בא ללמד כי עבודת האדמה לה לבדה היתרון בכל עסקים, ארץ אשר ממנה יצא לחם טובה היא מכל סחורה וחין-ערכה יקר מפז רב ומכמני סגלות חלד, ואשר לו שדה נעבד ונזרע דומה למלך במסבו לא יחסר מאומה — הלא הכסף לא ישביע את הרעב ללחם ואין יתרון לבעליו כ"א ראות עיניו, הזהב המבריק תאוה הוא לעינים ולא טוב למאכל הבל הוא שאין לו תשועה, והמון בריות ושאונם לאין-תכלית (צוועקלאָן) באפם בר ושבר ופרי-תבואה — הנה לא ינום ולא יוכל לישון, הצובר רכוש ושומר בכספו כאישון; אבן מתוקה שנת העובד ויחיה ולא יאבד, ברנה נושא אלומותיו ישיש יזמר, ימלא כפו קוצר וחצנו מעמר — ועדותם נאמנו מאד: בכספים אין להם שמירה אלא בקרקע! בשאר עסקים השונים יש מתרושש ומשתבר אל צריר נקוב, ואף כשהשעה משחקת לו איננו בטוח, ולא ידע כי חסר יבואנו ויעמול לרוח, כי כל הגדול מחברו יצרו גדול מחברו ולא ישבע ברצותו להלוך עוד בגדולות יתר מרעהו, לים הכספי הולכים כל נהרי נחלי התשוקה, והוא איננו מלא הב יאמר כעלוקה, הוא המאסף לכל שביות החמדה אך ראשיתו מתוקה ואחריתו שוחה עמוקה, ומי אוהב בהמון ושפע הצלחה לא ישא בעמלו תבואה והכנסה, ופעמים רבות ההוצאה יתרה על השבח, והוא נבר לא יצלח, כי ברבות הטובה רבו אוכליה, ברצותו חוגג וכספו ממוגג, הלוקחים מכלה ממונו ויורד פלאים על פי מדות המארע; לא כן העובד אדמה, בספי שמור בקרקע המספיק לו די מחסורו, הוא לא יתעשר אבל גם לא יתרושש, הוא לא ירדוף אחרי המותרות בתענוגים ובתפנוקים כי נטל עליו לקמץ בכל צרכיו הנחוצים, כבעל מלאכה ואומן, שברו קצוב כדי-חייו יאין לו דמים במזומן, הקנאה והתאוה והכבוד לא ירגזוהו ממנוחתו, והמעט אשר יאסוף בחפניו ברכה בו ושקט ושאנן, שלום אהלו ואין מגור במגוריו, (זכר לדבר

ביבמות ס"ג, סימן: »אשה וקרקע עזר זאת שתי הברכות תנרי פחתי«. — כמו האשה כן הקרקע עזר לבעלים כי שם הברכה שורה, לא כן התגרים יש פוחת והולך ושברו יוצא בהפסד המחורה. ומנוטן שלו עטרת זהב ומקל ותרמיל.

אבן לעומת זה מצאנו רבות בדרז"ל שכל מי שתורתו אומנתו הרוצה ליהנות באלישע שרי ליה לקבל דורונות (ע' פ' הזרוע ופ' ואלו נאמרין ופ' הנזקין ופ' קונם ותנחומא תרומה ויתצוה), ואף שכתב הרמ"א בי"ד סי' רמ"ו סכ"א שאין לאדם לקבל מתנות זולתי פרס מן הצבור והספקה קבועה (ע"ש ובחו"מ סי' רמ"ט ס"ה), הנה לא כן נראה ממ"ש הכסף משנה פ"ג מה' ת"ת וכ"פ מהרש"ל בי"ש חולין פא"ט סי' ט' שהרי לא כתיב ואוהב מתנות יחיה ע"ש. וע' בלחמי תודה ריי"ב שאדם חשוב אינו בכלל שונא מתנות יחיה, כמ"ש קידושין ז' באשה שנתנה פרוטה לאדם חשוב דה"ל כאלו נתן לה הוא (וע' מגילה כ"ח אה"ע סי' כ"ז ס"ט חו"מ סי' ק"צ ס"ה או"ח סי' רכ"ג ס"ה יו"ד ק"ם סט"ז והג"ה סי' רנ"ג ס"א). גם הב"ח בט"ז"ד (שם סק"ד) ובתשובותיו (סי' נ"ב) האריך שניתן רשיון לכל היושב בשבת תחכמוני לקבל מתנות עד שיתעשר כשם שצוותה התורה לבלתי עזוב את הלוי ולתת לו מעשר ראשון ותרומת מעשר לכהן וחלה ותרומה גדולה וראשית הגז ומתנות ופדיון בכור ושאבל בשר החמאת והאשם וקדשים קלים ושיורי מנחות (וי"א שתרומות ומעשרות נוהגין בזה"ז, והארכתי במק"א). ואמרו הוריות ט' כה"ג ונשיא צריכים להיות גדולים מאחיהם בעושר, כי הבדילם ה' ויכבר בם לעמוד לשרת בקודש שנאמר יורו משפטיך ליעקב וגו' ע"כ הטה אליהם חסד חלף עבודתם להמציא להם מחית ביתם ע"י אחרים ועל פיהם יושק כל צרכם ומחסורם למען לא יעיקו עליהם טרדות הזמניות ועול המסחר, זולתי לתורה ולתעודה יקדשו עתותם ורוח להם לעשות מלאכת ה' בתמים ולב שלם ושמרו באמונתם את כהונתם, ככתוב (ד"ה ב' ל"א) לתת מנת כהנים למען יחזקו בתורת ה'. ולכן אמרו (אבות פ"ג) מעשרות סיג לעושר (תענית ט') עשר בשביל שתתעשר (וכ"ה בברכות ס"ג ושבת ל"ג וקי"ח וברבה ויקרא ודברים ותנחומא חיי ותשא ע"ש); כן תובת ישראל להוביל שי למורה דרך תבונות להבין לו חית-יד ולפרנסהו דרך כבוד (וע' יומא כ"ב וב"ר פ"ז המתמנה על הצבור מיד מחעשר) לבעבור לא יחסר לו כל דבר ולא יבצר ממנו עבוד אלהיו וללמוד וללמד תורתו בשמחה וטוב-לבב, כדבריהם (שבת ק"ד) איזה ת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו זה המניח חפצו ועוסק בחפצי שמים (וזה נכלל באמרם ברכות ל"ח העושה רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י אחרים), וב"ירושלמי (מעשר שני) ר' יהיב מעשר לר"א לא משום דהוי כהן אלא משום דלעי באורייתא. ובמדרש (רבה תנחומא ראה) ומה אם רשעים שנמכרו לעבדים בגניבתן אמר הכתוב הענק תעניק צדיקים עבדי ה' עאכ"ו, וכ"כ הרמב"ם ז"ל סוף ה' שמיטה ויובל: כל איש אשר נדבה רוחו אותו להבדל ולעמוד לפני ה' יזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ולויים, אשר ע"כ אמרו (ברכות י"א) המהנה ת"ח כאלו מקריב (וע"ש סג ושבת סג) ובכתובות ק"ה וק"א המביא לו דורון כאלו הקריב בכורים וכאלו מדבק בשכינה (וע"ע פסחים נ"ג חגיגה י"ב יומא ע"א וסנהדרין ק"ב) ולהיפך, מי שעיניו צרות בת"ח ואינו מהנהו גדול עונו מנשוא. ואיננו ריאה סי' ברכה לעולם (ב"ב ע"ה וסנהדרין צ"ב ורבה ויקרא ס"פ בהר וירושלמי שקלים פ"ד ה"ה ע"ש ותדא"ר פי"ח

ובשל"ה קפ"ג ע"ב), וז"ש הראב"ע ז"ל ביסוד מורא סוף שער עשירי: ראוי שיתן לו כפי מסת ידו וזהו הראיון, וסוף דבר אלי' איש אלקים גם אלישע יוכיחו (ש"א ט' ומ"א יו"ד, וראה גם כן בפסקי מהר"מ רקנטי סימן ס"ו היודע השם צריך שלא יהנה מאחרים כלום כמבואר בירושלמי יומא פ"ג ה"ז ודוקא בתורת צדקה אבל דורון בדרך כבוד שרי (ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ב סימן תש"ד וכדבריו מצאתי בס' פי שנים להרא"ש ז"ל ברכות פ"ו שמותר לקבל מתנות וליטול מן הצדקה בהיותו בדרך ואינו בביתו ע"ש), ועוד נראה קצת ראיה להיתר ממ"ש (ב"מ ע"ה) ת"ח מותרים להלוות וא"ז ברבית דמתנה יהבו אהדדי (וע' חולין קל"ג), ושים נא עינך על אמרם (אדר"נ פ"א) מעשה שאירע בר"י ובר' מתיא ב"ח שעסקו בר"ת פירש ר"י לדרך ארץ א"ל רמב"ח וכי אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדא — מבואר אי"פא כי אין לתופש תורה לאחוז במלאכה ומסחר וקנין (וע' עירובין נ"ה לא תמצא התורה בסחרנין ותגרין, ותנחומא ומבילתא בשלח לא נתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן שלא היה להם צורך למלאכה וסחורה) ומאין יבא עזרו לבלבל נפשו אם לא יושיטו אחרים יד ישועתה לתמכו ברוח נדיבה (וע"ע שבת ל"ג ויומא ל"ה), ומליצה חידות למו באמרם (ר"ה כ"ו) לא ידעו רבנן מאי השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך ארבב"ח הוי אולינן בהדי טעייא הוה דרינא טינא ואמר לי שקול יהבך ושדי אגמלא. צורבא מרבנן העוסק רק בתורה ולא במו"מ ישאל לנפשו: מאין יבא לחמי? הלא אין סומכין על הנס וצריך האדם להשתדל להשיג די פרנסתו; ואולם בעבור זאת מחויב העוסק במסחר לגמול חסד עם הת"ח לתמכו ולסעדו, ומכאן ישחר בעדו וח"ת ידו ימלא והיה זה שכרו,— והנני יוסף להביא סיפור אחד בדרז"ל (תענית כ"א) אילפא ור' יוחנן נרמי באורייתא דחיקא להו מילתא אמרי ניקום ונעבוד עיסקא ונקיים בנפשין אפס כי לא יהיה בך (פירש"י בעצמך. וע' ב"מ ל"א) אבין וכו' אתו תרי מ"ה שמע ר"י דאמר חד לחבריה כו' ונקטלינהו שמיחין חי עולם ועוסקין בחיי שעה כו' א"ל ר' יוחנן איהדר ואוקי בנפשאי כי לא יחדל אביון כו' עד דאתא אילפא מלך ר' יוחנן, הנה הוא יורה דעה כי זה ר' יוחנן אמר (פסחים ק"ג) פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לפשוט יד למתנת הבריות, והוא מבר כל אשר לו ללכת ללמוד תורה (ע' ש"ר פמ"ז וי"ר פ"ד ומדרש חזית ב') ילכן ברחוק עליו השעה וירא מצבו כי ברע הוא חשב מחשבות לבלתי היות אביון בעצמו ליהנות משל אחרים, וזה החלי לעשות איזה מו"מ ויט שכמו לסבול עול פרנסה לשבוע מעמל נפשו ויגיע כפו, אף אם בהיותו טרוד במזונותיו לא יוכל עוד לאכול מפרי עץ הדעת ולהנות יומם ולילה בתורת ה' כאשר בתחלה — אמר בלבו: אין רע כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (ע"ז ג) וחי בהם — אמרה רחמנא — ולא שימות בהם (יומא פ"ה) — ויקר מקרהו והאלהים אנה לידו כי באו אליו מלאכים ויבקשו המיתו, יען אשר הפר התמדתו בתורה בשביל עת לעשות לביתו, אז ראה כי יש לדל תקוה ולא יחדל לעולם (זה הנ"ל בפי' הפ': כי לא יחדל אביון בקרב הארץ ע"כ אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח ידך וגו' מה טעם הוא זה? גם נראה כסותר תחלת המקרא: כי לא יהיה כך אביון — אך כה יאמר: למען לא ימות אביון ברעב ואבד וחדל לעולם; לכן פתח ידך להשביעו טוב וחי עמך) — ונתן אל לבו כי לא היטיב אשר עשה להחזיק במו"מ ולהתרפות על ד"ת ושב ונעשה ראש

ישיבה ונסמך ונעור מבית הנשיא (ע' סוטה כ"א). מכל הדברים האלה תבין ותשכיל כי לא יתכן לאדם אשר חלק לו ה' בבינה ולהורות נתן בלבו ללמד להועיל עצה ותושיה לרוב, כי ישא עול ד"א לעבוד ולמשא ויתבטל ע"ז מד"ת מבלי מועד, ואם דל הוא וחסר לחם תופש תורה בשבת תחכמוני ואחזו בחכלי עוני, ראוי שאחרים יעסקו בחפצו והם יכלכלוהו חיי שעה והוא יעסוק בחפצי שמים וחיי עולם יטע בתוכם (ע' חולין קל"ד ובן יוחאי שער ו' דלת ק"ב, שו"ת פנים מאירות ח"א ס' ע"ט ולעיל אות א' סי' כ"ג).

וארשת שפתי בל אמנע להשיב אמרים אמת על דברי חז"ל (קידושין פ"ב) מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד בני אלא תורה (שו"ט א') לא ילמד אדם בנו וכו' אפי' אומנות שלא יבטל מד"ת, הלא בפי' אמרו (קידושין כ"ט) חייב אדם בבנו ללמדו אימנות וכו'? הנה כי כן נמצא בירו' (ריש פאה וסוף סוטה, וע' תנחומא הקדום שלח כ"ו) מעתה אסור ללמד אומנות בגין דכתוב והגית בו יומם ולילה והתני דר"י ובחרת בחיים זו אומנות, לכן אחוך שמע מילי דאבות (דר"ן ספכ"ה) העושה ד"ת עיקר וד"א טפל עושין אותו עיקר בעה"ז וכו' למה"ד לאמטרטיא שעוברת בין שני דרכים, של אור ושל שלג, אם מהלך בנגד האור הרי נכווה ואם בנגד שלג לוקה בצנה כיצד יעשה יהלך בינתים וכו', ודומה לזה בירו' (חגיגה פ"ב) התורה דומה לב' שבילין של אור ושל שלג וכו' מה יעשה ילך באמצע, וביאור הענין, כי לכל דבר יש שני דרכים והם הקצוות, הולך תועה ונעקש דרכים הוא יפול באחת, צנים פחים לרגלו יתקרר בצנן או נידון ברותחין באש מתלקחת, והשלישי הַתָּוֶךְ מבריח מן הקצה הוא עמק הַשָּׁוֶה, זה הדרך שיבור לו איש הבינים והיתה נפשו כגן רָוֶה, לא יחסר המזג הממוצע לא יצטנן ולא יֵחָוֶה (ראה לעיל אות א' סי' ע"ט ובהערה) — גם בהנות תבונות, השכל וידוע והצנע לכת, מצות המלך היא: אל תתחכם ואל תצדק הרבה (קהלת ז') ויתר כנטול דמי וכל המוסיף גורע ואין ריבוי אחר רבוי אלא למעט (ע' סנהדרין כ"ט וארד"נ פ"א); אף בלימוד תורת ה' עדותיו וחקיו, אשר עליהם נאמר (יהושע א') לא ימוש סה"ת מפיך (ע' מנחות צ"ט ור"ן ריש נדרים) ובלעדה לא תבון תבל על יסודיה (אבות פ"א) — אמו כולי עלמא דיני נמירי? הלא כה אמרו חז"ל: לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן שלא היו צריכים למלאכה ולסחורה וכו' (תנחומא בשלח) והקב"ה בוכה על מי שאי־אפשר לו לעסוק בתורה ועוסק (חגיגה ה'), שאין הקב"ה בא בטרוניא ועקיפין לענות נפש בסיגופין, וסומא פטור ממצות, ומי שאינו מצווה ועושה נקרא הדיוט — הנה שמעתא בעי צלותא ודעת ברורה ומיושבת (מגילה כ"ח וע' עירובין ס"ה) ותורתו של ד ו א ג משפה ולחוץ, ומחשבת דאגת הלב על מזונות, מועלת — להשכיח רבות מחשבות — אפי' לד"ת (סנהדרין כ"ו לפירש"י וריב"א), כי לא תשכון הבמה את דכא, ביום צרה אבדו עשתונותיו ותבונתו איננה זכה; ואיכבה יבל הטות אזן לשמוע בלמודים, בהטותי שכמו לסבול עוני והוא רעב ושבע נדודים? הימתק לו פרי עץ הדעת וישרב לחכו, מדי אכלו במסכנות ובועת אף לחם חקו, ועמלו וגונו ורגזו לא ירפוהו עד בלעו רקו? והיטיבו אשר דברו: תיכף לת"ח ברכה (ברכות מ"ה תד"א פכ"א) המבורך בכל תפוש והכ וכסף נקל לו להיות תופש תורה כי אין מעצור לו להפליא תושיה בהיות לאל ידו, לא כן הגבר ראה עני שאין לו פת בסלו ההוא יהיה צני מלא

ספרא? כי יעטוף ברעב היתעטף בטליתו של ת"ח? איך יפרנס דברי מדרש והמדרש אינו מפרנסו? רחיים בצוארו ויעסוק בתורה (קידושין כ"ט)? יוצר האדם הישאל חכמת בינה השכל ודעה, מאת עושה במלאכה טרוד בפועליו בלי שלוה ומרגעה, הנוהג בכבדות ומסובל ועמום כאשר תעיק העגלה המלאה? או היבוקש מסוחר עובר ימים ונהרות בארץ מרחקים לא ינוח ולא ישקוט, כי יהגה בתורתו יומם ולילה ועל דלתות בתי הספר ישקוד? אי ספרא לא סייפא (ע"ז י"ח) ולא תמצא התורה לא בסחרנים ולא בתגרים (עירובין נ"ה ועי' לעיל א' ס"י ל"ד). —

ובלעדי זאת, הן לא התלמוד עיקר אלא המעשה (ב"ק י"ז) ואיך יקים איש את המצות הקשורות בינו לעמיתו במקח וממכר מקנה וקנין משא ומתן, אם לא שלח יד במסחר וכל מלאכת עבודה ובעמל אנוש אינהו? והקב"ה הזהיר על המלאכה בקום ועשה ששת ימים תעבוד (מכילתא יתרו) כי ע"כ אין בעלי אומנות רשאים לעמוד בפני ת"ח בשעה שעוסקים במלאכתם (קידושין ל"ג וע' ברכות ט"ז) והייב אדם ללמד בנו אומנות או עיסקא, דהיותא הוא (שם ל' וע"ש פ"א ומכילתא בא) ואשרי מי שרואה את הוריו באומנות מעולה (שם פ"ב) כי עפ"י רוב לא ישנה אדם מאומנות אבותיו (ערכין ט"ז), ואמר רב לבנו (פסחים ק"ב) תא ואגמרך מילי דעלמא, מסחר ומ"מ, ובאושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד י"ב שנה מכאן ואילך יודד עמו לחייו (כתובות נ', ופי' מהרש"א שירגילהו מלאכה למצוא מחיתו), וכ"ה במדרש (קה"ר) ראה והבן ללמד אומנות להתפרנס ממנה ולחיות בטוב עם האשה, כאמרם: לא זכה, והוא גבר לא יצלח, היא תמיד כנגדו (יבמות ס"ג) איש ואשתו לא זכו אש אוכלתן (סוטה י"ז) כי ברדת האיש פלאים והעוני יפילהו ברשתו, אין שלום במנוריו וזרה לו רוח אשתו, כי יחסר אוכל למו תאכלהו אש מריבה, הנקבה והקיבה תובעות בפה להשיב נפש רעבה, ואם אין לחם לפי הטף יש מצה ומדון ולחם שערים ואתי תנרא בביתא (ב"מ נ"ט), והבערה יוצאת להלך הלבבות ולנתק עבותות אהבה במהרה, כהמם דונג בהריחו את הבערה; לכן למדה תי"ה ד"א שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ יישא אשה (סוטה מ"א) וזה כל פרי הסר כעס ומבאובים, להכין חית יד על הכלכלה ולראות חיים נעימים וטובים (ראה לעיל א' ס"י ק"ח).

וכבר דברו בקדשם: איך אדם מת אלא מתוך הבטלה (אדר"נ פי"א) שמביאה לידי זמה ושעמום (כתובות נ"ט) וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (אבות), כי בעצלתים ימוך ומטה יד אנוש, לפתח העצלה חטאת רובצת ועל פת לחם יפשע כי אכף עליו פיהו; ולהיפך האומנות והמלאכה תתן חייצית, יושר וסדר לפעולות אדם ופרי עמל-ידים תושיה וחיים, שב שני הוי כפנא ואכבא דאומנא לא חליף (סנהדרין כ"ט), בשנת בצורת לא ידאג וישמח וישיש, זעת-מצחו תשיק לו רסיסי עסים, ורעב כי יאתה לא יקרב באהלו, כי יבצע ה' מעשיו וצוה ברכתו על פעלו, לרגל המלאכה אשר לפניו הנה שכרו אתו, מאה שערים ימצא הוסן ישועית אמונת-עתו. — ויש חובק ידיו במלאכתו מתרפה, ואת עצלותו במסוה אמונה מחפה, באמרו כי לעזרת ה' מצפה, ובאמת איננו משליך על ה' יהבו, אכן מנסה הוא אלהים בלבבו, היוכל להמציא לו טרף, אף אם מעשות

ידו תרפ, ועיבר בלאו לא תנסו את ה', דאתרחיש ניסא ולא איברי מזוני (שבת נ"ב) ואל יסמוך אדם על הנס (תענית כ') דלא כל שעתא מתרחיש (מגילה ז'), נרפה הוא נרפה, לבושת וגם לחרפה, הלא כסלו כסלתו ותוחלתו אולתו, הלמענהו תעזוב הטבע משטרה ובריאה חדשה יברא ה' להריק אליו מארובות שמים מטרות כסף וזהב? (ע' לעיל א' ס' ק"ן) — אך בזאת יאות לנבר הולך נכהו, כי ישא עול לעבוד ולמשא בכל כחו, כמליצתם (ב"ק צ"ב) אי דלית דלינא (שו"ט י"ז) וברכך ה' יכול יהא יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידך, ואחרי עשותו ככל אשר תמצא ידהו, אז ינמור ה' בעדהו וימינו תסעדהו. — וי"ל בלישנא דגמ' ע"ד מליצה (שבתל' אבא מוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים חתוך נבלה לפני הכלבים ואבא מטלטל ע"י ככר ותינוק. גם בר אבהן ובר אוריין המאיר הגדול אם ב"ב רעבים וזרעו מבקש להם יפשוט נבלה ויפרנם אישתו ובניו כי נטל על האב לטלטל טלטלה נבר לתת ככר לחם לפי הטף — וכאשר שמעתי הוא שאמרו: גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מי"ש, שהם אמרו: גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, ופעמים שאתה מתעלם (בהשבת אבדה) כנון זקן ואינו לפי כבודו; אכן בעבודה וטורח מלאכה כמה גדול כחה שמכבדת בעליה וחביבה מזכות אבות ומשפחת היחם, ופשוט נבלה בשוק ולא תפשוט הרגל כי יבא הנישה ואל תפשוט יד נדבות לקחת, ולא תאמר: גברא רבא אנא נין ונכד לפלוני וכבוד הורי לא אנבל — גם כי 'זקין' לא תנח ידו עוד יעבוד בישיבה והיא תהלתו כי שכר עמלו יקבל. —

ובאמת פליאה דעת מה ראו בני דורנו על כבה, לשנוא את המלאכה ולהתיחש שאין להם פועל ואומן ואיכר במשפחה? — ומאתם היתה נסבה כי אבדה תהלת המלאכות בישראל, יען אשר נעזבות לאנשים מדלת העם ולבוערים וחסרי-שכל, כי ח"פה היא וכלימה לעשירים ונבונים לקרבה אליהן לעשותן ורובם ישיתו מגמתם רק אל המסחר, מפני שמלומד באונאה, ויש מלאכות רמות התלואות בחכמה או בנסיון וצריכות לשום משכן להן בק"ב איש יושב בצל החכמה ובצל הכסף (קרא היטב בס' תעודה בישראל פנ"ז ס"ח), וגם הם אשמים בהחינוך הפרוע לשמצה כי רוב בע"מ, באשר אין משניח ללמדם להועיל, התבוללו בנעוריהם בין רעים מרעים חבירים רקים ופיחזים ובסוד ישרים לא יתחשבו מבלי משים על לב ליסד אגודות למו בסדרים נכונים לשקוד על תקנת הפועלים ולפקח על אדותם ככל צרכיהם.

בכל זאת לא יחדל אביון או נגיד ושוע, מלדרוש ולתור בחכמה ועתים לתורה לקבוע, ואין יש בן-חורין להפטר ממנה מכל וכל. העשיר לא יצטדק שראשו נמלא דאגות מרבה נכסים, ואל יאמר העני: הן אני טרוד במזונותי ועתי אין אתי! כי הלל מחייב את העניים וראב"ה העשירים (יומא מ"ה, ע"ש) — ואף גם זאת, בהיות האיש רודף עסקים הרבה ולא ישבות מכל מלאכה מלט משא מעליו, הוא מתראה כמסיר בטחונו מה' ומתהלל בנפשו שקר כי כח-ידו ועוצם חריצתו וכשרונו מביא הון עתק לביתו ולא אלהים יתן הטוב; ואולם לא כמו שער בלבבו כן הוא, לא כל המרבה בסחורה מרבה רכוש ואין עשירות מן האומנות אלא הכל לפי מזלו (קידושין פ"ב) כאמרם: בני חיי ומזוני במזלא תליא (מו"ק כ"ש)

ואפי׳ ס״ת שבהיכל (זוהר נשא קל״ד) ואף המרא מזלא גרם (ב״ב צ״ח) ואין יודע במה משתכר (פסחים נ״ד) יש זריז ונפסד (שם נ׳) וגלגל הוא החוזר בעולם (שבת קנ״א) מעלה לזה ומוריד לזה (תנחומא וישב) ואין אנחנו רשאים לחקור: מה למעלה מה למטה, מדוע רשע עולה וצדיק יורד? באין מבין שיש עליה שהיא צורך ירידה ולהיפך, ואין אתנו יודע מה לפנים מה לאחור? איזהו מקומן של סבה ומסובב? שהכל בידי שמים! ובפירוש אמרו: יגעתי ולא מצאתי לא יגעתי ומצאתי אל תאמן ה״מ בד״ת אבל במו״מ סיעתא דשמיא הוא (מגילה ו׳), כי האיש אשר ברכת ה׳ לא עליו תנוח, ייגע לרוח ולמארה שלוח, לריק יכלה כחו בכל עמלו בזעת אפו, ובקחתו זהב בידו יתהפך לטיט ורפש בכפו, כמליצתם (חולין ק״ה) בתר עניא אזלא עניותא; ולעמת זה ברוך-ה׳ בלי יגיעה יפיק רצון גם כי איננו מהיר במלאכתו, ה׳ לו בעוזרו וימלא כסף בפי אמתחתו, וכמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמאריה סייעיה (יומא כ״ה, וע׳ לעיל א׳ סי׳ ח׳, ל״ז, ע״ט, צ״ב וק״ג ומאמרי „הערות קצרות" בהמגיד שנה ששית 18).

בגלל זה צותה התורה הקדושה והטהורה (משפטים בהר) להפקיר פירות ותבואות האדמה בהגיע תור שבועות ויובל, ולא יחרוש החורש לזרוע לעבוד ולקצור בשדות להוציא לחם מבטן ארץ (ומפורש בכתוב: הן לא נזרע וגו׳ וצויתי את ברכתי וגו׳. וזו אחת מן ההוכחות האמתיות שהתורה מן השמים, כי בן-אדם יחשוש ולא יבטיח זאת בהחלט גלוי לכל, מדאגה מדבר המתנגד להטבע שמא יתבדה ויהי מוחזק כפרן) — שכן חובת כל היצורים לדעת כי ה׳ אלהי הרוחות דיהיב חיי יהיב מזוני (ע׳ תענית ח׳) ומי שיש לו לאכול היום ואומר מה אוכל למחר ה״ז מחוסר אמנה (תנחומא בשלח) שהקב״ה נותן לכ״א מזונותיו בשעתו (כתובות ס״ג) וקצובים לו מר״ה (ביצה ט״ז וע׳ יומא ל״ח), אם חפץ בו ה׳ דרכו יצליח, שמפתח של פרנסה לא נמסר ביד שליח (תענית ב׳ ב״ר פפ״ג), והרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר שנא׳ אדיר במרום ה׳, כמו שדרשו (שבת ל״א) אמונה זו סדר זרעים שמאמין בה׳ וזורע ובוטח ויודע כי אלהים בשמים משפיע לארץ מתחת, והברכה מלמעלה על עפר נחת — ואולי זה תוכן השאלה בב״ד של מעלה (שם) נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפ״ו צפית לישועה? כי העוסק במו״מ ומאמין שהכל נהיה בדבר ה׳ ועל מוצא פיהו רוח והצלה יעמוד לו ממקום הגבוה, האיש הלזה קובע ועושק לו עתים כי יקח מועד לעסוק גם בד״ת ולא יירא פן חסר יבואנו ברגע יניח ידו ויסיח דעתו ממו״מ; וכן העוסק בפ״ו ובנים יולדו לו ולא יחוש עתידות פן לא ישיג די מחסורו על המחיה והכלכלה לפי הטף, הוא מראה לדעת שמחכה לישועת ה׳ הזן ומפרנס לכל בשר. — ועפי״ז נבין טעם כי יען אשר סירס חם את נח אביו ולא אבה שיוליד עוד (ע׳ סנהדרין ע״א) פן ירושה כחושה תפול לו למנה, ובזה גלה דעתו שהוא מקטני אמנה; לכן קלל נח את נכדו על אורות בנו, מדה כנגד מדה, ויאמר: ארור כנען עבד עבדים יהיה, כי ימוך היורש וְיִוָּרֵשׁ אף נחלת חם אביו כעב תעבור לא תִזָּכֵר, והכנעני אז יִכָּנַע ומעוני וחוסר־כל לעבד יִמָּכֵר, וכל מה שקנה קנין רבו הוא! —

לכן מה טוב לגבר כי ישים באלהים מבטחו באמת ויתהלך בשלום ובמישור עם אנשים. הן האדם מורכב מגוף ונפש ושלשה שותפים בו: הקב"ה ואב ואם, ונטל עליו לעשות מלאכת השותפות באמונה; ובאשר חלק הנשמה, נחלת שדי ממעל, הוא הראשי והעקרי בחיים הזמניים והנצחיים, חייב להקדיש רוב עתותיו לעבודת־שמים בכל צרכי הנפש וגם מעבודת-חול אל תשמט ידו בשנם הוא בשר, ויעשה איפא מלאכתו תפלה ותורתו עקרית, כאמרם: אם אין תורה אין דא"א (אבות פ"ג) והוי ממעט בעסק (שם פ"ד) והתורה נקנית במעוט סחורה (שם פ"ו וע' ע"ז ו') והמלאכה רובה קשה ומעוטה יפה (ניטין ס"ג). וז"ש (ירו' חגיגה פ"ב) אב"א חמי טליא ואמר וכו' אומנותיה דהן בנאי וכו' עליו נאמר אל תתן פיך לחטוא בשרך (ע' מהרש"א קידושין פ"ב ותענית כ"א) ודורות ראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן ארעי זו וזו נתקיימה בידן (ברכות ל"ה ע"ש והגיגה ג' וסנהדרין צ"ט ויומא י"ט וספרי ואתחנן תנחומא בהעלותך וילד במדבר רבה פי"ד וסוף קהלת ולעיל א' בהערה 6, 10, 25, 27). —

וממוצא הדברים האלה תבין פשר פתח דברי, מילי דאבות דר"נ והירושלמי: התורה הזו דומה לב' שבילין (פקודי ה' ישרים לשנים, מצות הנוגעות למלאכת השמים, ולבין אדם לחבירו במסחר ועמל ידים) דרך אחד של אור (אורה זו תורה אש דת וגר מצוה שהם דברים נשגבים רוחניים) ואחד של שלג (הליכות עולם בענינים הגשמיים וקנינים גיפנים אשר לעמת הכמות ומושכלות אלהיות נחשבו כשחק מאונים ומנגה שמש מדע ותושיה ימסו כמו שלג ומים); הטה בזה מת באור (היודע צורתא דשמעתתא ולא צורתא דזוז גם מתרפה במלאכתו נגוע העצלה מוכה הבטלה, ואינו לומד זריזות מנמלה לחשוב עצות על המחיה והכלכלה, הוא ימות ברעב גם כי תורת ה' במעיו, מאין לא יבא עזרו ובא כמהלך רישו, ענן העוני יאפיל אור שכלו ולא ינה שביב אשו, בעצלתים ימוך אם לעשות ימאן ועל נסים ישען, אל פיהו לא תעופינה יונים צלויות, ועל פת חרבה יפשע ברמיה וגנבה וסופו שיצטרך לבריות) — בזה מת בשלג (כי יתן כל מהמד עתו באוכל ועמלו לפיו על הלחם לבדו למלאות שובע בטנו, והיה כאשר טרוד ולבצעו פונה ולא ישעה לתורה ותושיה מזון רוחני כסיל הוא ובער נדמה כחיתו יער נמשל כבהמה, דרכו לא יתכן ולא זאת התעודה השלמה, וע"ה חייהם אינם חיים) — מה יעשה יהלך בינתים (ירא-ה' ובר-לבב יצא את כלם בעולם העשיה, יטה אזנו להקשיב לקח ויטה שכמו לסבול עול ד"א, שמא יטה באחת הקצוות, יפול בשלג קור וקפאון או באור ואש להבות, והיא לא תצלה) — אשרי שיאחז ביד מדה ממוצעת וערום יעשה בדעת ובינה, ברחוץ הליכיו בפושרין וזרכו בתום לא ייראו חום וצנה, וטוב תורה עם ד"א כאחת, שיניעת שתיהן עון משכחת, וצדיק באמונתו ואומנתו יחיה על מוצא פי ה' כצנה וסוהרה רצון יסובבנהו וימצא חן בעיני אלהים ואדם; וכבה תאכלו את לחם חקכם: מתניכם חגורים יהיו באזור הצדק ומקל הבטחון בידכם מטה עוז ומשען, ונפש חרוצים תדושן תרוה נחת, אף רעננה וישאננה והיא כפורחת.

ז) גדול השלום וכו׳ (ירו׳ פאה פ״א ע״ש ופסחים פ״ז וסוטה פ״א ונדרים פ״ט, ובבלי שם ס״ו יבמות ס״ה וי״ר פ״ט ודא״ז פ״ו, והארכתי בס׳ על תרי״ג מצות סי׳ רמ״ד ותקכ״ז, ובספרי „מפלת המתקשרים״ על השערורה הנעשתה בגאליציאה שנת תר״ו (והמה בכתובים), וקרא גם דברי בהמליץ ש״א 25).

מה נעמת ש ל ו ה נאמנה, וברוכה אַתְּ מנוחה שאננה;
הנך יפה כשחר ולבנה, טובים דודיך וכפתך רעננה.

חדות ה׳ בתוכך מתהלכת, גיל ורננה וזו המרגעה,
תֻמת־ישרים בך מולכת, וזאת התעודה השכל ודעה;

בְּנָוֵךְ קננו בטחון ואמונה, ואהבת־אלוה בגנך נִטַּעַת,
בחילך אין קנאה ושנאה, ולא נוה, גערה וכעס —

אשרי גברים בצלך יחסיו, בהשקט ישכֹּנו ישכחו אבלם,
מדשן ביתך ירויו וישליו, משנה יָרֹנו חלקם וחבלם.

וְאַתְּ חמה ומשטמה מרשעת, סביבך נשערה חֻתלתך אימה,
בכוסך מסכת רוש וְקבעת, ורֵעים מרעים חבריך המה!

בין אחים תשיתי איבה, נחלתם נחלה משנה שִׁבָּרוֹן,
לרגלך יחד ישכבון למעצבה, ברגז ודאגה פחד וחָרון;

חפץ קרבתך אהב קרבות, יעורר מדון בזדון ומרד,
דמיונו כארי וכזאב ערבות, וברוחו נמשל כסוס כפרד. *)

הוי רָב זועם ומתעבר! יקבץ און ועונו צרור,
יתקצף יקלל רתת ידבר, לאום יקבוהו ואפו ארור!

נפשו יגעל בתוך וחמס, יעוז מצחו ובְהַוָּתו רצח, **)
בְּהַוָּתו יחרוק שן ונמס, יאבד נצחו ותאותו נצח!

אחותך ה ג א ו ה בת־בליעל, שלטת על בני־שהץ,
אחריתה מרה לענה ורעל, וגאון לפני לחץ ומחץ!

הומיה היא עולה פוריה, ואש זועף מפיה תקיא,
בואיה תמשיך בשפת־רמיה, ובצדיה תשאף דם נקיא.

---

*) ע׳ נדרים כ״ב ופסחים ס״ו: כל הכועס חכמתו מסתלקת וכל מינ גיהנם שולטים בו, וכו׳.

**) נודע כי למלת „הוה״ שתי הוראות הפכיות (ראה מה שכתבתי בהצופה להמגיד ש״ו נו׳ 31) אסון ושבר ומקרה רע כמו (איוב ל׳) להותי יועיל, ועושר וההצלחה וטוב לב כמו (תהלים נ״ב) יעוז בהותו ת״י בממוניה, וכן (משלי י) והות רשעים ת״י וקניני דרשיעי. ובעל שפה לנאמנים פי׳ עד״ז (איוב ו) כעסי והותי (ואולי הוא מלשון „מה הוה לאדם״) וקרא נא דברי בהצופה שם נו׳ 37 49 וש״ז נו׳ 17. וראה ג״כ בשפת יתר לבן עזדא סי׳ י״ט.

היא הפיה באדם תשוקה, להיות שורד וארץ לרשת;
עד תורידהו שוחה עמוקה, יפול בשאיה מוקש ורשת.
כאיל ידלג אחריה ירוץ, לעשות חיל זהב וחרוץ;
פתע יִשָּׁבֵר יכהה וירוץ, ורחבו עמל כליון חרוץ. —
בחלקות תשית לגבר סַתְרָה, תפנקהו ותהנקהו יַלְדֵּי בשבכה,
כאשת חבר יכלה לסיסרא, חָלָב השקתהו ודמו שָׁפָכָה —
זה חלק גאון וגאוה, וגורל שונאי שלום ומנוחה,
יהיו לבז דראון וזעוה, ונפשם מכל טוב נזוחה.
זך יהיר חמתו לַבָּה ויַקָדָה, ובעל־אף מוסר פורע;
לכן רעתם רבה וכְבֵדָה, כעובד אליל לבעל כורע. *)
מהילל יושב בנוה שלוה, אוהב נדבה צדק וענוה,
לא יפתוהו בני־עלוה, וגאוה ומריבה יזרה כדוה;
מצה ולחם לא יָגָרָה, וירא מנוחה כי נָעֲמָה,
הוא כאזרח רענן מָתְעָרָה, ומשכרתו מה' תהי שְׁלֵמָה. 4)

*) ע' זוהר פנחס רל"ד כל הכועס כאלו עע"ז (וראה רמב"ם פ"ב מה' דעות ה"ג ושבת ק"ה ויבמות צ"ט) ובסוטה ה' כל המתגאה כאלו עע"ז.

4) למען השלום לא אחדל מהציג בזה את שירי „מ ל ח מ ה ב ש ל ו ם" אשר כוננתי על עצת השלום שהיתה בין מלכי תבל אחרי המלחמה הנוראה שנת „שישו" —ר נ ו ש מ ח— לפ"ק.

צהלו כל מתי חלד שירו ורונו! בהגיע עת מבשרת טובה ונחמה.
גויי איראָפא כטה יגורו ישבונו, ולא ישמע עוד קול תרועת מלחמה.
הנה זה שנים רבות נהיו בארץ, תשואות עיר ובהלות ריבות ומדנים,
מעוף צוקה דבר ורעב שוד ופרץ, שמה ושערורה חליים רעים ונאמנים;
היום יצאה הצפירה בחדש האביב, לשנות היצירה שש מאות ושש עשר;
אך המון ישאון עליזים קורא מסביב, צטהה ארוכה ויגל מאד כל בשר!
קרץ מצפון בא — שם פחדו פחד — עתה הדות ה' מעזם ונסה אנחה,
כי המלכים ברית מלח כרתו יחד, וממשא שרי מסים למדינות הנחה!
כסער ביום קרה שוא כהו ינסה, להסיר אדרת שער מעל עובר אורח —
כי יותר יליט פניו יגלום ויַכֶּה, בשגם המסע עליו למשא וטורח; —
אם זרחה עליו השמש בהוד נאדרת, ואין נסתר מחום היום בעבי בגדהו,
יפשוט לבושו בְּיָגֵע והשליך האדרת, בעטותו אור כשלמה מנגה נגדהו.
ככה, במלחמות תנופה סופה וסער, בל ינתקו מוסרות עול סבל עמים,
וכי יחפצו קרבות את אויב בשער, הבליהם יחזקו ואכפם יכבד כחול ימים;
אבל! כדונג מפני איש ימסו הפעם, כי הופיעה עלי אדמות שמש צדקה.
רעש כידון קם לדממה וכלה זעם — בשובה ונחת יושעו ולא ביד חזקה! —

ח) גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן (חולין ז׳) ועיין מה שכתבתי בזה במ״ע „המבשר״ בהוספה נו׳ 17 בהמשך מאמרי „חיי רבינו הרמ״א ז״ל״ הערה ב׳ (ולעיל אות א׳ סי׳ ע״א).

(יג״ת) כי תראו צדיקים ימותון לפני עִתָּם,
אל נא תתמהו, ובעיניכם אל יִפָּלֵא;
שכבר השלימו שנותם לפי חסדם וַאֲמִתָּם.
ומדת ימיהם במספר מעשיהם תִּמָּלֵא. —
הנה רשעים נדמו כמתים עודם חיים,
וחיי־נצח יקרא מות ישרים ותמימים;
בְּהֵאָסְפָם יוסיפו אמץ ברוחם פי־שְׁנַיִם,
ונחלתם לעולם תהיה, חבלימו בנעימים! 5)

---

הוי חרב אוכלת אדם לטבח שנונה! על שדה־קטל הרוגיך רבים ועצומים!
לא תדעי רחמים לא חמלה וחנינה, מסחר תפריעי ותרגיזי חבר לאומים.
ואתה שלום! מה ידידות אוהליך, על ברכיך תולדנה אהבה ורננה!
חסדך נודה כי שמחתנו בפעליך, לא נוסיף לדאבה וארצנו רעננה —
מה נורא הקרב, בקצפו יְרַחֵק קרובים, וקרב איש ימסוך לענה כעס ומכאובים,
ומה נעים השלום יחבר לב אויבים, ונפש נענה ישביע מטעמיו כי טובים.
ה׳ צבאות יעץ, מי האמין לשמועה? „יהי אור!״ קרא מתוך עלטה ועננה.
במלחמה הכבדה ירה חץ תשועה, וברוח־פיו רוחנו שקטה ושאננה. —
חדשות ראינו אבותינו לא שערום! מלכיות צרפת ובריטניא לחברה ארחו —
השלימו בינותן רדת לחם שערים, ואת הצפוני — יחדו קרב ערכו!
לישע מלכות ישמעאל עפו כנשרים, עדי רותה ארץ מדם ובטנה צָבָתָה —
עד יצא כנוגה משפט ומישרים, והנה קמה עצת־שלום ומלחמה שָׁבָתָה!
גם מלכנו קיסר אוסטריא יהי ברוך, צדיק ונושע הוא כל מעשהו באמונה:
על משמרתו עמד למלחמה ערוך, לבעבור סבב שלום־אמת בהשכל ותבונה.
בן פורת יוסף לו שם בגבורים, למרבה המשרה והממשלה אליו יאתה;
כסאו יכון עד שנות דור דורים, כי לגדולות נברא כל עין ראתה.
אנא אלהים! ברך מלכי עמים, ישובו יושבי בצלם ואוהביהם ישליון,
צדק ושלום לראשם יהיו תַמִּים, בעזך ישמחו ומדשן כבודך ירָוָיון.
רֶוַח יעמוד ליהודים הצלה ומשענת, רצון יפיקו לא יראו פיד ורצח.
תאבד שנאת־דת, איבה נושנת, ושלום על ישראל בל ימוט לנצח!

5) הלא כה דבריהם ז״ל (ב״ר חיי פנ״ח) יודע ה׳ ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה כשם שהן תמימים כך שנותיהן תמימין. להגיד כי ישר ה׳ ואין עול אם צדיק ימות פתאום ובלא יומו ירד קבר ונספה, כי יודע אלהים דרך צדיקים ילכו בו, ע״כ יודע למנות ימיהם מתי נשלמת נפשם השכליית והגיע העת לאסוף אליו נשמתם אף שלא נמלאו צבאי ימותם הקצובים למו,

אף נחלת בלי מצרים לעולם יירשו בעוה"ב והיה זה שכרם כאלו חיו שנים כבירות והרבו עוד תורה ומצוה, כי אותה הם מבקשים וזה כל פרי ישעם חפצם ומנמתם (עיין תנחומא תשא), וזה דומה למ"ש (ב"מ ע"ז) מאן דאניר אגירא לעבידתא ושלים עבידתא בפלגא דיומא כו' נותן להם שכרן משלם כו' דאי לא עבדו חלשו — ואמרו רבנן בטעמא שבמו שהם תמימים שכבר מלאו חוקם ותעודתם בתבל עשות הסד והצנע לכת וקנו להם שלימות הרוחניי במצות ומע"ט, ככה אז גם שנותיהם תמימות ונמלאו ימיהם גם בהיותם עולי־ימים וצעירים, כי לא רוב ימים הדר שיבה מהר להיות תמים גם ימים רבים מלא (חכמת שלמה פ"ד), גם שב גם ישיש בלכתו אחרי הבלי שוא ומדוחים נקרא קטן שלא כלו לו חדשיו (עיין סוטה כ"ב וחגיגה ה), שה"א בזקנה ואינו בימים (ב"ר פנ"ט), ועמי הארצות חייהם אינם חיים (כתובות ק"א ועיין פסחים מ"ט וע"ז י"ט); לא כן הצדיק זה שקנה חכמה, גם כי ימיו מעטים וקצרים בכמות הרי הוא כבן שבעים שנה באיכות ושנותיו לא יתמו בקרבתו לפני ה' וימות — חי חי הוא וקים לעד ולעולמי עולמים (ברכות י"ח ב"ר פל"ט מדרש קהלת ט' א' תנחומא ברכה תר"א ח"א פ"ד אגדת בראשית פל"ה ווהר חי קל"ב ויצא קמ"ד ויגש ר"ז משפטים ק"ו חקת קפ"ב ר"מ תצא רפ"ב האזינו רפ"ז ותקונים תקונא ס"ט) וע"ז נאמר (קהלת ד' ב') ושבח אני את המתים וגו' אשר המה חיים עודנה, הם הצדיקים המתקדשים למדי אשר גם בצאת נפשם חלקם בחיים הנצחיים סלה — (וראה נא מה שארכתי בזה בהצופה להמניד שנה ג' נ' 12 13), וככל הדברים האלה חכמינו ספרו לנו (ב"ר פס"ב קהלת ו' שיר השירים ז' וירושלמי ברכות פ"ב ר"י ותלמידיו היו למודים להיות משכימין ושונין תחת תאנה אחת והיה בעל התאנה משכים ולוקטה אמרו שמא הוא חושדנו כו' מה עשה השכים בשחרית ולא ליקטה והתליעה אמרו בעל התאנה יודע עונתה של תאנה אימתי ראויה להלקט ולקטה כך הקב"ה יודע מתי הגיע עונתו של צדיק (הנמשל לתאנה עיין עירובין כ"א ב"ר פ"א ושו"ר פט"ו) להסתלק מן העולם ומסלקו. — הנה לוטה פה הכוונה להודיע לבני האדם למה יעשה ה' כואת להמית צדיק בדמי ימיו, כי האדם עץ השדה עושה פרי למינו, ואמרו (קידושין מ') צדיקים נמשלים בעוה"ז לאילן וכו' (עיין אדר"נ פל"ח ואבות פ"ג מכ"ב) וכמו שהפירות שונות בטבען יש ממהרות להתבשל ויש אשר אפילות הגה; כן בני איש, רבים לא במהרה יגיעו לשלמות הנפשיות וימי יגיעם ימשכו, וזריזים מקדימים למצות ובנעוריהם כבר יצלח חפץ ה' בידם להשלים חק תעודתם למדי בכל צרכימו, כר' בן בר חייא יגע לכ"ח שנה מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה (ע' מאמר אסתר דרוש ח' מ"ז)— ולכן כמו שבעל התאנה על משמרתו יביט ובצפיתו יצפה מתי תגמור התאנה ואך חנטה פניה יחיש ללקטה ועודה בכפו יאכלנה, ובואת ייטיב גם לעצם הפרי כי בעודו על העץ אחר בשולו יירא ויצר לו פן ירום תולעים ויבאש כחום היום; ככה משתוקק הקב"ה לנפש צדיק להיות לו שעשועים עמו ויקר בעיניו המותה לחסידיו ויראיו כמ"ש (מו"ק כ"ח) רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפש נקי, והוא יעלהו גם עלה גם בטרם מלאו ימיו בשכבר קנה עולמו והשיג שלימותו (ועיין באור עולם קטן פ"ח), כמבואר במדרש (קהלת ושה"ש רבה ו' ווהר בראשית נ"ו) בנין עובדין טבין דבר נש יסתלק מעלמא עד דלא מטי זמניה (ועיין לעיל

אות א' סימן ע"א) וגם הצדיק בעצמו ישיש כי ימצא קבר לגופו ועשה לו כתנות אור ומעיל הרוחני תחת כתנות עור ולבוש החומריי לחזות בנועם שרי ולהתענג בחיים אמתיים, כמאמרם (ברכות י') נסתכל ביום המיתה ואמר שירה (שם ח) ובבי"ר פס"ב וצ"ב ושי"ר פנ"ב) ע"ז יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו מיתה (מדרש תהלים קט"ז) אלמלא ששאלו הצדיקים מיתה בפיהם לא היו מתים (זוהר וירא צ"ח) נשמתו של צדיק מתאוה אימתי תצא מעוה"ז שהוא הבל וכו' (ע"ש מצורע נ"ג ובקידושין ע"ב וכתובות ע"ז וק"ד וסוכה כ"ח ומו"ק כ"ה תד"א ח"א פט"ז וכלבו סימן ק"ך ותפארת הגרשוני מקץ ומשנת ר"א פ' אחרי), וכ"כ מהר"ם אלשיך ומהר"י טיטאצאק ז"ל בפ' (קהלת א) וזרח השמש ובא וגו' זורח הוא שם, איש שזרחה עליו שמש התורה ואור המדע תוך עמקי לבו השליך קרנים, כבוא שמש חיתו הוא מרומים ישבון בשמים, ואל מקומו העליון המאושר שואף וחושק כאיל על אפיקי מים.— והטעם פשוט, כי מלבד שמיתת אדם חיים היא לו בנסיעו ממציאות זמני לנצחי כמ"ש בעל בנף רנים (פרק שירה ג' והקדימו בעל פורת יוסף) בפ' (קהלת ג) עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע, שכמו שתכלית הנטיעה העקירה לאכלה כן הלידה היא לתכלית המיתה ע"ש; וכאשר כתב ג"כ בתאוה לעינים (ברכות סימן מ) סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה ע"ד שכ' בשערי אורה (ע"ה ע"א) שהתכלית של הבהמה להשחט שאז חוזרת להיות חלק אדם שנפש הנאכל ישוב בנוף האוכל, וכן תכלית האדם למות למען חייהו שאז מתעלה לחלק אלהי ממעל ולמדרגת השכליים הנבדלים (ע"ש ובעשרה מאמרות מאמר העתים סכ"ב חקור דין ח"ב פי"ז חסד לאברהם מ"ב נמ"ג מ"ה נ"ז בינת יששכר דרך גבר ובציון לש' תר"א, גם בהקדמת יסוד מורא וחו"ה שער עבודת ה' פ"ט האמונות והדיעות מ"ו פ"ג ותפלה למשה מ"ב ח"ה, והארכתי במק"א) — גם בלעדי זאת החרד על דבר ה' לא ייראמות וישחק ליום אחרון שיצא בשלום, כאמרם (סוטה כ"א) כיון שהגיע לפרשת דרכים ניצול זה ת"ח ויום המיתה (ע' ברית שלום בראשית כ' ע"ג טוב טעם על טי"ת רבתי בפ' טוב יום המות, וסמך לדבריו בב"ק נ"ה), הן בעודנו חי איננו בטוח שלא יחטא עוד והקב"ה בקדושיו לא יאמין ואיננו מיחד שמו על הצדיקים בחייהם (ע' ב"ר פצ"ד אבות פ"ב וזוהר וילך רפ"ה, ווי העמודים פכ"ג ותפארת יוסף פ' לך) ולא קורא לצדיק קדוש עד שינתן בארץ (שו"ט ט"ז, ע"ש); א"כ אי"פוא עד יום מותו נושא אימה ורוחו נבוכה, פן יסלף הישרה ויעול נבוחה, ואז יאבד כל צדקותיו לכל תזכרנה לו (קידושין מ'); בגלל זה מתוקה שנת העובד את אלהיו ושמח בלבו בעלותו דרך חצר־מות גבהי שחקים, כמוך לבו בצדקתו ותומתו ומן הקדשים יאכל כי מלאו ימי טהרתו וידי ידיו אמונה עד בא שמש חיתו — ואולי כללו זאת בברשתם (ב"ר ט' זוהר ס"ח משפטים ק"נ תרומה ק"נ פקודי רמ"ט אחרי ס"ג טוב מ א ד זה מות! שתים זו השמיעו עפ"י דברי המפרשים שמפני מעלת האדם הוסיף בו בשבח הבריאה שהוא טוב יתר מאד (ע' דבר חכמה מ"א ביאור רחב"א: מאד אותיות אדם, כי הוא תכלית היצירה וכל פעל ה' למענהו) והאדם הזה כי ימות בעצם תמו וישרו, רק אז יקרא „טוב מאד" לפי מהללו ואשרו, ובחייו „כי טוב" לא עליו יֵאָמֵר, פן יסיר תומתו ממנו ישנה טעמו וריחו נמר — ולכן אמרו (תולין ז') גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן (ע' שמואל רבתי פכ"ג ובזוהר

ט) גוי ששבת חייב מיתה, (סנהדרין נ"ח) ואפי' שני בשבת (כי יום ראשון בשבוע (זאָנטאג) מחויב לשבות. וראה אבות המפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו, ודלא יליף חייב קטלא — וחזב מיתה איננו כמשמעו כמ"ש (פסחים מ"ט) ע"ה מותר לקרעו כדג ומנבו וכו', וע' נדה י"ג דינא תנן או לטותא וע"ע תענית ז' ום' המאור צד 97).

בני־ישראל יאמינו בי"ה ה' צור עולמים,

אשר ברא השמים והארץ בששת ימים,

---

(ויחי רכ"ה שמות ט"ז תרומה קמ"א אחרי ע"א) עלמא מתקיימא בגינהון דזכאין דמתיא ובעותא דלהון וכו', כאשר יאמרו המושלים: כאיש מושך הזרע אל שדה טוב קרן בן־שמן, גם כי תתן האדמה יבולה ותעשה פרי תבואה, עוד חיל וריעה יבא בו יראת שמיר ושית, בטרם יאסוף התנובה מן השדה אל הבית; ובקצרו את קציר אדמתו וימלא הגרנות בר ושבר אז יבטח ולא יפחד יבא ברנה בשמחות וגיל נושא אלומותיו ערמות ערמות נטעי שעשועיו, מעמל נפשו ישבע ויאבל בטוב־לבב ממיטב שדהו; ככה איש צדיק בארץ וטהר־רוח הזורע זרע־קדש על תלמי לבו ותורת־שדי נוטע בתוך מעיו לעשות ענף ולשאת בדים מחמדים במועצות ודעת, כל עוד נשמתו בו תמיד מורך בלבבו פן ימ"ש מעשות פרי תנובות תבונות ויעש באושים — אך בהאספו אל עמו בעודנו מחזיק בצדקתו והולך בתומו לבית עולמו, אז תשמח ותגל נפשו על גדיש ישקוד וישקוט ונשא וגבה מאד כי שם חלקו טמון ויש שכר לפעלו ויאבל אבול ושבוע מעץ הדעת אשר נטעה ימינו בתבל הלזו על שדה החכמה לתורה ולעבודה, שרשו פתוח אלי נהרי נחלי היראה והאמונה ועשה פרי תואר הלולים, ולקח גם מעץ החיים אשר בתוך גן עדן שתיל בבית ה' ואבל וחי לעולם — ובבואו לפני המלך ה' צבאות ועל שדי יתענג, יהי מליץ יושר לישראל כי ידבר אליו טובות, ובותו יעמוד ליהודים בעת צרה ומכאובות, ויעתיר בעדם היות עליהם סתרה ולשלוח למו עזרה מקדש (ע' ברכות י"ח תענית ט"ז ב"ר פמ"ד ושוי"ד סי' קע"ט וע"ע ס' הסידים ת"ג תשי' ותתשע"א ושפע טל ש"ד פ"ח) ותפלתו זכה כי זך הוא מפשע, ונפשו עז תדרוך וזו כחו לאל כביר למנן ולמשגב בגבורות ישע. —

וכ"ז ענין אמרם (אדר"נ פי"ד) משל למה"ד לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון בכל יום היה בוכה ואומר אימתי אצא מן הפקדון הזה בשלום כן זה שהיה לו בן קורא תנ"ך משנה הלכות וגפטר מהעולם בלא הטא. וזה תוכן דברי הרמב"ם ז"ל במכתבו לבנו: אשרי למי שהתמו ימיו בלי טרדות הנפש — וי"ל ג"כ (מגילה כ"ח) בשעת פטירתי א"ל ברכני א"ל יה"ר שתגיע לחצי ימי, ר"ל שיאסוף לו קניני השלימות ויגיע לתכליתו בימי־נעור, וכי יסופר מנין שנותיו לפי רוב פעלותיו לא ימצא זקן כמוהו, כי להשכיל להיטיב נוצר אדם ולא נברא לתיהו, וכמ"ש ראב"ע (ברכות י"ב) הרי אני בבן ע', ור"ד קרא עליו (יבמות ט"ו) נער הייתי גם זקנתי, ויחס אליו המקרא הזה, באשר הוא גם בעודנו צעיר ורך בשנים, כבר היה אז בזקן נשוא־פנים, לפי מעשיו הטובים והנאמנים, הן יראת שדי היא זקנה ותבונה אורך ימים. —

לכן ביום השביעי ישבתו גם הם כמהו;
והנכרי אם יעשה זאת לשבות ממלאכה,
אדני לא צוהו — ומה ראה על ככה?
הטוב לו לבלות עת וזמן בהבל ותוהו?
הובק־ידים, לחברת אדם לא יועיל מאומה,
והלקו בחיים עם רפאים יורדי דומה. —

י) גור טב מכלב ביש לא תרבי (ירו' שקלים, ובש"ה רבה א' מה ילדת חפושיתא קרוצי בישא מינה, וע' תענית ל"א כתובות ס"ב ב"ב ק"ט פסחים מ"ט כתובות ק"א ב"ר פ"ט ש"ר פ"ז מס' סופרים פט"ו ותדא"ר פ"ה).

כן יאמר המשל הקדמוני: הבנים הולכים בדרכי הורים;
משרש נחש יצא צפעוני, וממקור נאמן מים טהורים! —

יא) גיורא עד עשרא דרין לא תבזי ארמאה קמיה (סנהדרין צ"ד).

בפני גר ובניו עד דורות עשרה, אל נא על הנכרי תדבר סרה;
אף לא תחרף שונאך נגד קרובו, גם כי מתמול שלשום הוא אויבו,
פן ירע בעיניו ועברתו תעורר, יחרה אפו וגם לך יהפך לצורר.

יב) ג' עולמות ראה, שלמה, בימיו מלך והדיוט ומלך וכו' (קה"ר פ' אני קהלת, וע' רות רבה פ' נשי הלום ושה"ש רבה ובמדבר רבה פ"א ושו"ר פ"ל ומגילה י"א וסנהדרין כ', ומכתבי בס"ם „שלוים מן הים").

נע ונד ממקומו היה המלך שלמה, ויבא לבית עשיר איש שלומו,
ויכירהו ויאכילהו מעדנים ומשמנים, והתקצף וקלל את ילדי הזמנים,
ויאמר: „אהה לבי יתר ממקומו, ומי זה יקשה לבו לקשי־יומו? —
גדול השבר ונוחם יסתר מעין, תמול מלך ירושלים והיום נודד בקין"!
ויבך שלמה בדברו וילך בבשת פנים, וארחתו נהפכה במעיו למרורת פתנים.
ויבא אל עני רעב ושבע נדודים, ולרש אין כל זולתי להם נקודים,
ויתן לו מפתו כאשר ידו השיגה, ויאמר: "על יגון ותוגה נא הבליגה,
אם היום נפשך משלום זנוחה, הכה — עוד מעט תשוב אל המנוחה;
ה' צדיק יבחן אוהביו יוכיח, הוא יכאיב וארוכה מהרה יצמיח"!
שלמה שש על דבריו ותנחומים כצאו, וינשק לו ויאמר כאשר יצא:
טוב פת חרבה בנחת ושובה, מבית מלא דשן במצה ומשובה. —

יג) גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין וכו' (סנהדרין צ"א ותנחומא ויקרא).

משפטי ה' אמת צדקו יחדיו.

(יא"ת) מלך אביר שליט עז נטע כרם, בו נצני־חמד זפרי הלולים,
ויירא פן יהי לטרפס, שמה והרס, יעלה כלו חוחים, קוצים וחרולים;
כי יאכלו מפרי מגדיו אנשים זרים, יעקרו שושני־הוד וכל פרח נעים,
או ילכו בו שעלים עזים אכזרים, וזרעו ונטעי־שעשעיו יחבלו פראים —

ויצו להציב שמה שני שומרי שער, מקל חובלים והרב פיפיות בידם, ינצרוהו לבל יבאו בו חיתו-יער, ולא יתנו בתוכו מדרך רגל אדם.

אכן אמר: "אף אם הגן ינצר, מבא אליו איש זר, חיה ובהמה, הלא מהנוטרים מאומה לא יבצר, יקחו דים ופריו יאכלו המה"! —

לכן בתחבלה הושיב שומרים אחרים, אשר לא יוכלו לשלוח בו ידים: אחד היה עִוֵּר, מוכה בסנורים, והשני, איש פסח נכה רגלים. —

אולם, שומרים אלה ערום הערימו, והפסח עלי כתפות העור עלה, ארו פריו הטוב ויפיו החרימו, ויאכלו יחד בלי פחד ובהלה.

לחזות בנועמו בא המלך הפעם, וירא והנה נשחת, הושת בתה, ויך לבבו בקרבו כהולם פעם, עמד מרעיד, מלא רתת ובעתה.

ויאמר אל שומריו היושבים שמה: "מדוע בוקקים עצי הגן בלי פרי? אם לא תגידו מי עשהו שממה, דעו, כי אנקום נקמה בכם בני־מרי,"

הדברים עודם על לשונו באף וחרון, "אל נא תאשימני"! העור ענה, "עין לי אין, והכתי בעורון, גם נפש אדוני יודעת נאמנה!"

והפסח על משמרתו פיו פער: "איך הבלתי כרמך, ואני צולע! כי לא אוכל למוש ממקום השער, הלא מלכי ואדוני מאד יודע"! —

אבל, המלך הבין ערמת הנוצרים, והושיב פסח עלי עור בַּשָּׂם;

ויאמר: "כה באתם לנני כבוצרים, עתה לא תנקו גמול אשיב לכם!"

ולא מצאו מענה בשמעם משפט־פיהו, סגרו דלתות שפתם נצבו כמו אלם, בסוגר בחחים אסרם איש אל אחיהו, זדונם השיב בראשם ורעתם שלם.

כאשר עשה להם בעל הגנה — כן בבוא הרשע לדין אחרי מותו, בתתו חשבון לפני עושו, אל קנא, כמשפט הזה יעשה לו להעניש אותו.

כי באמור ה': "מדוע בי מרדת, לבלתי שמור מצותי ולקחת תוכחה, פי מרית, על דברי לא הרדת, ותשכח בוראך, בארך ובור שחת"? —

אז הנשמה תצטדק וכה אומרת: "הלא בתך אני חלק שדי ממעל — עדות פיך תמיד אנכי שומרת, ואך הגוף הנבזה מעל בך מעל!

הן מעת נפרדתי מאת הגויה, אדא על כנפי רוח ארחף כיונה, רעה לא אדע ולא אעשה רמיה, זה האות כי יש בפי נכונה"! —

והגוף, למען יזכה, יביע אמר: "הנשמה אשמה, במעל היתה ידה; הלא עפר אני, גלמי קרוץ מחמר, ולא יללתי עשות רע וטוב בלעדה!

הביטה ה'! מאז אין רוחי בתוכי, הגני שוכב בקברי דומם כאבן; אות נאמן כי חק מפשע אנכי, ולולא היא, לבדי לא פעלתי און"!

אמנם, עין ה' לחדרי בטן צופיה, ולפניו לא תכון לשוא־שקר וזדון; הוא ישליך את הנשמה תוך הגויה, וככה בהיותן יחד שתיהן ידון. — 6)

---

6) מן מוצא דבר משפט הלזה נבין טעם אמרם (עדיות ו' פרר"ב ס' עשר מדרש משלי ל"א סדר עולם רבה פ"ג ואיכה רבתי א) משפט רשעים בניהם י"ב חודש, וכן (פדושין ל"א) אמר אבא מרי הב"מ וה"מ תוך י"ב חודש, באשר אמרו (שבת קנ"ב) כל י"ב חודש הגוף קיים ונשמתו עולה ויורדה בו לאחר

י"ב חודש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת (עיין היטב בחפץ ה' שם ושו"ת שב יעקב ח"ב סימן ט"ז גם בעקרים מ"ד פל"א שמקרב זאת אל השכל ובס"ם הדרת קדש ט"ז ע"ב הביא ע"ז ארבעה מופתים במציאות המבע עיש, וע"ע מס' ידים פ"ד מ"ו ובהגהת של"ה שס"א ע"א ובזוהר חי קל"א ויחי רי"ב זוהר חדש רות פ"א ובכללו פ"ב ואלשיך אמור ולבי"נ שמיני וברית שלום מצורע ובאר מים חיים פ' חקת), וכמבואר בפ' (קהלת י"ב ו') ושב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים, וכ' במדרש (שם) אימתי תשוב הרוח לכשישוב העפר ואם לאו נפש אויביך יקלענה וגו' (ועיין נדה ל"א ותורת חיים סנהדרין ל"ח), כי אך ככלות בישר הגוף הארצי והיה לגוש עפר אחרי בלותו כמו שהיה טרם נוצר מהאדמה גולם אחד בלי חלק נפרד, זה לאחר י"ב חודש, אזי תשוב נ"ב הרוח חלק השמימי למקור מחצבתה ועצתה שמה כימי נעוריה, שיכולה להפטר מדין קשה בשכבר כלה שאר גויתה ולא יהי נדון עמה יחדו — וזה שאמרו (סנהדרין מ"ו ומפורש יותר בירושלמי מ"ק פ"א ה"ה) נתעכל הבשר היו מלקטין העצמות בו' ולמחר היה שמה לומר שנינוחו אבותיו מן הדין, וכ"מ בזוהר (שלח ק"ע) לבתר דבשרא מתעכלא הא לא יתבע דינא דלית ליה על מה דיסתמיך (ע' זוהר חדש רות ל"ח), ולכן צוה רבינו (ירושלמי כלאים ט"ז ע"ב כתובות מ"ה ע"א ורבה ותנחומא בראשית פ"ק) תהא אדוני נמובה לארץ מפני המבול, שיבלה גופו ויורקב מהר, כי טוב גם לצדיק דיתבלי בעפרא בזמן קריב, כמפורש בזוהר (תרומה קמ"א וקנ"א) כמה טב לון בין לצדיקי בין לחייבי לאתעכלא גו עפרא בגין דלא לאתדנא גופא וגפשא ורוחא ע"ש (ונעלם מבעל שו"ת חות יאיר סימן קל"ט שלא ידע ע"ק למה שאומרים שאין למת מנוחה עד שיקבר — ומפורש נ"כ בזוהר אמור פ"ח כל זמנא דלא אתקבר גופא לא אעלה נשמתא קמי קב"ה, וע"ש וירא ק"ג, וכ"כ הציוני בטעם מצות קבורה כמ"ש סנהדרין מ"ו משום כפרה וע"ש בה' שישות להר"ן הביא אגדה שהעפר רפיאת המת — וע"ע שו"ת עבודת הגרשוני סימן ס"ב וערבי נחל ויקהל), וע"כ כתוב ביו"ד (שס"ג ס"ב בהגי"ה) שמותר לתת סיד על המת לעכל הבשר וע"ש בטו"ז סכ"ג וצל"ח ברכות י"ה ע"ב ותשובותיו בנו"ב ח"א סימן פ"ט ושו"ת תפארת צבי סימן נ"ח וס' נ"ט ושו"ת רדב"ז סימן תפ"ד (ויש להשיב בזה על מש"כ בשו"ת אבן השוהם ומאירת עינים סימן י"ג ע"ש), ויען אשר אסקי' אובא טמיא לשמואל תוך י"ב חדש (שבת קנ"ב) לכן זחל ויירא אמר ח"ו לדינא קא מתבענא (חגיגה ד') מדאגה מדבר כי נקרא למשפט לזרוק נשמתו לתוך גופו — (ועיין שו"ת רדב"ז ח"ג סימן תרמ"ב), ובספרי "שדה בוכים" הספד א' הארכתי בזה במש"כ יבמות ע"ח ונפסק להלכה ביו"ד סימן שצ"ח מ"ב שאין מספידין לאיש מיום כלות י"ב חודש אחרי מותו, וכן אמרו (כתובות ק"ג) דהוי ספדי לרבי עד תריסר ירחי שתא, עפ"י דברי בעל לחם הפנים (יו"ד ק"א ח"ב סימן שע"ו ובס' צרור המור ס"א) שכשם שהקשת מעלה החץ כך ההספד מעלה נשמת המת; וזה שפירשו (ברכות ו') אנרא דהספדא דלויי לרומם נשמת הנפטר הנבה למעלה למקום מחצבתה, וביערות דבש (ח"א מ"ט וח"ב נ"ו ע"ד) ביאר עד"ז אמרם (שבת קנ"ג) אחים הספדאי דהתם קאמינא מבלתי יכולת הנשמה לעלות לשרשה כ"א באמצעות ההספד, וכ"כ בס' מגיד מישרים (פ' שמות) וזונת אלם (פכ"ו) כד מסתלק צדיק כו' מספידין עליה וכו' וע"כ היא סלקא בדרגין

יד) גלא דמטבע לספינתא מתחזי כי צוציתא דנורא ברישא ומחינן לה באלוותא דחקיק עליה אהיה וכו׳ (ב״ב ע״ג, וראה לעיל א׳ סי׳ צ״ג).

יורדי ים החלד יחוגו ינועו, בשוא גלי התאוה ושאונה הולך וסוער,
המים הזדונים עד צואר יגיעו, ואש החמדה על מזבח לבבם בוער.
מטה עֹז שם ה׳ אלהים ממעל, יהי נגדם תמיד וזכרו בקרבם יחוקו;
ישביח משברי־רשע נחלי־בליעל, בל יטבעו במצולה וישמחו כי ישתוקו.

טו) גלה סודך לאחד מאלף (יבמות ס״ג, וע׳ ב״ב כ״ח חברא חברא אית ליה וכו׳).

אל נא תחשוף מטמוניך מוצאיד ומובאיך,
אף לבעלי־בריתך גם אנשי שלומך ומיודעיך;
ואם דבר־סתר בקירות לבך לא נצרת,
ולבלתי ספר אותו לאחר כח לא עצרת —
בגלותו סודך אל תחשבהו להולך רכיל,
כי כמוך כמהו, גם לבבו צר מהכיל. —

טז) גמלא אזלא למיבעי קרני אודנין דהוי ליה גזיזן מיניה (סנהדרין ק״ו ותנחומא מטות, וראה שירי „בשת גנב״ בהצופה להמגיד שנה ששית 42).

הגמל הלך לבקש קרנים, ונגוזו ממנו גם האזנים;
ואשר אל העושק עיניהו, גם כספו יתם ואינהו. —
כזאב בפיהו חריץ־חלב, צלו ראה בעברו במים,
ותחי רוחו וישמח עליו, כי אמר: טובים השנים!
וכפתחו לועו אותו לקחת, הפיל תָחת הגבינה האחת. —

יז) גם לי גם לך לא יהיה, אין זה כי אם רע לב (מסורה בראשית, בפסוקים דאית בהון ה׳ מילין מן ב׳ אתוון).

(יא״ת) כֵּלַי שפך שיחו לפני איש שלומו,
כי גנבים באו לו, לגנו יָרָדוּ,
את אוצרו אשר החביא שם שָׁדָדוּ,
ואבן נמבזה נתנו תחתיו על מקומו.
עמיתו ענהו: „אל ירע לבבך!
הן גם במטמונך לא שבעת נחת.
כי לא נתנך אלהים ממנו קחת —
ודמה בנפשך האבן הוא זהבך״!

---

עילאין וכו׳ ע״ש. ולכן במלאת י״ב חודש לא יוסיף ההספד תת תועלת, בשכבר גם בלעדו הנשמה למרומים עלתה, אחרי אשר כלה הגוף ושמלת עורו מעל עצמותיו בלתה — ובזה ביארתי האגדה (ב״מ פ״ו וקרא נא דברי גם בהצופה להמגיד שנה ששית נו׳ 17.) רבה ב״נ נתבקש בישיבה ש״מ נפקא לאיעסוקי ביה לא הוו ידעו דוכתי, אזלו לאגמא חזו צפרי דמטללי וקיימי אמרו ש״מ התם הוא וכו׳. שם בררתי כל הענין ואכ״מ.

הכילי השיבו: "לא אדאג על הוני,
ולא אזעק מר כי דלותי אנכי;
כי יעשיר לוקחו יכאב לבי בתוכי,
וכי ירבה אהר רכושו, ירבה יגוני".

* * *

כן ארחות כל המקנאים בבני־אדם,
רוחם צרה מהכיל ולבם יחיל,
לא כי אזלת ידם וברע מַעֲנָדָם,
אך כי יצליחו אחרים וטובם יחיל;
בשמחתם בוכים, אלי גיל נושאים נהי,
ואומרים: גם לנו גם למו לא יְהִי! —

יח) גמלא במדי אקבא רקדא (יבמות מ"ה, וע' ברכות נ"א ממהדורי מלין ומסמרטוטי כלמין (דברי־רוח מעוברי דרכים, ופרעושים ובאושים מבליי מלחים) — ואמרי א"ישי (ע' פחד יצחק אות ה' וראש שבועות פ"ז אות י"ג וש"ך חו"מ סי' ע', וראה דברי בהמגיד שנה ג' 20, 18 ובהצפירה שי"ח 254 אודות המאמרים הבדואים מאחרונים ומיוחסים לחו"ל להתלות באשלי רבבי) הרוצה לשקר ירחיק עדותו).

העוברים ושבים בערים, ומדרך רחוקה באים,
דוברים כזבים ושקרים, ומספרים מעשים נפלאים.

(מכתם) פתי מעבר לים שָב, ויספר לעמיתו דבר־שוא,
כי ראה בהמות בישדות, כאדם על שתים צועדות,
"כואת תחזה עיני הפעם", ענהו השני בטוב־טעם,
"כי אנשים כמוך כבהמה, והולכי על שתים המה"! —

יט) גנבא אפומא דמחתרתא רחמנא קריא (ע' ברכות ס"ג,
גם איש חוטא ובליעל, מדי עשותו עול ופשע,
יעתיר אל אלוה ממעל, כי ישיג בפעלו ישע;
כגנב אם במחתרת יבא, יקרא לה' הפק מאוייהו,
ויתן לו תודות לבבו, כי יכול לגנוב דיהו. — 7)

---

7) בהמשך מאמרי "בלי השרת" (נדפס במחו"ד) כתבתי בזה: האומר שלך שלי ושלי אני מפזר ונותן לאשר אין לו, זה ענין רע רוצה בקיום הנחת הסותרים כשני הפכיים בנושא אחד; וכן הלוה ואינו משלם או מלוה ברבית והוא כנחש ישוך ועל נדיבות יקום ועושה צדקה וחסד, במה יזכה ארחו ומה בצע לזה שמניגורו נעשה קטיגורו, כנגב מתפלל לה' לבל ימצא ויתפש בכף ומדי עברו על דעת קונו ישלה את נפשו כי ירצהו, הלא כסלו כסלתו ובמעשה הגנבה גם תפלתו תועבה; ובוצע ברך נאץ ה' כי לא יחפץ בבצע מעשקות שונא גזל בעולה ומנחה (ראה ספרי "משל ומליצה" 249) — ואף כל

כ) גן ערן אומר: יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו (עין כוונת האר"י ז"ל דף ל"ג ובשערי קדושה ח"ג שער ב' דודי ירד לגנו לרעות בגנים וללקוט שושנים ר"ת לבוש כי לוקח הקב"ה נשמות הצדיקים המריחות כשושנים על ידי מעשיהם ונעשים לו סוד לבוש. והענין הוא עפ"י מש"כ בעסים רמונים שער ל"א שהנשמה טרם בואה לעוה"ז היא ערומה ולכן יורדת לתקן לה בגדי-קודש ע"י התורה והמצוה והוא הנקרא חלוקא דרבנן וע"ש ומש"כ בפ' עשירית האיפה לת"כ במכילתא דמלואים פ"א, וכ"ה במדרש רבה קהלת שה"ש ו' כד דמיך חייא וכו' אעל ר"ש ואפטר עלוי דודי ירד לגנו הקב"ה יודע במעשיו ומלקו מן העולם. וכמו שפי' בזוהר בראשית נ"ז שמות י' בתיספות ער"ה נדרי נתן ריחו דא אינון עובדין טבין דבר נש דבגינהון יסתלק מעלמא וכו' וראה למעלה סימן ח') — גיהנם אומר: כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב. (פרק שירה א' וראה ע"ז י"ז ומדרש תהלים ל"א ורבה וארא לעלוקה שתי בנות הב הב ג"ע אומר תן לי שלי וגיהנם אומר תן לי שלי, ובאותיות דר"ע: שר של גיהנם אומר: תן לי מאכל וכו').

(ג"ת) דרשו מעל ספר התורה בו תקראו,
כי ישרים דרכי אל-אמונה מפורש תמצאו,
אוהביו אהב ושומרי מצותיו שכרם ישלם,
ולאויביו ישיב נמולם בשצף קצף יכלם;
ואף אם לא ידעו שדון עוד באפם נשמתם,
במותם ישאו עונש וירדו שאולה באשמתם.
הנה כי כן משפט נבר איש בליעל,
בתתו מזרעו למולך על מוקדה לבעל;

---

מצוה הבאה בעבירה היא למורת-רוח וללא-תפארת לעושיה, שאין התכלית מקדש את האמצעים; אף אין המצות מבטלות זא"ז, עד"מ הירצה ה' הישא פני ההולך בדרך ואינו מוצא מאכל כשר ומתיר טריפה לעצמו בטענת ציבור: וחי בהם וגו' ונשמרתם לנפשותיכם, ועפ"י הדיבור: אונס רחמנא פטריה — או העוסק במ"מ ומקיים המצוה „עושה צדקה בכל עת זה הזן ומפרנס אשתו וב"ב, היצדק כי יחחה בשביל זה כמה לאוין, כשבועת שקר ושוא להשביח מקחו ואסורי הנאה במדה ומשקל, וכדומה? — וכן כל מחלוקת הכיתות והשיטות אי אפשר שתהיה בשני הצדדים לשם-שמים, ולא אלו ואלו דברי אלהים חיים, שכל באמת הלכה היא (ע' כלאים ותרומות פ"ב שבת צ"ב ב"מ ס' ועיר נ"ד) כפירש"י (סוכה ל"ח) שאין בו כדבר המוטל בספק שחולקין עליו בעלי דברים, ומכללו אתה שומע כי אך לשקר הרבה פנים בשנותו את טעמו בלשון המשנה (צווייאדייטיג), ובאשר אינו הולך על קו השכל הישר ולא מתנהג על הסדר הנכון לא יתכן שיסכימו בו שנים כאחד ולא ישיגו ארחות שלום בברחם מפני קושט וכ"א אומר כי הוא זה הדובר אמת; ודברים הסותרים זא"ז כחשם בפניהם יעני בנטותם הצדה בדרכי השניים המתהפכים כחומר חותם, ומתנגדים לרצון העליון המונע כל ספק וסכסוך ושניאה, ואשר חותמו א מ ת, והוא באחד — (ע"ש שהארכתי).

באבני קלע ירגמו אותו בקהל ועדה,
כי השחית התעיב עול והטאתו כבדה;
וה' ישים פניו בנפש הזיא להכריתה,
תאבד מקרב עמה ורעה תהי אחריתה. 8)

ומה יוסיף אלהים הביא עליו שוד וקרין,
בשכבר מת ויסקלו גופתו עמי הארץ?
אכן רוחו הוא ידון יורדה מטה כבהמה,
ויקלענה בניא תופת כצרור אבן במרגמה.—
לא כן הצדיק הולך נכחו בדרך טובים,
גם אם כל שנות חייהו כעס וטכאובים,
אוצר צפון לנפשו הלא בסתר עליון כטוס,
שכרו ירבה מאד ואחריתו ישגה כי ימות!

---

8) ויקרא כ"ב ג'. ועיין בביאור הר"מ ספורנו שם שהוכיח מזה השארת הנפש בעולם הנשמות ע"כ גם אחרי היתה בו יד העם להמית גופו עוד יוסיף ה' להכרית נפשו להשמדה עדי עד. ולדעתי נראה כי מטעם זה העתיקו על מקום המשפט לנפשות שָׁם "תפתה וגיהנם" (עין עירובין י"ט) כי עבודת המולך היתה בניא בן היונם ובמות התופת (ראה מלכים ב' ט"ז ג' כ"ג י' ובפרש"י וכירמיהו ז' ל"א ורש"י שם ול"ב ל"ה ובתענית ד' וסנהדרין ס"ד ותו"ט יפי' המשניות להרמב"ם ז"ל שם וסה"מ לאוין ז' וסהי"ד ה' עכו"ם פ"ו ה"ג ורמב"ן אחרי בשם ירושלמי, ובמערכי לשון ע' פת כמר ות"כ ותנחומא קדושים ואיכה רבתי ב') ומן העונש המבואר בתורה להעובר, משם נשמע כי יש משפט אחר המות והוא הנקרא בת"י בראשית ירמיה נ"א ל"ט וישעיה ס"ה ו' מותא תִּנְיָנָא וע"ע סנהדרין מ"ז נהרג מתוך רשעו הו"ל כפרה, וכ' בתום' ד"ה ואמאי שזה שאמרו שם ק"א אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעוה"ב ה"מ דלא איקטל ובהדושי הרי"ן שם ור"פ הנחנקין ופ' חלק לא נרים לה כיון דאקבילו דייניהו; אך לפי מש"כ הרמב"ם במו"נ ח"ג פמ"ח שאנשי עיר הנדחת נהרגים מיתת בופרים א"כ גם בעבודת מולך שהיא מיתת כפירה אין בה כפרה. ובסמ"ג לאוין מ' מביאו מהרש"א סנהדרין ס"ה פ' שע"כ פטור המעביר כל זרעו למולך כי גדול עונו שאין מיתתו כפרה וכ"ה באמונת חכמים פכ"ד בשם עצמו ומוסיף שזה טעם אמרם מכות ה' הרגו אינן נהרגים, ועיין גינת ורדים כלל י"א ונר תמיד ריש כריתות, והארכתי במק"א בדבר שמנה הרמב"ם ז"ל רוצח ומאבד עצמו לדעת בין אלה שאין להם חלק לעוה"ב, והבאתי דברי בעל "ין לבנון" (בפ' בראשית ט' ה') ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו שדרשו חז"ל ב"ק צ"א על המאבד עצמו כי אף שמת ואבד מתוך הקהל מיד נשמתו נפש חיה ידרש דמו לבלתי נתן לו אחרית ושארית לנצח. (וע"ע ריטב"א בתובות ק"ד ושאילת יעב"ץ סי' מ"ג אמרי בינה כ"ח ואגרת בקורת התורה ז' לשון חכמים ח"ב סי' כ"ט ווכור לאברהם יו"ד ע' אבל אות א', שו"ת בית אפרים חיו"ד סע"ו מהר"ם מינץ ק"ו הר אבל ענף י"א ושו"ת חתם סופר סי' שב"ו ואבן השוהם ומאירת עינים סמ"ד).

וכה דִּבֶּר ה' לאברהם עבדו נאמן רוח:
"ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תנוח!" [9]
כי לא ימות ישר כנבל נעקש דְּרָכַיִם,
ותמימים נאספים, בגן עדן עדנה חיים.—

---

[9] בראשית ט"ו ט"ו כמ"ש במדרש הובא ברש"י שם כי בישר אותו אלקים שיש לו ולאבניו חלק לעוה"ב (עיין ברכות ס"ד שבת קנ"ב פרקי דר"א פל"ד ואדר"נ פי"ב). גם בכלבו ה' אבל סי' קי"ד כ' כי לקיים אמונת התחיה כתוב בתורה מה שבא בקבורת האבות יבקפדותם במקום קבורתם: ושכבתי עם אבותי, וי"ש ג"כ במרע"ה והאסף אל עמך, והוא אשר דבר ה' לי"א (ד"ה כ' ל"ד) אוסיפך אל אבותיך וגו' בשלום, והלא נהרג — אך בישרו כי יבוא אל המנוחה ואל הנחלה עד דור אבותיו חלקם בחיים. — ולבעבור השרש בלב איש ישראל אמונת ההשארה והתחי"ה נמנה בספר חרדים פ"ב למ"ע מן התורה (שמיני י"ו) לספור לחכם ולבכותו כמו שהאריך מהר"י מינץ בדרשותיו (ה' י' וי"א) ע"ש היטב. ולעומת זה אסרו להתאבל יותר משיעור אשר ע"כ צותה התורה (דברים י"ד) לא תתגודדו וגו' כמ"ש שם הרמב"ן ואברבנאל ובעקדה שער נ"ט ס"ג ע' צ"ג ושו"ת הרי"ף סימן ש"ח וקדמם הזוה"ר שלח קנ"ט דהא לא אתאבד והא שביח בעלמין טבין עילאין וכו', וי"ש מס' שמחות פ"ח נתקבצו לקבור בנו של ר"ע אמר מנוחם אני וכו' שהוא בן עוה"ב (עיין היטב אדר"נ פי"ד וספרי פיסקא ש"ה אמר הקב"ה ליהוש"ע עד כמה אתה מתאבל על משה מובטח שהוא בן עוה"ב (ועיין בתובות ק"ג ומהרש"א שם ולא הזכיר דברי התוספות קידושין ל"ה ד"ה צא: וע"ע תוס' ב"ב קכ"א ובעיר בנימין ק"כ), ואולי זה שאמרו תד"א ח"א פ"ד המקשה על מתו יותר מדאי מתחייב בנפשו ובמו"ק כ"ז על מת אחר הוא בוכה ר"ל בואת יודע שמלבד בכיו על מות הגופני בוכה על מות הנפשיי היא מיתה אחרת שנית — שאל"כ מה יתאון יתר מהראוי (ועיין ב"ר פי"ד). וי"ש ב"ק צ"א המקרע על מתו יותר מדי עובר וכו' דפסידא דלא הדר הוא, הן ירמזון מליהם שמראה לדעת כי יורד קבר לארץ נשיה, אין לו תקומה בהשארה ותחיה, לכן יקונן בא"ן הפוגות וירב תאניה. וככה דברו בקדשם בתובות ח' אימא מילתא כנגד אבלים כו' זאת היא עומדת לעד כו' ברוך מנחם אבלים (והארכתי בם' "שדה בוכים" הספר ד' בית ח' הערה כ' וס' "התן תורה וח"ב" הערה פ"ד ע"ש). ולאמץ כושלים יאמרו המושלים: כמו פולח ובוקע עץ וירא כי שמה שמה קנה תולעה ורמה ויחמול עליה לבלתי המיתה בקרדומו וישליכה על פני חוץ, והתולעת אלו השכילה בינה ודעת ידעה כי היטיב עמה החוטב ושלחה ממעונה למען חייה; כן האדם הזה כי יעלה המות בחלון ביתו, כבוד ה' יאסוף אליו רוחו ונשמתו, זאת נחמת האבלים אשר אנחה בקרבם קננה, ואור פניהם לא ימילון ערפל ועלטה ועננה, והחי יתן אל לבו כי זאת הנפש עומדת לעד בעוה"ב שקטה ושאננה, בשמחות וגיל תובל לנ"ע וזרעה לצדקה תקצור ברננה. — וקרא נא בעקדת יצחק שפ"ב הביא גם הוא ראיה מוכרחת מן התורה על אמונת השארת הנפש מבלעם בנוח עליו הרוח אמר (במדבר כ"ג) תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו, למען דעת כי איש־אמונים יראה־ה' חכם בעוז לא ישוב לשאול לראות שחת, ובשובו לבית עולמו אל

כא) נפן אומר: כאשר ימצא התירש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו וגו׳ (פרק שירה נ). ודרשו יומא ע״ז כתיב תירש וקרינן תירוש, זכה (שותהו במדה ומשורה) נעשה ראש, לא זכה (והוא שותה שיכור) נעשה רש, לקללה ולא לברכה; ושם: יין ישמח קרינן ישמה (ראה דברי בהצופה להמגיד שנה ו׳ 38 בחילופי האותיות) זכה משמחו לא זכה משממו ע״ש, וש״ש ברכות נ״ז יש שותהו וטוב לו שותהו ורע לו, וע״ש ל׳ ופסחים ק״ג ונהדרין ל״ח וע׳ ועירובין ס״ד וס״ה (ע״ש בתום׳ וברכות ל״א ואו״ח צ״ט וכריתות י״ג ונהדרין מ״ב וביצה כ״א. וחו״מ ז׳ ס״ה ויו״ד רמ״ב ס״ג ועיר מקלט קנ״ב) וע״ע ב״ר פל״ו ומ״ג ויי״ר שמיני במדבר רבה פ״י ומשלי רבתא פכ״ג, גם בשל ה פ״ד ע״ב פרקי משה ס׳ הרפואות מי״ג ומו״נ ח״ג פ״ח ואלי׳ רבה או״ח קפ״ג סק״ב ומעשי ה׳ פי״ח וכ״ט ודברי זכרון הנחה י״א ודבר חכמה מ״ג ס׳ י״ח ומדרש שמואל אבות פ״ג ושו״ת רדב״ז ח״ב תרט״ו ולעיל אות א׳ ס׳ ס״ה, אות ב׳ ס׳ ל״ג ומחברתי ״מילי דבדיחותא״ 40).

תירוש באשכול ישמח חיים, יצהיל פנים משמן רוקח,
ישובב נפש תאוה לעינים, ינובב לבב ואזן פוקח;
החלש יאמר: גבור אֲני! כי עֹז יתאזר ביין,
״אך עשרתי״! יאמר העני, ישתה ישכח רישו ואין!
אכן כל שותהו לשכרון, פי׳ ינבל ישחית יחבל,
מנת־כוסו משנה שברון, ואת הרע ממנו יקבל —
ישקנו רעל ענבי־רוש, יין־ענושים ואשכלות מרורות,
מלא גביעו מחץ ראש, ולרגלו יָשַׁך יקושים ומהמורות,
ואחריתו ישוך כנחש עקלתון, יפריש כמו פתן וצפעוני,
ששונו יהפוך לאיד ואסון, יריק כיסו ישבע עוני.
פניו כשמיר, מצחו נחוש, יחוג יגוע מוכה ונגוע,
כבודו ימיר ולא יחוש, סוד יגלה לשמצה פרוע.
חוקר ממסך בקיאו תועה, בער וסכל וחדל־אישים,
מראהו כרואי, צואה צועה, ישתולל יתהולל יעש באושים,
ברעש ורגז ארץ יגמא, יהמה כדוב מלא זעם;
״לי הכל!״ בלבבו ידמה, אדמו לחייו וחסר־טעם.
חבש גובה גאות עטה, וכל תפארתו ציין נובל,
לחרפתו ובשתו ירד בָּטָה, מכביד נחשתו ונפשו חובל.
בזקים וחבלים הוא אָסור, אך לשונו חפשי שלוח —
רסן מדל שפתיו יסור, וכנרונו קברו תהתיו פתוח!

---

אחוזת אבותיו ישוב בשובה ונחת, ובתוך בני משפחתו ינחל יש ועל שדי יתענג לחזות בנועמו בכתר עליון והיתה נפשו צרורה בצרור החיים הנצחיים עד העולם! —

לכן אַל תהי סובא, ושתה חמר אך במשורה,
יפתוך סכלים אל תובא. והיית מוצק ולא תירא.

מכתם (היין בוגד).

שכור שאל את הנזיר מה פָּעַל, כי שנא יין ויחשבהו לרוש ורעל ?
ויען : יען במשלהו ימעל מָעַל, שותהו ישלהנו לבטן והוא לראש יעל !

כב) גרירתיה לארמאה ושפר ליה אתלי נורא בדיקנא ולא שבעת חוכא מיניה (סנהדרין צ"ו).

לאדם שטוב לפניו היות למשל ושנינה,
ובמעשה תעתועים שעשועים וחפץ ימצא ;
לא נאוה לו כבוד ויקר, חמלה וחנינה,
והתעלם כי תתקלם בו לתתו לשמצה.

כג) גשמים נעצרים בשביל פוסקי צדקה ואינם נותנים (תענית ח' ושו"ט פי"ז) וז"פ המסורה : ויכלא הגשם, ויכלא העם מהביא. וע' יבמות ע"ח ומלקוש לא היה פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים וכו' ובתנחומא בהר אל תדכא עני בשער שלא אעצור בשבילך שער השמים, וז"ש : והנשיאים הביאו אבני שוהם וגו' פירש"י נשיאים היינו העננים, שאילו היו פוסקי צדקה ואינם נותנים פסקו העבים מהמטיר, ובאמרי נועם כ' רמז : פלג אלהים בגי' : צדקה, וראה בס' „ברכה משולשת" סימנין דרבנן סי' ו' וסי' כ"ו).

כטל וכרביבים יזלו שחקים, מַתַּת נדיבים טובי־עין ;
וכֵלי יבטיח ולא יקים, כנשיאים ורוח וגשם אין. —

כד) גגאי לארי שיבכה לפני שועל (תד"א רבה פי"ז ופ"ל).

הן רבים עתה היושבים בעליות מרוחים חדרים נהדרים,
וחדוה במקומם במסבם איש ואשתו שקטים ושאננים ;
והמה בוכים במצוק ונאנחים בחדרי לבם במסתרים,
על־כן יעזבו נויהם והולכים לשוח בשדה ובגנים.
שם ישבו לארץ כואבים באין עין רואה ואזן קשבת,
גם ישפכו שיחם בפרץ שטף דמעות ואנחות —
ובשבתם בביתם ישיתו הבעלים עצות להעלים עצבת,
מדאגה מדבר פן יִוָּדְעוּ מדויהם לָעבדים ושפחות ! —

כה) גם תמול גם היום, ב'. מדוע לא בא בן ישי גם וגו' מדוע לא כליתם הקבם גם וגו' (מסורה, וע' סנהדרין צ"ח).

כי יתמה השואל בלבבו, יתפלא אף לדעת ישתאה :
מדוע בושש הגואל לבא, בן־ישי איפא מתי יֵרָאֶה" ?
זאת תשיבו ועניתם ואמרתם : הלא אתם בעדו עצרתם !
מדוע החקים לא שמרתם, ועדות ומשפטים בל נצרתם ?
שובו לאלהים והנקו מפשע, ושב שבותכם ופדותכם יצמיח,
ישלח עזרו ישגבכם ישע, יבא לציון מלך המשיח.

(לפ"ק).

# אות ד׳.

א) דביתהו דר׳ חנינא בן דוסא א״ל עד אימת ניזל ונצטער וכו׳ (תענית כ״ה, ע״ש. וע׳ ברכות ה׳ לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות, וע״ע מהרש״א ב״ב ע״ג ביאור אמרם: קרטליתא דדביתהו דר״ח בן דוסא וכו׳, וע׳ ש״ר פנ״ב ושו״ט צ״ב במעשה דר״ש בן חלפתא וכו׳, גם בפסיקתא רבתי שמות מ׳ (פקודי) ובבראשית רבה פל״ה).

(יא״ת) עני ומסכן היה רבי חנינא. ותאמר לו אשתו: „אישי ואדוני!
התפלל לה׳ יתן לנו חנינה, עד אנה נשא חרפת רעב ועני״?
בעמדו לבקש מאל לחם ומים — וישמע קול מדבר ויד אליו שלוחה:
„הא לך רגל אחת, מתת שמים, ארחת תמיד תמצא בהשקט ומנוחה״!
ברננה לקח האיש את המנה, ששׂ לבו ובישועת ה׳ מה יגל:
הביא המנחה לאשתו הנאמנה, ויחדו נתנו תודה בשמחת הרגל.
ויהי בלילה בנפול עליה שֵׁנָה, ראתה כי שער רקיע פתוח; —
מלאכי צבאות ידדון הֵנָּה וְהֵנָּה, והיא גם היא הולכה בגן־עדן לשׂוח;
שמה ישבו תמימים איש את רעהו, לשלחנות שלמים יחנו בשובה ונחת,
ואישה השוכן בתוכם רע מראהו, ושלחנו לפניו חסרה רגל אחת. —
בבקר את חלומה לבעלה ספרה. „מלא נא החסרה״! אמרה לבן דוסא,
„השב הרגל למקומה עד מהרה, שכרך נגרע ולשמחה מה זו עושה״?
ויחל פני ה׳ ויאמר: „אנא אלהים״! קח הרגל אשר נתת לי הַדָּל״! —
והנה כְּכַף יד־אדם ירדה מגבהים, לקחה את הרגל ותָּשב אל עָל!

את הרע בעולם עובר קבל נא באהבה,
בחיי־עד תנחל טוב ולא תוסיף לדאבה.

ב) דאיכא בפומך לא ידעת דאיכא ברקיע ידעת (סנהדרין ל״ח).

נער ובער את מורהו שָׁאַל: „כמה מספר צבא־שמים מִמָּעַל?
„אם תוכל לספור שִׁנֶּיךָ״ ענה, למנות כוכבי־אור כן תדע נאמנה״!
הילד בין שניהו ידו הדה, חשב ספר ומנה ולא יָדָע. —
ויאמר המורה: „ראה איך נואלת, כי על מספר לכוכבים שאלת,
וְהַשִּׁנַּיִם אשר בפיך הנה הנם, לדעת כמה הם עמלת הנם״. —

ג) דאפיק מינך טעמא מלפך (יבמות ס״ג, וסימנך: יפה כח הבן מכח האב (חולין ס״ג) וע׳ ב״ב קמ״ב מדי בקשישותא תליא מילתא בטעמא תליא מילתא, וכ״כ (תהלים קי״ט) מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי, כי יש חכם נבון־מדע ע״י הנסיון בארך ימים ורב שנים, ויש משכיל על דבר עפ״י התורה ושמושה כי ידע דרך תבונות גם בעודנו צעיר יותר מזקן והוא נכבד ממנו,

וי"ש דהע"ה: יותר מזקנים אשר ראו הרבה חכמה מצד הנסיון אתבונן אנכי בכל דבר־חכמת בינה כי עדותיך שמרה רוחי.

בישישים חכמה ודעת צפונה, על־פי הנסיון ובחינה;
אכן רוח באנוש נתונה, ונשמת־שדי היא תירהו בינה!
ויש צעיר, יעיר אזן לַיָּשָׁב, וכן בן משכיל יועין לָאָב. —

ד) דאשתמש בתגא חלף (אבות).

העושה תורתו קרדום, מנל ואת, וזה כל חפצו להתהדר ולהשתפר,
מתחלף ומתהפך לפי המקום והעת, משנה פניו וטעמו מתחפש ומתנכר. —

ה) דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (פסחים ק"ז וב"ר פס"ח, וע' ברכות נ"ה הוריות י"ג ומנהדרין ל').

בלילה ואפלה בנפול על אנשים שֵׁנָה, נדדה שנת עני ותנומתו לא מתקה;
על ערש יצועו התהפך הלום וְהֵנָּה, מדמעות כתתה עינו עששה ועתקה.
והנה בעל החלומות דבר לו תנחומים, ויאמר: אל ירך לבך לקשי־יומך!
הבלי־שנה אפיל על עיניך בנעימים, ואתנה לך רכוש גדול בחלומך". —
"למה זה תשלה אותי?" ענה העני, מה בצע בהון יכלה כעבור סיפה?
בעת אישן אדמה: עשיר אָנִי, ואיקץ ואין כל — ולעורר אבל אוסיפה"!
"ולמה אתה נאנח"? בעל החלום השיבו, מה יתרון לאדם כי ינוב חיל?
כמעט רגע וכצל עובר בידו טובו, כחלום יעוף ואיננו וידד כחזיון לילי"!

ו) דברי תורה ניכרין בגוף ומראין באצבע זה הוא ת"ח (שה"ש רבה א', וע' ברכות נ' ועירובין י"ג (גם רשב"ם ב"ב נ"א) וירושלמי ביצה פ"ה ה"ב).

מפרי פי איש ושיחו והליכות דרכו, נכיר תכונת נפשו ורוחו וחין־ערכו,
אכן הכמת אדם האיר גם תמונתו, ופניו עדים על תבונתו ואמונתו. —

ז) ד"ת קשים לקנותם ככלי זהב ונחין לאבדם כזכוכית (חגיגה ט"ו וקה"ר ואדר"נ פב"נ, ובירו' ברכות וספרי עקב ואגדת שמואל: אם יום תעזבני יומים אעזבך, וע' תענית ז' ד"ת משתכחין בהיסח הדעת).

למצוא חכמה כבד מאיש, לא יַשָּׂקל זהב טָהֳרָה;
ועוזבה רגע ישכחה איש, קל מדרה יאבד זכרה. —

ח) דבר גדול נתלה בדבר קטן (ב"ר האזינו וע' ב"ק צ"ד ואבות פ"ד).

דבר קטן אל תבוזה, לאמר: מה יושיעני זה?
כי פעמים רבות נהזה, היותו לדבר גדול מחסה.

אריה רבין שוכב יָשֵׁן, ויחרוך עכבר על ערפהו,
וייקץ ואפו בו עָשֵׁן, ויאחז בזנב העכבר לטרפהו,
ויאמר לו בזעף וחימה: "עתה תמות ראשך חינת!
כי לעורר אותי מתרדמה, בנפשך ורוחך עוז הרהבת".
ויתחנן העכבר: "בי אדוני! הרף מטרף ועזוב זעם,
הסכלתי עשה לא בזדוני, ושָׂא נא לעבדך הפעם!"

ויסלח לו ושלחו להפשי, באמרו: הלא נחשב כאין;
ודי בזיון וחרפה לנפשי, כי אשית אליו לב ועין!" —
פתאום והארי נתפש ברשת, ויתן קולו בבכי וצוחה,
וימהר העכבר עדיו לנשת, וירא והנה אהוז בשבכה;
ויאמר: לא אשכח נצח, חסדך אשר הפלאת עמדי,
בעצמי לא שלחת רצה, ולהצילך יש לאל ידי. —
בחרבות שיניו נתק הפח, והארי נמלט ויהי שמח,
ויאהוב העכבר כרע כאה, ויגר אתו שוקט ובוטח.

ט) דבעי חי בלישניה דבעי מיית בלישניה (ערכין ט"ו ע"ש היטב וראה וי"ר פל"ג היתה לפנ"ו נחלת נפח בה ובערה רקק בה וכבתה, וכ"ה בבן סירא כ"ח י"א. וע"ע דברים רבה פ"ב ותנחומא קדושים).

נופה בנחלת יגדיל הַבְּעָרָה, רוקק עליה יכבנה מהרה,
הנה כן מות וחיים, ביד הלשון ודבר-שפתים!
דובר קישות יעלה קצף, יחרוב המדורה לאין קצב,
וברוח-פיו יכבה זעם, במענה רך משיב טעם. —

י) דבעי למיטעם טעמא דמותא לסיים מסני ולינני (יומא ע"ח. ועין זוהר במדבר ובחיי שמות בפ' של נעליך מעל רגליך).

הנרדמים במחשך-אולת פוחזים ורקים,
וכנעל אחוז ברגל ברישע-כסל דבקים,
נחשבו כמתים יפלו לשאול ואין מקים. —

יא) דבעי למידע אי מסיק ליה שתא אי לא ליתלי שרגא בהדי עשרה יומי דבין ריש שתא ליומא דכפורי בביתא דלא נשיב זיקא בגויה אי משיך נהורא לידע דמסיק ליה שתא (הוריות י"ב. ועין מ"ר תצוה אמר הקב"ה נרי (התורה) בידך ונרך (הנשמה) בידי שמור לי ואשמור לך, ושירי "בין כסא לעשור" במ"ע "וי. יד. צייט." שלי שנה ב' גליון 23).

בהגיע תור ראש השנה עד יום כפורים,
עת לעשות לה', ולשוב לאדון כל-יצורים,
בתקוע שופר בקול, יקרא: "עורו מתנומות"!
לפקוח אזנים אטומות ועינים עצומות. —
אשרי איש יתהלך לנוגה אש-דת ואור תורה,
והריחו ביראת-שדי באפו תשים קטורה;
שאון רוח יצרו כי ישביח ותמים אהלו,
ארחותיו יצליח בסוד אלוה עלי פעלו,
בהטיבו נר מצוה נ ר נ ש מ ת ו יופיע,
וזרחה לו שמש צדקתו כזהר הרקיע;
וכסיל נפשו עפלה ולבו לא ייטיב נהה,
פתיל חייו באפל ידעך יכבה כפשתה כהה,

טובו לא יכון בידו ונתיבו לא יחיל,
סער מתנורר לראשו יהול ירגז ויחיל.
לכן ראו ישר ורעו אמונה כל השנה,
אז תשכילו ועל שְׁמֵיכֶם לא תשכן ענה!

יב) דבמעלי שבתא (הנולד בע"ש) יהא גבר חזרן במצות (שבת קנ"ו ע"ד אמרם ע"ז ג' מי שטרח בע"ש יאכל בשבת, וע' מכילתא תשא).

המכין ביום הששי צרכהו, יאכל ושבע ודשן למחר;
וגבר חי המיטיב דרכהו, במותו יש לפעלתו שכר.

יג) דדא קני מה חסר וכו' (נדרים מ"ה, תנחומא ורבה אמור ויקרא וחקת).

מה בצע לעשיר הון כעפר צבר, אם החכמה לא נפלה לו למנה?
הדורש מדע לא יחסר כל דבר, ורב לו אם בינה והשכל קנה.

יד) דדלי ידלוניה דקבר יקברוניה וכו' (מו"ק כ"ח ויר כתובות פ"ז ה"ד, וזה נ"ל לפרש אמרם אדר"נ פי"ב המהלך אחר המטה צריך לומר אחרי זה אני מת, שיתן החי אל לבו כי כחסד אשר יעשה עם המת יעשו גם עמו במותו, וע' ב"ר פפ"ד חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינם מצפים לתשלום גמול; וי"ל ע"ד הלצה אמרם: חסד אמר יברא אדם שגומל חסד אמת אמרה אל יברא שכלו שקר (שאין החסד לש"ש) השליך הקב"ה אמת ארצה, להגיד כי בשוב אדם לאדמתו אז עושים עמו חסד של אמת).

עשה צדקה בכל עת, וגמול חסד עם המת;
כי כמוהו יבא עתך, וככה יעשו גם אתך. —

טו) דור לפי פרנם ופרנס לפי הדור (עירובין י"ז, וע' ר"ה כ"ה ושמואל רבתי פט"ז יפתח בדורו כשמואל בדורו).

אשר נשיא יחטא, אשמים בני דורהו,
לפיהם, מאשריהם מתעים ינהלום בתהו;
ובדור צדיק, גם מאלפהו הוא כמהו,
לאורהו ילך ודרך ישר וטוב יורהו. — 1)

---

1) אולי זה פי' הכתוב (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו בעולתה ידיהם (כי תאחז רגלם באשורי מאשריהם האוחזים מטה רשע בכפם, ודור לפי פרנם), והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האן (כל עושי עול כמוהם ירכיב לראשם למנהיגים ומוליכים לנחותם בדרך לא סלולה, ופרנם לפי הדור) — וע' ב"ק נ"ב: כד רגז רעיא על ענא עביד לגנדא סמיותא (אם הרועה ישפוך על צאנו בעם וחרון, בהמתו יבהלם ויעשה למנהיגם ומנהלם מוכה עורון) ובוי"ר פ"ה עלובא מדינתא דאסיא פודנרום (חרפה היא למדינה וכדי בזיון ובושה, אם רופאיה פסחים אף נחלה מכתם ואנושה); כן בפקוד ה' חטאת הקהל כי כָּבְדָה, יפקוד עליהם חנפים לנשיאים בעדה.

(מכתם). בדור צדיק ודור שוא, כמוהו יהיו הכמיו ודורשיו;
וכי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר — הנה פרנס לפי הדור!
כי כמו הדור המנהיגים, משל הוא וכן יהיה תמיד,
כצואני השור המוריגים — ורב וקהלה כפתיל וצָמִיד. —

טז) דיינו שמנדלות (הנשים) את בניהו ומצילות אותו מן החטא (יבמות ס"ג ע' ברכות י"ז ותרא"ר פ"ט).

שמח עם אשת נעוריך שוכבת חיקך,
וסלח לה אם מגינת-לב לך נותֶנת!
הלא היא את בניך מינקת ואומֶנת,
גם מְזֻמָּה תנצרך, מפשע תנקך. —

יז) דיה לצרה בשעתה (ברכות ט' ושי"ר פע"ג, וע' סנהדרין ק' וצ"ה).

הַעֲבֵר עצב מבשרך וינון הָסֵר, ולבך אל יפול מדאגה מדבר;
ואם בזמן ההוֶה אינך חָסֵר, לא תאנח על העתיד או העבר.

יח) דין גרמא דעשיראה ביר (ברכות ה', ע"ש).

(יא"ת) רבי יוחנן איש תם, חסיד וָעָנִי, בחייו על פניו מתו עשרת בניו,
ובלי כל תלונה זעף שדי נשא, ועוד באמונה ותבונה יתרה עשה,
וישן בן אחרון למשמרת אתו נתן, לנחם בו האבלים עוררי לויתן —
לאמר: "הבירו זה שן בני העשירי, מר לי מכם ואנכי הולך עירי!
ובכל-זאת לא אתן קולי בזעקה, כי ישר ה' שופט אמת ולו הצדקה".

יט) דיזף ברביתא מאבד דיליה ודלא דילה (וי"ר פ"ג, וע' ש"ר פל"א ומובא בתוס' סוטה ה' וב"מ ע' בשם אגדה שהמלוה ברבית אינו עומד בתחית המתים, וראה פרקי דרבנו הקדוש בבא דשבעה ג': המלוה ברבית אין לו חלק לעוה"ב).

(יב"ת) נותן כספו בנשך ואכל ושבע וָדָשֵׁן,
עמל-אחרים הובל וימין דמם כעלוקה;
המה לא יובלו לישון, ושנתו מתוקה,
בקחתו רבית ומתעשר אף בעת יָשֵׁן. —
ואף אלהים בו עָשַׁן, יען רעים בָּלָיו!
לקין הימין יקיצו רפאים שוכני דומה,
והוא יישן המות לא יעור מתנומה;
"לך שכב"! יאמר ה', הונך יקום מֵאֲלָיו"! —

כ) דלוי לרטיבא רפתא ליה בדוכתיה (עירובין מ', פירש"י המגביה עץ לח שאינו ראוי להיסק בידוע שצריך למקומו, וע' סנהדרין כ"ט סהדי שקרי אגריהו זילי, וע"ע אבות פ"ב מ"ג וחולין קכ"ג).

יש שר תחנונים ידבר לעבדו נושא כליו,
לא מאהבתו אותו אך מפני צרכו אליו:

כעד שקר, שוכריו נותנים לו כבוד ותהלה,
ואחרי השיגם הפצם ישג כלמות כבתחלה.

ככה מאיש חנף הִשָּׁמֵר, השוכב ככשב שה תמים —
כלביא יקום כארי ונמר, והוא כחתף יארב לדמים!
קולו קול דממה דקה, ובלשון רכה בחכה מושך;
ישח וישפל עד דַּכָּא, וכזוחלי-עפר עקב נושך.

(יא"ת) על ענף אחד השיחים עץ היער, עמד תרנגול הודו שָׁמֵן ובריא.
אמר: הודי יודו יאשרו בשער, מי לא יתאו יפיי יחפץ ביקרי?
עודו על גלגל נוצותיו מתגאה, והנה שועל ערום יצא ממקומו;
כְּרֵעַ כאח לפני התרנגול התראה, וכאוהב נאמן לו שאל לשלומו.
„שלום לי"! ענהו, רב כחי ואוני, ראה גרגרותי ענקים אף אפי נעים;
ומדוע אתה ככה דל, אדוני? למה נפלו פניך זועפים ורעים"?
השועל השיבו: „הה! רעב אנכי, כי נשבעתי לבל אוכל עוף ובחמה,
ועתה כי יבש חציר יבש כחי, בכל-זאת אחת נדרתי וַאֲקַיֵּמָה"!
„ומה איפא מעשיך כל הימים, מאז בשר טרפה לפיך לא תביא"?
„מדיני-אשה אשבית בלבב-תמים, גם תמול השלמתי את לְבִיָּא ולביא"!
„אללי לי! זה שנה בדד אֵשֵׁבָה, חברתי בוגדה הלכה אחרי זרים;
שים נא בינינו אהבה תחת איבה, או בחר לי אחרת אוהבת מישרים"!
„איטיב עמך ידידי, לקולך אקשיבה, ולמענך אדלג שור אעלה בָּמוֹת,
אתן לך אחרת או אשתך אשיבה — אך מה מעלותיך להטות לב עֲלָמוֹת"?
„מעלותי? האח! רבו מאד מִסַּפֵּר, גם בקול ערב הננה אותי הטבע"!
„השמיעני את קולך, אנא כַּפֵּר, בגלל זה אהללך על אחת שבע." —
התרנגול נתן קול ה ד ר פַּעֲמָיִם, עדי מקולו העז כל החורש נָע —
„צר לי!" ענה השועל בחלק-שפתים, עוד נעם זמירותיך באזני לא בא;
מקול נמר ושאגת אריה ביער, שתי אזני תצלנה לא אשמע מאומה,
הַהַד דופק בלבבי הומה כסער, השפל נא לשבת — וקולך הרימה"!
התרנגול חסר-לב מהר וירד מטה, התנפח והאריך אף וקולו השמיע;
ויאמר השועל: גשה אשקך עתה, ואחז בו ואכלו ונפשו השביע.

* * *

כן ארחות השואף לבצע מעשקות, מחליק לבעליו ובפה חנף יודנו;
בקרבו יארוב לו מדי דברו רכות, לבבו יגנוב ולמדחפות יצודנו. 2)

---

2) הלא זה דבר הכ' (משלי א') כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף (השמחים בראותם הטה ושעירה, על המצודה למענימו מזורה, ולבם

כא) דמבי דינא שקלי גלימיה ליזמר וליזל באורחא (סנהדרין ז׳).

איש אשר אלהים ירשיעו, וחיל בלע בפלילים יוציאו,
יתן תודה יגיל וַיַּמֵּר, חוב ישיב ומעונו ישתמר. —

כב) דנפח בכסי לא צחי, אמר במאי איכול לחמא, לחמא סב מיניה (ש ם ק׳).

אשר צמא אינהו, בכוס יתן עיניהו, ולאט במשקה יפיח;
ואשר אינו רעב, פת חרבה מתעב, לחם בלי משוח. —
וזאת היא הבחינה, לאיש רעב לבינה, ורוחו לחכמה צמֵאָה,
אם בתמים ואמת, תשוקתו בו פועמת, למלא בטנו דעה!
נפש תושיה שואפת, טרחה ועמלה כאפס, ותמהר ותחיש —
לרוץ אורח תשקוד, לא תנוח תשקוט, וכלמה לא תחוש;
וכי מדע שוחרת, לתפארת וסבה אחרת, ולעשר ואשר תצפה,
לא תעמוד בנסיון, לעת מצוא בזיון, גם במלאכתה תתרפה.
וכן במקנה וקנין, ובכל דבר ועניַן, נבחן גבר וננסהו —
אם ילעג לתלאות, ובא בקעות וגבעות — בחפץ-לב מעשהו;
וכי יתרפה ויתעצל, תנואות יחפא ויתנצל, ואט ממקומו יניח —
בזאת יבא במסה, היותו עליו למשא, ומעשותו יעץ להדיה. 3)

---

טח מהשכל ונפשם לא תדע, כי אך למען חפוש אותם הבינו למו צידה) — כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח (בדברים יקחנו עמו ובמרמה וערמה יבא, כי ציד בפיו להטות אליו לבבו, בשפתיו יחנפהו בלשון רכה ותחנונים, ותחת למדיו חרב קשה וחציו שנונים).

3) בספרי „מו״מ" 281 כתבתי מזה בביאור סדר המאמר (שבת ל״א) מעשה בנכרי שבא לפני שמאי א״ל גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה א״ל מה דעלך סני לחברך לא תעביד זו התורה כלה. כי הנה הנכרי ההוא לא בא להתיהד לקבל עליו דת משה וישראל ולהשתקע בה, כי-אם חפץ בה לפסוח על שתי הסעיפים ויבקש רק ללמוד תורת ישורון שיהי׳ לו בפנימותיה דריסת רגל אחת, וראשו ורובו ושלחנו בחוץ לעשות כדת אבותיו ומולידיו, או להעשות הפשי ופטור מכל המצות — לכן קצף שמאי ופשט לו את הרגל ושכל את ידיו להדפו ולדחפו, באמת הבנין יעץ להדיחו לרמז לו כי כבונה בית זבול לו אוהל בל יצען צריך להעמידו על בסים (באוים) נכון וקים במקום נאמן בל ימוט, ואם השתות יהרסון והם יכו שאיה, יפול הבנין ממסד עד הטפחות כנדר הרחויה; כן לא התלמוד עיקר אלא קיום המעשה (אבות) ונדול שמושה של תורה יותר מלמודה (ברכות ז׳), והוא היסוד לחכמת התורה ועיון השכלי ליראה את ה׳ ולנצור מצותיו חקותיו ועדותיו, מהם פנה יקרת-מוסד להחזיק הבנין הכללי בל יסעו יתדותיו — אם אין יראה אין חכמה, והאומר אין לי אלא תורה (ללמוד

ולא לעשות) אפי' תורה אין לו, דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד (שבת ל"א, ע' ג' רבינו יהודה בספרו נ"ב ח"ה) וענשו חמור ממי שלא למד כל עיקר (ש"ר פ"מ ו"ר פל"ה קה"ר א', ע' אדר"נ פל"ו תנחומא צו ותו"ס סוטה כ"ה ולעיל אות א הערה 5), ואמר חכם: בלמוד תורה לבדה אין די, בלעדי עשות המצות בכל עת; כפסל הקוק על לוח גלמו וצלמי כמו הי, ואין בו רוח ותנועה ויהי כמת! — וזה ענין קשר תפלין של ראש (המהשבה שבמוח, לימוד והגיון) ושל יד (להוציא מכה לפועל) וההנחה ביד קודמה, כשם שהקדימו ב"י נעשה לנשמע, כי המעשה עיקר ותכלית (במק"א הארכתי). — וכבוא הנכרי ההוא לפני הלל העיר לו אזן דרך עֲנָוָה, ואמר לו שאהבת אדם ואהבת תורה נִשְׁתַּנָּה. יש אוהב שמקרב אדם בשעת הנאתו שמקבל ממנו טוב וחסד, ככתוב: ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, ואוהבי עשיר רבים ואבב הנואתה נפשי אחי (ע' שבת ל"ב) ורבים יחלו פני נדיב ולאיש מתן יאמרו: אחי אתה! למען ייטב למו בעבורו ומכהו ישחד בעדם; ויש אהבה סגוליית ענין נמשך לרצון החושק בלבד, אף הובב בלי כל טעם וסבה המחייבת את האהוה והריעות והחבה, כי החשק אין לו עינים ואין לתמוה על ה ה פ ץ אשר מקורו ברגשת והתפעלות הנפש — אכן נודע שמהות כל פועל יתואר רק על־שם תכליתו וסבתו העצמית, ולכן האוהב בגלל התועלת לא יקרא בשם "מבקש אהבה" כ"א בשם "בעל תאיה" יכונה, בהיות עיקר מגמתו ומטרת הפצו לקבל את הטוב והערב ואך הנוף יחנף לא באמת ובתמים, וכמ"ש ר"ם נאון (בית מדות י"א) ובעל ס' הברית (ה"ב מ"ד פ"ה) שאהבה ההפכית כאוהב המטעמים, ואלו היתה אהבתו דבוקה בם באמת משך ידו אחור מתתם אל פיו לאכלם ולהפסידם; אבל היא הזורת אליו שאוהב עצמותו על ידם לשבוע מטובם וללהום במעמיהם (ע' המדות לארוסטו ב' וג' לשמיני והמדות להרי"ס שער י' ויסוד הדת מאמר דת מבע קים מ"ג ע"ד ועקדת יצחק שכ"ג ומ"ב וספרי "אלון בכות" ה"א) — כך היא דרכה של תורה ואהבתה נקנית בשני דרכים: יש קונה חכמה ומתעלם אתה באהבים, לא בעבור עצמותה רק כי פנה אל רהבים, לפי שכרוכים אחריה שאר קנינים, עושר וכבוד ואורך ימים ושנים. וכבר אמרו החכמים שהעובד ע"מ לקבל פרס (שבר עוה"ז או עוה"ב) איננו עובד ה' דורש את האלהים, כי אך את נפשו עובד ודורש טוב לכבוד עצמו; והוא גם הוא באשר אהבתו תלויה בדבר אחר מהוצה לה בטלה הסבה בטל המסובב בהכרח (אבות פ"ה מי"ט, א"כ לא תעמוד ימים רבים בעוזה ותקפה ויחלף משכורתו עשרת מונים בשנותו את טעמו; ואף גם זאת, בהיותו רודף אחר הכבוד וטובת הנאה ותלמודו בידו כנרון לחתוך בו, מתהפך לכמה גוונין ודאשתמש בתנא הליפות עמו לפי המקום למצוא חן בעיני כל הכיתות והשטות, וכי יבא במושב לציים גם הוא יליץ אשם ויעשה כמוהם למען יכבדוהו גם הם — ויש אשר התורה בעצמה תנעם לנפשו ויקרה לו אף נכבדה מכל חיי עוה"ז ועוה"ב וסגולות מהמדי תבל כאין יחשב לעומת אהבתו אותה, הוא יקרא "מבקש חכמה" וחבה יתרה לו נודעת, ממקור טהור וממקום קדוש נובעת; אף אין יש דבר אשר יוכל להפריעהו ולעצור בעדו בצעדו בדרכי תורה בתשוקה נמרצה, ומכל בקרי הזמן לא יתפעל קנינו העצמי ולא יהוש

כג) דפרע קניה מחריב ביתיה (סנהדרין ק"ב).

מקנא וצר-עין עמל ואון קובין,
רבצו ישדד ולפתחו חטאת רובץ.

כד) דקדים ושתק מיוחם טפי (קידושין ע"א ע"ש וסנהדרין ז' ושבת פ"ח, ובעומר השכחה קב"ד: השתיקה בשעת מריבה סימן על שרש טוב).

איש נכבר חוטר מנוע אפרתים,
לא יענה על ריב ויד לפיו ישים,
ודרכו בנחת ושובה כאבותיו הנאמנים;
ואשר בפיו חטר נאוה שופך נאָצה,
זה האות כי מחלצי שפלים יצא,
וכהוריו יתן מצה ומריבה משלח מדנים.

כה) דרכן של כלבים אחד טובח וכלם מתקבצין ונובחין (מ"ר משפטים).

על אדם אשר איננו מכיר לשונו יחרץ הכלב;
ולקולו מרחוק נובחים על חנם כלבים אלף;
כן רשע מחרף צדיק לא ידעו מעולם,
ומרעיו כשמעם גם הם לנדף ישאו קולם.

כו) דרקיק למעלה על אפיה נפיל (קה"ר ז', ונעלם מבעל "משלי עם" בהאסף הרביעי סי' ק"ז, ע"ש).

הרוקק למעלה, על פניו נופל הרוק,
והמצחק לאחרים הוא יהיה ללעג ושחוק.

כז) דיין שדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת י').

בהמות יאסרו בזקים ועבותים ויתָרים, ובני-אדם בחקים צדיקים וישרים;
ולולא יודעי-דת שופטים בשערים, לארץ ולדרים עליה עושים סדרים,
אזי האדמה על יסודיה לא קמה, והיו שתותיה תהו ובהו ושממה! —

---

חרפה ונאצה, כי אך בו תלואים חייהו, והוא אך הוא נתון יתן לו כל מאוייהו (ע' מו"נ פנ"א לשלישי עקרים מ"ג פכ"ג והו"ה בפתיחה לשער עבודת ה' ואהבת ה' פ"ב, ראשית חכמה שער אהבה זוהר שמות ל"ב וסוף התקונים תקונא רביעאה) — כי על-כן גר שבא להתגייר אומרים לו מה ראית? א"א יודע שישראל בזה"ז דווים וסחופים וכו' ומודיעים אותו ענשן של מצות וכו' (יבמות מ"ז) לבעבור נסותו אם מאהבה אמתית או מאהבת התענוגים והצלחות הזמניות הוא בא להסתפח בנחלת היהדות בהמולו ערלת בשרו; והנכרי ההוא אשר בא להזות בנועם התורה ולא לחסות בצלה להמול ערלת לבבו, וזה כל ישעו והפצו להכנים רק רגל אחת תחת כנפי השכינה השרויה בישראל וברגלו השנית ישאר עומד בחוץ או יעמוד באמונתו הראשונה, הראהו הלל כי לא תהיה תפארתו על הדרך הזה ולא שאל כהוגן ולא דבר נכונה, ובענות-צדק רבת-חן השיב אל עדות ה' גם את רגלו האחרת, לשום לו מהלכים בין העומדים בשתי רגלים בהיכל הקדש לתהלה ולתפארת. —

כח) ד״ת עניים במקומם ועשירים במק״א (ירו׳ ר״ה פ״ג, וראה ספרי „מילי דבדיחותא״ סי׳ 16).

חכמת מסכן בזויה במקומו ועירו, אין דורש שלומו אין מכבדו מוקירו;
אכן נודע במקום אחר ועיר אחרת, שם תשאות-חן לשמו תהלה ותפארת.

כט) דמלפא תכלי לא בהתא (כתובות מ״ב).

אשה מלמדה לשכל את ילדיה, בעתה ורעדה לא תאתה עָדיה;
ואשר בעול נסה ושכם לסבול הטה, טרחו ישא בלי מועף ומחתה.
לסבול עמל בנוער טוב לגבר, בשכבר הסכין בו לבו יצוק כפלח,
לא יירא מפחד ישחק לשבר, יעצור כח ועוד יוסיף אֹמֶץ בכלח;
ואשר בעלומיו מעמסה בל נשא, ביום רעה נדהם שוכב למעצבה,
כי יזקין תקרב ותבואה עליו אימתה, וירבץ תחת שואה לעת שיבה. —

ל) דרך טובה שידבק בה האדם וכו׳ חבר טוב וכו׳ (אבות פ״ב).

איש רש נודד ממקומו,
ראה על ערשו בחלומו:
והנה אל עירו שָׁב,
וה׳ את מעשהו רצה,
כי בביתו אוצר מצא,
הון עתק ופז רָב!

ויהי בבקר קם ממשכבו,
ולעירו מהר וחש לבא.
ויפגשהו חברו חפץ ביקרו;
וישאלהו: מה הביאך הלום?
ויספר לידידו דבר החלום,
ויבקשהו לחפש עמו אוצרו.

רגע לקח קרְדֻמו וּזְרָקוֹ,
ויחבק את רעהו וּנְשָׁקוֹ,
ויאמר: „עתה ידעתי נאמנה,
אוצר טוב השיגה ידי,
כי אתה פה עמדי,
אלהים נתנך לי למנה!

הוא אשר ראיתי בחלומי:
מצאתי הון בקרית מולדתי!
הלא זה איש-שלומי,
בצלו תמיד שבת חמדתי;
אוהב נאמן לעתות בצרות,
נבחר מכל סגֻלות אוצרות״!

# אות ה.

א) האי עלמא כבי הלולא דמיא וכו׳ (עירובין נ״ד, וראה „בראש הומיות״ לידידי הנ״ק בהצפירה שי״ח 270).

(מכתם). החתן נותן בידו טבעת להכלה בהגיע תור להתקשר,
ותחת החופה אומר בפיהו: את מקודשת לי כדת משה,
ובסוף משתמש בכלי זכוכית וברגלו את הצלוחית שובר;
כן בעולם העשיה והמסחר: הפה דובר גבוהה ומתעשר,
הפנקס פתוח והיד כותבת והחנוני מקיף ונושה,
וסופו קורא שמיטה ופושט הרגל ועל מי שפרע עובר! — [1])

[1]) במאמרי „זכרונות ותולדות רנ״ק ע״ה״ (הצופה להמגיד שי״ג, בהמשכים) בהערה לשירי ביום חתונתו (שנת: תרי״ב) ובמאמרי „הערות והתנצלות״

ב) האי צורבא מרבנן דקא רתח אורייתא מרתחא ליה (תענית ד׳ וע״ש עוד כל ת״ח שאינו קשה כברזל אינו ת״ח שנא׳ אבניה ברזל א״ת אבניה אלא בוניה, פירש״י מקיימי בבנוניהו (וכ״ה בת״י וירושלמי שם, וע׳ ברכות ס״ר מקוואות פ״ט מ״י שבת ק״ד סנהדרין צ״ט ב״ב קמ״ה וירז׳ נדרים פ״ט ה״ט וב״ר פ״ע) וע״ע תענית ז׳ ברזל בברזל יחד ת״ח שמחדדין זל״ז בהלכה ומנחות צ״ה אדם קשה כברזל פירש״י מחתך הלכה, וראה ב״ר פכ״ט וקה״ר פ׳ אם קהה הברזל, וע׳ ג״כ יומא כ״ב ת״ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת״ח, ובביצה כ״ה ג׳ עזין הן, ישראל באומות וכו׳ וברכה נשא פמ״ב: אתה אומר לנגאי ואינו אלא לשבח. וקרא נא לקמן אות ז׳ סי׳ ה׳ ומאמרי „חכמים הזהרו בדבריכם״ (היהודי שנה ג׳ 9). ששם הארכתי).

אל נא תקצוף על נבון, בחרות אפו בו בקיטור,
ואל תחשוב לו חטא ועון, כי יקום וכי יטור! —

---

(שם שנה ה׳ 39) וכן בספרי „שדה בוכים״ ח״ב, הבאתי בזה גם אמרם (ברכות ל״א) בהלולא דמר ברי׳ דרבינא לישדי לן מר אמר ווי לן דמיתנן א״ל הי תורה ומצות דמגנו עלן, דהאי עלמא כהלולא דמיא התעיף עינך בה ואיננה וכל מהמדיה יעלו בתהו ויאבדו עד ארניעה; והכנסת כלה בלויית התן יוצא מחופתו, הנה גם היא תעורר לייתן ותזכיר הלויית המת בבא הליפתו, וכדרשתם (שם) לעת מצוא זו אשה וזו מיתה וכפי׳ הקדמונים (ע׳ הנחות ש״ב הגאון מוהר״צ היות ז״ל, וכבר קדמוהו בזה בעל תאוה לעינים שם סי׳ נ״ח ועיר בנימין יבמות סי׳ מ׳ בשם אביו והיוחסין ח״א נ״ה ודרך אמונה מובא בי״ת ב״ר פ״ק סי״ד ומהר״ש אלגזי בשמע שלמה פ׳ ויחי ומהר״ם אלבדיליד׳ בס׳ ראשית דעת ומהר״י אבוהב נהר פישון בדרוש לחופה ובאר שבע שער התשובה ושל״ה פנחס שס״ד ע״ב והאלשיך קהלת ז׳ בפ׳ טוב ללכת, ע״ש שכלם כוונו לדעה אחת ולא הביאו זא״ז, וע״ע שאלתות בראשית סי׳ נ׳ ורש״י מכות כ״ד וסוטה מ״ט) כי ע״כ לא חפץ ר״ה לשיר על כבוד חופה לפי שיום ההתונה מזכיר את יום חמת, ואלו היה לאדם קיום באיש ולנצח חיה לא נצטוה על הנשואין לקיום המין (ע׳ ע״ז ה׳ דאי לא חטאו אבותינו לא הוי מיתי ולא הוי מולדי, ויש לבאר בזה גם המסורה וירא: מי לך פה התן, מי לך כי חצבת לך קבר) — אף המה הישיבו אותו אמרים אמת: למה נירא מן בלהות המות ואימתו תבעתנו? מי הוא נקי יחרד ויתעצב ליום אחרון? הלא התורה תגן בעדו והמצוה תבין צעדו, הן הנה תסוכנה על כל עושיהן לראות חיי ענג ונחת, וצדקה תציל ממות ותפלט נפש בעליה מני שחת! — וי״מ שע״כ לא אבה לרקד לפני הכלה בשיר ומחול, לפי שהאשה הסבה מיתה לעולם והמות מרקד לפני הנשים וחרבו שלושה בידו (ע׳ ברכות נ״א וב״ר פ״ז) — הלא ע״ז כתבתי מכתם:

חוה לא עותה ולעשות השכילה, כי את המותה לבן-אדם הוביל,
להטות לב נבי אשה לקחה, להניה זרע אחריו למלא מקומו;
ואלו חי לעולם ולא מת לשחת, מה לו לצרה זו להשבית שלומו?

מלחמת ה׳ הוא יִלָּחֵם, בקנאו קנאת ה׳ צבאות,
למען ישוב רשע יִנָּחֵם, ולעצור בעם בפרוע פרעות;
אש-דת בו מתלקחת, לבן יתיך עברה כמים,
בעזהבי-תורה נקם לקחת, ולבער רע מתחת שמים.

ג) האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא לאו משום דמעלי טפי אלא משום דלא מוכיח להו במילי דשמיא (כתובות ק״ה, ע׳ ב״ב פ״ט).

גבר חכם אשר בו יתפארו בני העיר,
אין זה בפני אהבתם לאיש משכיל ונבון,
אך יען כי אונם למוסר לא יעיר,
ולא נחם בדרך טוב להשיב רבים מעון —
ואם יניד פשעם ושפתיו תוכחות יביעו,
אז לא יחי רצוי אחיו, וכנגב עליו יריעו. —

ד) האי תגרא דמי לצנורא דברקא דמיא כיון דרוח רוח (סנהדרין ז׳).

איש-מדון נוקם ונוטר, בדק מי-מריבה פוטר;
ראשיתו מזער לאט נוטף, ואחריתו יהי לנחל שוטף,
מכביד עבטיט גורש רפש, ומכלה מבשר עד נפש!

ה) האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם וכו׳ (שם ק״ד ושו״ט י״ד).

פתך אכלת כדבש למתוק תטעם לחכך,
אם נתונה לך מאחיך ורעיך הנאמנים,
אכן, אם מזר ונכר הבאת לחם חקך,
בברותך רוש ורעל ובמעיך חמת-פתנים.

ו) הדיוט קופץ בראש (מגילה י״ב ורבה אסתר פ״ג, וראה ספרי ״מילי דבדיחותא״ סי׳ 63 הערה כ״ב).

הנוללע יקרה היא ע ש ר ת מונים רב ערכה,
אם תשב ת ה ת י ה וליד רעותה תבחר דרכה;
אולם אם תנה מקומה ולשבת ראש שואפת,
כשהיא לעצמה מה היא? נחשבה כאין ואפס!
כן העשיר אם לקהל חכמים ונבונים יִלָּוֶה,
על-ידם אף הוא פי-עשרה ברוחו שָׁוֶה;
וכי יסור מאחריהם גם השתרר יאֻכָּה,
הלא נסע יתרו וכל מאודו איננו שָׁוֶה! —

ז) האיך מה דקומקומא גליש על גיסיה שפוך (קה״ר ז׳, ט׳, (ונעלם מעיני בעל ״כור לזהב״ קידושין כ״ד דף קט״ו) ר״ל: סיר נפוח מעלה רותחין אל עבר פניו, וגדל-חמה קלון יפח חרפתו אליו תשוב. והוא ג״כ משל: כמו כלי מלא על נדותיו ישפוך על שפתו ממה שבתוכו; כן האדם כי תציקהו רוח בטנו ומלין ימלא, דברים שבלבו פנימה יפיקו שפתיו החוצה, הלשון קולמוס הלב וממוצא פיהו נבין לרעיוניו ונדע שרעפיו אם כנים הם או דבר-בליעל יצוק בם, וכמ״ש באור כשלמה פ״ד בפ׳: יקבץ און לו יצא לחוץ ידבר, בהתקבץ און ומרמה בחבו וחדרי בטנו מלאו ער

אפס מקום, סוף הטומאה להתבקע ולצאת החוצה מבלתי יכולת להתאפק ולעצור ולכלוא את רוחו על דרך שיחו).

חמור לסבלתו יצא, למשא ולעבוד בפרך,
ועור כפיר מצא, מֻשלך על הדרך.
וילבשהו ושש לבבו, וקרביו עלזו ויגילו,
אמר: „העירה אבא. ורואי מעילי יחילו,
אלעג להמון קריה, חנית מסע ושריה,
ועל אדם ובהמה, אפיל פחד ואימה"!
כאשר זמם עשה, כאריה כרע רבץ,
וחוזיו אחזו בעתה, החזיקם רטט ושבץ;
מהביט אליו יראו, לנמר חשבוהו כלם,
„שחל בחוץ"! קראו, וזה לנוס החלם.
הם מהרו לברוח, ויוסף החמור לשמוח,
אמר: „אשאג כלביא, ורעד אוסיף להביא"!
אכן כשמעם הקול, עמדו לא רחקו —
חמור הוא — נודע לכֹל, ועל גאונו שחקו.
וַיִּפָּלֵא וַיִּמָּלֵא חָרוֹן, כי לא נבהלו מפניו,
ויגער עוד בגרון, וינע באזן ובזנב —
חשב קולו הֵרים, כאחד אריות ונמרים,
וכמו שערו כן ראו, לא זעו ולא רהו. —
ויתלחשו איש לרעהו: „תִּפְשׂוּ את המתנכר!
אל תביטו למראהו, העיני אנשים ינקר"?
ונאספו עליו רבים, אפפוהו מאחור ומפנים,
יסרוהו בשוטים ועקרבים, פצעוהו במקלות ואבנים,
למכהו נתן גֵוֹו, נִכָּר ונעכר כְּאֵבוֹ,
מעילו מעליו הורידו, וְעֻלו ואכפו הכבידו. [2])

[2]) הנמשל מובן מאליו, כי יש מתחבא תחת אחד השיחים והניבים הנאוים, רק שפתיו נאות וזממו בל יפיק על דל שפתיו, מתחפש בטליתו של ת"ח ולובש אדרת האמונה למען כחש, וסתר פנים ישים בשנותו את טעמו נגד בני-אדם אשר לא ידעו להזהר, כחזיר טהור בעיניו ופושט טלפיו להראות כי מפרים פרסה הוא, ולא יבין שכמו שהחזיר ניכר במה שאין השסע שלו עובר מעבר לעבר ופרסותיו אינן מופרשות לגמרי מתחלה ועד סוף (ע' פר"ח יו"ד סי' ע"ט ובית לחם יהודה שם סי' ע') — כן כל רואהו יכירנו שאין זה סי' טהרה, ומי פתי יביט לשטח מראהו החיצוני אחרי שאין תוכו כברו ויצר מהשבות לבו רק לבעבור התעות ולהדיח, ושקרא לא קאי שאין אדם שליט ברוח ועצור במלין לא יוכל, ואף אם פעמים רבות שומר פיו ולשונו ומכסה נכלי תרמיתו, רעתו תגלה בקהל והגה מפיהו יצא לענות כחשו בפניו ולדעת את אשר בלבבו, וכל השומעים את הקול „צא טמא"! יקראו לו, ואמר לכל: סכל הוא!

ח) הכל לפי המביש והמתביש (כתובות מ׳).

על סוס בריא ויפה, רכב עלם חלש ורפה,
ובגדל-לבו וגבה-אפו, אחז מתג ורסן בכפו.
ויעבר פר על פניו, ויאמר: „אי לך סוס עָנָו!
למה תהיה ככסיל ובער, לשאת על שכמך נער?
השליכהו מעל במתי ערפך, פן יאמר יכלתיו ויחרפך"!
והסוס אליו לא פנה, „הכל לפי המביש"! ענה,
„וכדי בזיון לי וחרפה, להפיל ארצה נפש נרפה"!

ט) הכל תלוי במזל אפי׳ ס״ת שבהיכל (זוהר נשא קל״ד).

(מכתם). כבוד ספר התורה תלוי במזל בשעת הקפה,
כי אין „עוזר דלים" נחשב למנה יפה; —
אף לא כל העליות לתורה בריאות וטובות הנה,
שלישי, ששי ואחרון היא עליה שְׁמֶנָה —
רביעי וחמישי כאפס, גם לכלמה „הוספה",
ומברך „שביעי" כקורא בתוכחה בשפה רפה![3])

י) ההולך אחר כשפים סוף שהכשפים רודפים ומזיקים אותו (נדרים י״ט ע״ש ויומא ל״ה, וע׳ מנורת המאור נר ב׳ כלל י׳ ח״ב פ״א דברי הכשופים אינם מעלין ולא מורידין אבל יוכלו להזיק להנטבע בהם בכח דמיונו שמדמה בהם ופועל בו, וע״ע פסחים ק״י וסנהדרין ס״ג).

כח הדמיון כוזב מוליך חושים שולל, ואיננו שוה בנזק אשר בנפש עוולל,
הוגה בו שוגה ברואה ותועה, הוזה חוזה שוא ותפל ורוח רועה. —

יא) הלומד ילד למה״ד וכו׳ (אבות פ״ד, ורגיל בפי כל: גירסא דינקותא לא משתכחא והוא עפ״י פירש״י שבת כ״א ע״ב לגירסא דינקותא מתקיים יותר משל זקנה, וראה מסורה וירא: דך וטוב בחור וטוב חכמה וטוב וכו׳, וסימן טוב: טליא רהיט ואזיל ואשכח חוכמתא, וע״ע אדר״נ פס״ה ב״ר פס״א ודברים רבה פ״ח).

אשרי עלם כפתו רעננה, עודנו באבו לחכמה פנה,
תלמי לבו בנוער יְהֹוָה, ופרי תואר אליו יִשָּׂוֶה,
גם אחרי בואו בשנים, יעשה בדים נטעי נאמנים,
כעין שתול תאוה לעינים, נטוע על מבוע מים,
רטוב הוא שרשו יגדל, ויונקתו מזקן לא תחדל;
ומשבת תחכמוני לא ימיש, כפתוחי-חותם בצור חלמיש.

---

[3]) בפניני ים התלמוד שלי (הצפירה שי״ח 166) כתבתי בזה: יש אובר עשרו ואשרו וחן-ערכו ומזלו בוגד בו בשנותו טעמו ומקלקל השורה, והוא נבר לא יצלח לפי שפגע וגע בו אחר ונכנס לגבולו ותחומו ומעמו סבה על התמורה, הלא כה כמקרה הזה יאונה לס״ת דבעי כתיבה תמה וברורה, אם הלמ״ד המוציא ראשו חוץ לשיטה בא בתוך האות לפנים משורה שלמעלה ממנו ונפסלה הצורה, ומפני חק תוכות המחיקה אסורה. —

ואשר אזנו לא יעיר, לשמוע תורה עודו צעיר,
בנעוריו הקשב לא אבה, לעת שיבה תוחלתו נכזבה —
יַאֲוֶה יָקָר הבין שמועה, ולא יעשה פרי-תבואה,
ריחו נמר וליחו נָם, כבגד ישן אכלו עש וסָם —
מקור שכלו נרפש דלוח, ובשדה מדע יזרע לרוח;
והלומד בזקנתו לשון וספר, ככותב על חול ואפר! [4])

---

[4]) הנני מעתיק בזה קצות דברי מכתבי הארוך אשר ערכתי להורי כד הוינא טליא, ביום מלאת לי שלש עשרה שנה (תר"ג) וזה לשוני: טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו לתורה ולתעודה ובעודנו רך ועול-ימים ישקוד על דלתות חכמים. הלא כאשר יחרוש החורש על שדה-חמד ובקרן בן שמן יפתח וישדד אדמתו, מבלי טורח רב להשקות ערוגיה יום יום מזרם ממטר זרועיה תצמיח ונתנה יבולה אוכל למכביר עד בלי די; כן בני-הנעורים ילדים אשר בעוד סרעפיהם בקרבם שאננים וערננים כנטיעים מנודלים שתולים בנוה עלי נהרי נחלי-עדנים, והמורה לצדקה גם הוא ירום נחת מפלג אלהים מקור מֵי הדעת והתבונה, וכחום צה עלי-אור מידו קרנים למו לנהותם הדרך בעמוד אש-דת ואמונה, ביום נטעם ישגשגו להיות כנפן פורחת מלאה חן ונחת, וימהרו לבשל את פרי כשרונם קדש הלולים ולחם שמים נחמד לעינים להשכיל להיטיב; גם שיבה זרקה בם תהי להם עדנה להכשיר זרע מטע ה' להתפאר, סעיפי שעפיהם ישלחו פארותם למרחוק להפארת ולא ימושו מעשות תנובות תבונות במועצות ודעת — אכן כאיש זורע זרע בארץ הלאובה שממה וציה לא פוריה, בכל עמלו ויגיעו לא תעשינה ידיו תושיה, ואם בוצע-אפו יכרה תעלות וברכות לרוות תלמיה, על פניה יהי' הורב ולא תעלה לו את הברכה, תחת חטה מנית ופנג קוץ ודרדר תוציא על צחיח כלע וטרפי צמחה כראש שבולת יתמוללו; ככה יעשה לאיש אשר לא חפץ בתבונות בעוד עצמיתיו מלאו עלומיו דשנים ושמנים, וכי יזקן יכבד עליו למלאות החסרון בעבודת חומר ולבנים, כי לא יסכון ברצותו לתקון המעוות אחרי פשה בו הנגע וישערו הפך לבן — עין הדעת יטע בתוך מעיו אוכל בל יעשה, מפרי פיהו וממנד תבואת החכמה לא ישבע כי אז אזלת יד שכלו, כל מעייניו עכשו יבשו הפעם, הכי שיח ושיג לו ואם הכו יבין טעם? ומה נאמנו דבריהם (שבת קנ"ג) ינקותא כלילא דוורדי סבותא כלילא דחילפי, ואמר החכם: למודי בני-נעורים עד זקנה שמורים וערוכים, ולא ינוחו בשיבה קוצים כסוחים וסירים סבוכים — וז"ש המלך החכם (משלי): תכין בקיץ לחמה, אוגר בקיץ בן משכיל, ויכינו בקיץ לחמם. על-צד השאלה והמליצה, כי האדם עין השדה בימי-חרפו ואביב-הלדו פריו נמצא בקיץ ביפעתו כלו מחמדים לעשות ענף ולשאת בדים. לו טל ילדותו יזיל באפו קטורה, ריח חכמה ותורה ויראה טהורה; וכאלה אשר בשלכת בזקן החורף והסתו, כגבול עלה מנפן מני קרח, וזתים ישליכו נצתם כל ציין ופרח, שלג כפור וקפאון יכסה כל הר וגבע, ובבנדי לבן עבודת הימים בהיכל הטבע— כן ימי השחרות והבהרות ממהרים לברוח, ויהלש איש ועל מקלו הולך

שהוה בלא-כה, טור תלג סהרנוהי גלידין בבואו בגבורות שניו, שערות ראשו וזקנו ילבינו יחורו גם קמטו פניו (ע' שבת קל"ב), הנה עפלה רוח מבינתו לא עת האסף מקנה וקנין החכמה ובלימודיו לא יצליח.— ובספרי ,,משל ומליצה'' סי' 246 בהערה הוספתי בזה דבר בשם הח' נ"ב"ם אשר יאמר כי יש לכוון זאת במאמרם (מכילתא) לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן, כי אך בבקר השכם יצאו ללקוט את המן על־פני השדה, והיה בלכתם ללקט נרעוני-מן אחרי צאת השמש לא מצאו מאומה, כי כחום היום תמם התהלכו ושבו והיו לבער; כן זרעוני דעת בלב איש שכ שבע-ימים אשר עליו אבד כלה, ישובו והיו כלא היו וכבלעו כך פלטו, לא כן בימי הילדות והשחרות לב הנער כחומר הותם בעצם תומו, ויוכלו לפתח עליו פתוחי כל הותם תכנית טרם יתקרר חומו, בבקר-שנותיו מוכשר הוא לקבל כל דבר ומפקודת אבותיו לא יסור לשמוע כל הנה ושיח היוצא מפיהם, תכונותיו וכשרוניו לא נרפים ועצלים גם כח זכרונו חזק וכביר כבור סיד שאינו מאבד טיפה; רק אלה הנערים אשר הנם כאוכלי המן בבוקר בבוקר, אך המה יתענגו על תורת ה' כי נעמה ועל סחרה כי טוב, הם יעלו אבר בנשרים והחכמה לא תזה מהם לעולם.— והתבוננו מאד כי זה בעל המאמר ,,הלומד ילד'', אשר הצבתי בראש, הוא אלישע בן אבויה, הוא היה נאה דורש במילי דאבות ולא נאה מקיים בשנותו את טעמו ונהפך לאיש אחר (ראה מאמרי ,,תולדות אב"א'' בהנשר להמבשר שנה רביעית 35-36), ואחרי שנחמץ סתו דברי עצמו וכד המא טליא קומי ספרא הוה אמר מה אילין יתבין הכא אומנותיה דהן בנאי וכו' (ירושלמי חגיגה פ"ב, ע"ש במראה מקום והנהות שלי ד' קראָטאָשין), ור"מ היכי גמר תורה מפומי' וכו' הא בגדול הא בקטן (בבלי הגיגה ט"ו, פירש"י נדול היודע להזהר במעשיו בחור בטוב ומאוס ברע יכול ללמוד מכל מלמדיו אבל לא קטן מבלתי יכולת לברר האוכל מתוך הפסולת, וע' עירובין י"ג ותוס' תענית ז' וב"מ ע"א) כי במה יזכה נער את ארחו והישרה לא יעקש, אם ממורה סורר ומורה מוסר ממוסר תידה יבקש? דיו לתלמוד שיהיה ברבו וזה פרי החינוך הרע כי פרוע הוא אשר לא כדת! (בס' ,,נודר פרין'' נדפס במחז"ה הארכתי הרבה בכ"ז) —

אמנם כן, החינוך הישר מנוער הוא העיקר הראשי ממנו יתד תלוי עליו כל יקר בית ישראל ובהיכלו אומר כבוד! וראש דברי ר' הושעיא אמת מפתח שפתיו מישרים (ריש בראשית רבה), יעיר אזן לשמוע בלימודים: אמון פדגוג (פעדאגאג) אמון מוצנע! הנה מה טוב בהתהלך החנוך את האלהים ללמד בני-יהודה תורה ויראת ה' ואמון צנוע ותם הוא יורה ילדי העברים להשכיל להיטיב, הכל יודעים למה תינוק נכנס לבית־ספר, אבל אשמים אנחנו אם לא נדע להזהר ולהזהיר הגדולים על הקטנים להרגילם בעבודה לתורה ולתעודה; ולא היה אדהר', יציר כפיו של הקב"ה, ראוי לאותה עבירה אלא להורות לדורות שהגדול עלול לחטוא בהחס־לו החינוך בהיותו קטן, ונקח מוסר שכר פרי בטן לבל יצלה מעשה שטן; — והסיפור מאכילת עץ הדעת טוב ורע עפ"י פתוי הנחש הקדמוני, אף הוא יוכיח למדי לדעה מה לעשות לנער היולד ולא נחטא בילד להעבירו על־יד אמון פדגוג פלוני אלמוני, מדאנה מדבר פן יש בהמורה שורש פורה ראש

זלענה בשבת תהכמוני, ובארשת שפתיו מטיל ארס חמת עכשוב לשון אפעה וצפעוני, ומה יעשה הבן ההוא שלא יחטא, היעמוד לבו באמונתו מוצג כסלע מוצק בלב ים קבוע ולא ינוד ינוע, והיו עיניו רואות את מורהו מחלל קדש בגלוי, על־כן יעזוב יראת־שדי ונער משולה (אין נעש־קטער יינגלינג) מביש ומחפיר ובאבותיו האשם תלוי! — וראה זה פלאי כי רבים עתה גם ההולכים בתורת ה' החרדים לדבריו ואזור חלציהם אמונה, והם שולחים את יוצאי ירכם לבתי־ספר הכוללים להנות משם תושיה ותבונה, ונותנים אמתלא להצטדק כי עת רעה היא, יורדי ים־התלמוד בעניות קשין מזונותם כקריעת ים־סוף ולא בית־המדרש עיקר אלא המעשה והמלאכה המהיה את בעליה ותחלתם באונם בעל כרחם, להקל מעליהם משאם וטרחם, להמציא לבן יקיר להם מקור נאמן עודנו נער, לבקר בהיכל המדעים כדי שיתפרנס שלא בצער, ויקרא שמו „ע ש ו", כלומר: עשוי וגמר (פֿערטיגער מאן)— מבלי משים על לב את אשר נגזר על אדה"ר אחרי אכלו מעץ הדעת „בזעת אפך תאכל להם", סגר עליו דרך עץ החיים פנימה, וגרש מגן עדן החוצה בחרפה וכלימה; אות הוא לעולם שהכל בידי שמים והשגחה עליונה וסדר המערכה, לא לנבונים עושר והצלחה ואין עשירות מן האומנות והמלאכה, ועוברי בעמק הלכה מעין ישיתוהו מקור ישע וגם הם ברצות ה' יעמדו על הברכה!

הלא כה עתיד אב לבנים ליתן את הדין כי חדל לדאוג על ההינוך הדתי, ולא יצא ידי חובה בתתו מזרעו למולך בדרך לא טובה, והיך יוכל לברך „שפטרני מענשו של זה"! וברכתו היא לבטלה על אודות בנו שהוא נרם לו שיחטא קודם שנעשה בר מצוה, וגם אחרי־כן עונות הבן מידיו ידרשו ונושא עונש בנללו — ועל כל אלה יבא במשפט, ובב"ד של מעלה תינע עדיו השאלה: עסקת בתורה עסקת באמונה עסקת בפ"ו צפית לישועה? (שבת ל"א) ארבע שאלות שהן אחת עולות בקנה אחד! השאלה הראשית: הידעת כי עסק התורה טוב מכל סחורה? פן יאמר: „רציתי ולא יכולתי לשקוד על דלתותיה כאשר עם לבבי, כי נטל עלי לעשות לביתי לצוד צידה להביא, וההכיר אלצני להזור על הנרנות לדרוך על מפתן דנן וחטים, שאין אין קמח עני מחזיר על הפתחים בצוק העתים". — אם כן איפא, ישיבו לשאול: ענה נא מה משפטך ומעשיך והליכותיך בדרך עולם במקח וממכר? ההנוני מקוף ופרקמטיא נקנית בשטר־חוב וכל בית־מסחר זקוף במלוה ואלמלא הבטחון והאמונה (גלויבען, פֿערטרויען) לא יכול המו"מ להתקיים; ומדוע נשתה אמונתך באלהי הרוחות החותך חיים ומפרנס לכל בשר? — ובכן יפקד עליו עון בניו ביום פקודה, אם בעל אשה וילדים הוא ולא נהם במעגלי צדק ולא חנכם לתורה ולתעודה, מה ישיב לשואליו: עסקת בפריה ורביה? הבאת עד תבלית המכוון בגידול הנערים ולעין עליהם היש בם ריח תורה וי"ש אם אין? הלהתנצל הוא אומר שראה את הנולד ואנוס היה מחמת ממון להסיעם מאלה כי לא מפיהן אנו חיין — אם כה יאמר הדרא קושיא לדוכתא: צפית לישועה? היפלא מה' דבר להושיע ברב או במעט? ופיו יענה כחשו בפניו ומעיד בעצמו שלא עסק באמונה הצרופה והקדושה, הלא הקב"ה ואב ואם הם באדם שותפין שלשה, וההורים

יב) הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע (ברכות נ״ה, וע׳ לעיל ד׳ סי׳ ה׳). ששת ימים עשה מלאכתך הנה והלום, ויום השביעי שבת קדש לעבודת אלוה, אך זכור כי הבל התבל כהלום, וגם בחול תקבע עת לצרכי גבוה; ומי האיש הירא ה׳ ילין ביקר, הוא יעשה מלאכתו טפלה ותורתו עיקר.

---

המורים הזורעים עמל ואון ומזרעם עינם נורעים, לענל הזהב כורעים ובצדק אינם קוראים, בהסח הדעת חדלו לדאוג על הנפש אשר לא התנאל — ובבגדם בנחל בנחלת חלקו של הנותן נשמה ממעל, רוחו בם ידון על עשותם מלאכת השותפות רמיה ותשובתיהם נשארו מעל! —

ושובו והתבוננו על מאמרם (ספרי עקב ותוספתא חגיגה פ״א, וע׳ סוכה מ״ב) קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ולשון הקדש ואם לאו באלו קברו,כי נפש הבן הובל היתו יקפוד כאורג, והמחטיא קשה יותר מן ההורג — וכמ״ש (ילקוט ראובני יתרו) אב שאינו מלמד בנו תורה עובר על לא תעשה לך פסל ולבסוף נעשה בן סורר שדינו במיתה; ושיתו לבבכם לדעתם (סנהדרין פ״ח מ״ה) מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב, מפורש יוצא מפיהם כמה ברור הדבר בלי שום ספק כלל כי תחל נפשו לשטות מן המסלה ואיסור קל יביאהו לידי המור עד שדינו בסקילה מיתה המורה על-שם סופו. וז״ש (שם מ״ד וע׳ פסחים קט״ז) שאינו נידון כסורר אם באביו ואמו מומין, הרשין או סומין, אם יאטמו אזן משמוע תוכחה, ויעצמו עין מראות נכוחה, הליכות ביתם אינה צופיה, ונבוכה בחשכה ומאפליה, כה יהיה זרעם מוסר פורע, ובניהם לא אמון בם למודי הרע, ילדי העברים ינועו כעורים באפלה ואזנם ערלה, והקילר תלוי בצוארי ההורים ותחת ידיהם המכשלה! —

ושבה אני את הדור הישן הולך תמים, מלמדים ישרים נתנו לקח לנערים בחדרים והבנים נשארו נאמנים לה׳ ולתורתו ושמרו מצותיו כל הימים; ועתה העושים תקונים וסדרים חדשים מנרעת בהחינוך שמים, ודמיונם כבגד אשר יכובם להסיר ממנו הכתמים, ע״י הליבון בנתר ובורית הרבה פעמים, חסר יבואנו מעט מעט ומאליו יקרע במשך הימים (במק״א הארכתי) — וגם אני שמעתי דבר נאה ומתקבל בפי׳: הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. הנה זאת לפנים בישראל רצו האבות לזכות את בניהם אחריהם לגדלם לתורה ולמעשים טובים להשלים רוחם ונפשם ולהזמינם לחיי עולם הבא, והבנים דאגו לאבותם לתמכם ולסעדם בלחם לכלכל את שיבתם להספיק להם מזון וצידה בכל צרכי הנוף למלאות מחסורם בעולם הזה; ועתה להיפך: האבות דואגים להבנים רק בענינים החומריים והגשמיים, לשבוע מטוב ההשכלה על המחיה והכלכלה, מבלי פנות לדברים רוחניים, — והבנים מקיימים כיבוד הורים אך במותם באמירת קדיש והדלקת נר והזכרת נשמות, ואין מחזיק בידם להנאתם ולטובתם בעודם חיים — עד שיבא אליהו וישיב הלבבות כבנים כאבות.

יג) הלוקח תבואה מן השוק דומה לתינוק שמתה אמו וכו׳ (אדר״נ פל״א, וע׳ תנחומא מקץ הלוקח תבואה משוק ירידה היא לו, וברבה איכה רות ואסתר הלוקח פת מן הפלטר חשוב כמת, וע״ע תוס׳ יבמות ס״ג וב״ק ז׳ וסוף מנחות בפ׳ ופחדת לילה ויומם ולעיל אות ג׳ סי׳ ו׳ בהערה).

איש אשר ממקום אחר קונה שבר, נמשל כילד אמו ירדה אל קבר;
כי יובל בית עניה אשה מינקת, ולא ישבע ולשונו לחכו דובקת —
ואשר לו שדה ועובד האדמה, הנה הוא ליונק משדי-אמו דמה;
לכפן ישחק ישבע טוב בימי רָעָבון, ירוה דשן ולהמו לא יאכל בְּעַצָבון.

יד) הלל הזקן כשבא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטחני שאין זה בביתי (ברכות ס׳, וע׳ של״ה עשרה מאמרות מ״ה נ״ג ע״א ושער האותיות ק״ט ע״א ומה שכתבתי בהצופה להמניד שנה ג׳ 12 והוספה 50, ובהיהודי 123 בארתי אמרם הרואה שיסורים באים עליו יתלה בביטול תורה, המרגיש ומתפעל ביסורין ופגיעתן רעה לו זה ס׳ שלא למד תודה, שהעוסק בתורה נקרא בן חורין לא חלי מקרי הזמן, ואשר בפקודי ה׳ ישיח וביראתו יריח, לא יזעק ולא יצריח וכל דאגה מדעתו יסיח; והלל הגדול מתחיל מעל נהרות בבל עד הודו לה׳ כי טוב, שכן חובתנו לברך בשמחה ורננה על כל מה דעביד רחמנא).

הלל הַלֵּל יָהּ על הרעות כעל הטובות,
ויט שכמו לסבול פֹּל בדומיה ואֹמין-רוח;
וכשמעו קול נאנקים בשוקים וברחובות,
אמר: „אך שלום אהלי וָנָוי, לבבי בטוח,
כי תרגלתי לאנשי-ביתי כַּלָּפֵל מכאובות,
מתלאות לא נלאה ונפשנו בל תשוח״! —

טו) הלל מחייב עניים ר״א בן חרסום מחייב עשירים יוסף הצדיק מחייב רשעים (יומא ל״ה ע״ש, וע׳ ב״מ פ״ד אנא מזרעא דיוסף דלא שלטא ב׳ עינא בישא).

(יג״ת) הדל אל יצטדק: „איך תורת-ה׳ אלמודה,
הלא עני אני, מתי אעשה לביתי עבודה?״
הן גם הלל הזקן הוכה בחבלי-עוני,
וכמושב לו אוה בבית ה׳ שבת תחכמוני!

העשיר לא יאמר: „איך חפצי בתורה אשים?
כדלף טורד עול מסחר עת האסף נכסים״:
רבי אליעזר בן חרסום היה קצין ושוע,
ויעזב כל קניניו בלמודי דעת לשמוע!

ורשע מה אומר: „יצר לבבות רע מנוער,
הגם לכבוש תאותי אוכל? ואני יפה-תאר!״
עדות בי׳ הוסף, איש יפה כמוהו אין,
ולא נפתה לסור ולתור אחרי מראה עין.[5])

---

[5]) הנה מה טוב שבת אחים וריעים נאמנים, בשלום יחדו שבת מריבות ומדנים! ומעשה אבות סי׳ לבנים, חדשים גם ישנים,

ויקם עדות ביהוסף הבן-יקיר הזה הצעיר ורך בשנים, אהוב וחביב לאביו המלבישו שנים עם עדנים, ואחיו כבירים ממנו לימים פנו אליו עורף ולא פנים, הפך לבם למצוא תואנה לשנוא וימכרוהו למדינים; והוא נער, שעשה מעשה נערות ומסלסל בשערות (ב״ר פפ״ב) ומאת ה׳ היתה נסבה ויהי מצליח ומושל בגוים על ארץ רבה, ונשא וגבה מאד הוא השליט והמשביר להחיות עם רב, וגם הוא חכם וידע לשונות שונות (במ״ר פי״ד), והיה כאשר טרוד ושכח תלמודו (ב״ר פע״ט) והשכל והטבע מחייב זאת כאמרם: העוסק בצרכי צבור משכח משנתו; אף כי משנה למלך שכל עתותיו נתונות לעניני המדינות — ומובן מעצמו שנם בשאר דברים, שאינם נוגעים לדת, אחז מנהג המקום וכמ״ש ידי״נ הגאון מהרמ״ל מלבים ז״ל בפ׳: וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה (כי לא הכירם עפ״י מדות מלבושיהם) ויאמר יוסף בני הם אשר נתן לי אלהים ב ז ה (המקום גורם ואי אזלת לקרתא הלך בנימוסיה) — ואחיו ההם אשר בתחלה בטרם עלה לגדולה אפס בו הרה, באו עדיו בבכי ותחנונים משנכנס לשררה, עברתם עברה שנאתם וקנאתם סרה, והוא באהבתו וחמלתו לשלום להם קרא, ויכלכלם בימי רעבון ויחי למו לפליטה ולמשגב בצרה! — ממוצא הדברים יקחו מוסר צעירי זמננו המתימרים בהשכלה ומתעמרים באמונה, ההולכים אחרי לבם ועינם ומתנכרים לעמם בשנותם את מלבושיהם ושמותם, ומתהפכים בתחבולותם וארחותם כחומר הותם, והחדשים האלה לא ידעו את יוסף ראש לחסידים (רבה אסתר א׳) שפטפט ביצרו ועמד בצדקו, שנראית לו דמות דיוקנו של אביו (מלשון חז״ל: רואה אני את דברי אדמון) שם תמונתו נגד עיני שבלו חשב דרכי אביו ונתון אל לבו ללכת בעקבותיו, וברא כרעא דאבוהי, ואף גם בהיותו בארץ טמאה ואב למלך פ״עה, לא עזב משמרת הטהרה ולהעביר למולך תועה לא נתן מזרעו — ולא לשקר אמר לפי-תומו: את האלהים אני ירא! ובהתידעו לאחיו דבר עמהם בלשון הקודש. — ואולם גם שלומי אמוני-ישראל המחזיקים בנושנות. ילמדו מזה לבל ידחו בשתי ידים וזרוע הזקה את ההולכים לרוח-הזמן ולמודי-הול מעבירים אותם על דעת המקום; האיש הישראלי אעפ״י שחטא לוקח חבל בחבלי רעיו וציריהם ומשתתף בצערם ועושה טוב וחסד בחיות לאל ידו, ויוכל להיות גם הוא ממוכי רבים, בתוך האדם המעלה, להנות ממנו עצה ותושיה בגלל טובת הכלל אשר לו צרכים שונים וכחות שונים דרושים להפצו, כל חד לפום דרגיה — ומרגלא בפומייהו דרבנן: אני בריה והברי בריה, ויש קונה עולמו בשעה אחת, ונאמר: זה יתנו כל העובר על הפקודים, שאפי׳ פושעים ורקנים העוברים על פקודי ה׳ ומסיחים אותם משמוע בלמודים, מלאים מצות והם אנשי מדות המודות רחמנים גומלי-חסדים וניתנים חנינה ליהודים מרודים. — הלא כה לנגד עינינו מעשים בכל יום אשר אחד מן המשפחה יעזוב הוריו ומוריו וילך למרחקים במקום שאין מכיריו וילמוד ממה שלבן חפץ, והיה כי יצליח דרכו ונתיבו, אז ישלימו אתו כל אנשי ריבו, והבל קרוביו ואוהביו, גם בני-משפחתו משלשלת היוחסין ימשוך אחריו בחבל הכסף וממנו פ״ים נמצא — לכן אך השלום הוא כלי מחזיק ברכה הרוסא לנשביי״לב ומחבש לעצבותם, מבין פשר בשובה ונחת ועושה קשר בעבותות אהבה להשיב לבב בנים על אבותם.

טז) הני עכברי רשיעי גינהו וכו' (ירו' מובא בתוס' ב"מ מ').
(מכתם). עשיר ע"ה ספר לרעו את אשר עשו לו העכברים, כי אכלו בביתו את הבגדים הנחמדים והיקרים. זה ענה: יש לי עצה טובה נאמנה, קח וטחון היטב את התיכת האפיקומן ממצה השמורה אתך משנה לשנה, והנח הפרורין הדקין מפוזרים ומפורדים על־פני השמלות במקומן, ובטח כי לא יוסיפו הני עכברי לנעת בהן אחרי אכלם האפיקומן, שכן הוא הדין מפורש ואין צריך ביאור, שאסור לטעום אחר האפיקומן אפי' פחות מכשיעור — ונפשי יודעת ואני עד־אמונים בדבר הזה, שהם יודעים ומכירים ומבינים הדינים בעל פה, הן הם באו בביתי בחורים ובסדקים והתחבאו בחדר, ויאכלו גם אכול בארגז הספרים חלקי השלחן ערוך כסדר, ותורת ההלכות והפסקים בתוך מעיהם ארוחה ערוכה ושמורה, מהחל עד גמירא! —

יז) המצפה לשכר אשתו אינו רואה סי' ברכה (פסחים נ"ו, וע' ביצה ל"ו מי שאשתו מושלת בו חייו אינם חיים).

אשר במלאכתו מתרפה, ולשכר אשתו מצפה, כחו יבש כחרס;
ובמקום אשה שוררת, שם לילית מתנוררת, הומיה היא וסוררת,
לבעלה צרעת ממארת, את חייו ממררת, ריב עוררת וצוררת.[6])

יח) המצפה לשלחן חבירו עולם חושך בעדו (ביצה ל"ב, וע"כ נקראו עניים „חשוכים" (ע' שבת מ"ד) כי חשך משחור תארם ונחרם ופניהם ככרום וכשולי קדירה (ע' פסחים קי"ב ותד"א פכ"ו), ובתקוני זוהר: המאור הקטן רוא דמסכנא, כמ"ש (שבת קנ"ו) האי מאן דבלבנה וכו' אכיל ושתי דלא דיליה, כי כירח אור עצמי אין עמדו, והשמש מאציל מהודו עליו וקרנים לו מידו; כן המצפה לאחרים למלא מחסורו ובלחם לסעדו, הוא כמוכה בסנורים ובאכלו נהמא דכסופא אורו חשך בעדו (ראה מעיל צדקה סי' שכ"ה תק"ו ותולדות רש"י ז"ל הערה י"ג) — ואולי זה המכוון במליצתם (יומא ע"ד) סומין אוכלין ואינן שבעים (הרה"ח רש"ב נ"י בפסיקתא בשלח הערה מ"ח כתב: לאו בפירוש אתמר) — כאמרם (מגילה ז') כפין עניא ולא ידע שובע, ושוריינא דעניא בלבא תליא, ואמר חכם: השם מבטחו על חברו ולבן אדם ישבר, לבלבל נפשו ולתת אכלו רעבונו לשבר, עיכר שארו ונדוד פידו כל עצמותיו ישבר).

---

[6]) בהערה ב' למאמרי „עבודת הקדש והחול" (מגיד משנה ש"ב 28, וע' לעיל א' הערה 6) כתבתי בזה: כי תראה מי שאשתו מושלת בו אל תתמה איך לא נתקיימה גזירת השי"ת „והוא ימשל בה?" הלא דבר ה' הוא הק נתון בטבע ולא יעבור! אכן נודע כי זה לעומת זה עשה האלהים ותנאי התנה עם האדם: אם אתה בוזעת אפך תעשה מלאכתך, יניע כפיך כי תאכל אז תבנע אשתך תחתיך; ותהי להיפך אם האשה היא הנושאת ונותנת ומפרנסת את הבעל, אז היא תמשל בו ותשלך עליו נעל, ובברותו תתן ריוח לענה ורעל, ואין אומרים ברוך לשלחנו הערוך (הלא כה לחיי אדם הראשון בא הקין, כי היא נתנה לו לאכול מן העץ) — וכל מי שאשתו עליו מושלת, את נפשו חובלת, שכול ואלמון יתהלך בצלמון ללעג וקלס, וְהָיְתָה נמשלת כְּאֵלָה נובלת.

נודד ללחם זרים, חיוו רעים ומרים, כהולך תועה במחשכים,
מְתָעֵב מעדנים יקרים, ברבורים אבוסים וכרים, גם משמנים ומתקים;
והאוכל אֲרֻחה בביתו, שלו בבטנו וכרסו, ויֵרא מנוחה נעימה,
פת צנומה וחרבה, עֲרֵבה לנפשו הרעבה, ולא יסג כלימה.—

יט) הנותן את הקץ וכו' וטוב שברופאין וכו' אין לו חלק לעולם הבא (אבות דר' נתן פרק ל"ו, ע"ש).

(מכתמים) היטיבו אשר דברו החכמים הבינו והשכילו:
בצדק את רופאי־אליל לנותן הקץ המשילו,
יען גם המה הקץ והקרץ לחיים יובילו.—

(הרופא בחלותו)

„מה עשית לי מחלה כי נהייתי? הלבעבור אני רופא תקחי נקם?
הלא אין איש־מכאובות אשר החייתי, ומי זה נחלה תחת ידי וָקָם"?

„הלא תדע כי אני מביא הנגע, לדכא בני־אדם להחליא גבר;
ואתה תמית אנוש אָנוש כרגע, בבור תקרא לו דרור וחפשי בקבר"!

(מה בין רופא לנזלן?) כל בוצע בצע הון בעליו יקח בחמס ושוד,
מה חסר להעשוק, חלא נפשו יודעת מאד;
ורופא־אליל הוא גורם חסרון־כים והון נורע,
אבל, מה חסר להחולה — זאת איננו יודע!

כ) הנפש מגדת כל מה שאדם עושה וכו' משל לאחד שהיה נשוי בתו של מלך הוא מגדת לו וכו' (פסיקתא רבתי מובאה ברא"ח פי"א).

הנה הנפש בת־שמים בך נתונה, בכבודה התימר וארשתה לך באמונה;
כי תתעמר בה פעלך לאדני יְכַפֶּר, לבית־אביה תשוב ועוגך לא יְכַפֶּר.

כא) הנעלבים ואינם עולבים וכו' (ע' חולין פ"ט ש"ט י"ז) עליהם הכתוב אומר: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (ניטין ל"ו), וביארו המפרשים עפ"י אמרם (חולין ס') אמרה ירח לפני הקב"ה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד א"ל לכי ומעטי א"ע וכו', ולדעתם כוון הח' מהר"ק שולמאן בבית האוצר מאמר נוגה הירח בהערה ע"ש ובהשמש שנה ב' 15 ומניד משנה שלי גליון שני שיר „השמש והירח").

ביום דבר אלהים: „שני מאורות יהיו ברקיע!"
יצא השמש, המאור הראשון, בשחקים הופיע,
והוא כחתן יכהן פאר וככלה עדי־עדים,
קוי־נהרה שלה אל ארץ רחבת־ידים,
כל גיא וגבע הזהירו ויתיפו בירקרק צבע,
גיל לבשה אדמה ותחדה בשמחה פני טבע.

ויחר אף הירח, המאור השני, וַיְהַלֵּל,
ויאמר: רעה עיני באור חָחרסה כי יָהֵל!
הטוב להנתן בראש שני מלכים עטרה אחת,
ואיככה אוכל ואֵרא השמש כמוני זורחת?

ולמה זה יצאה היא ראשונה, ולא אנכי?
אהה, מהכיל צר כהי ולבי יחיל בתוכי!

ויענר בו ה' ויאמר: „לא צדקת בריבך!
לך המעט אורך, ושביבך לא ינה סביבך!"
והנה פתאם נגרע הודו, והדרו פנה,
גז חיש מגערת יה וחפרה הלבנה,
הרחק ממנה התפוצצו זקים, נפזרו כעבים,
חציה התרוצצו ויתנוצצו והיו לצבא כוכבים.[7])

ויקרא מלאך אל הסהר מני הסערה,
ויאמר: „ין קנאת בהשמש ותדבר סרה,
והיא שמעה את תלונתך, שאנגך הקשיבה,
ותחרש לך ולא השיבה על דבר מריבה;
לכן אך מידה לעבר פניך קרנים יאירו,
מוסר תהי לרבים, קנאה וחימה בל יאירו!"

* *
*

על כן יֵאָמֵר: מקנאה ושנאה הִשָּׁמֵר,
לשונך ולבך נצור, כלימתך שמע ודום,
ותלך הלוך ואור, עד נכון היום!

כב) הנר הזה בשעה שכבה מאליו יפה לו ולפתילה וכו' (בראשית רבה פס"ב וש"ה וקהלת רבה).

למת בימי־שיבה אל נא נֶעֱצַבָה, תנומה לו נעימה ושנתו עליו עֲרֵבָה,
שנותיו תמו וכום חיים שתה לרויה, לכן נשתה כום נחומים ולא נהמיה;
לאיש חָשֵׁךְ נרו בעלומים ונעורים, לא נחשוך בכי ואנקה ומספד תמרורים,
שמשו אך לזרוח הֲהֵלָה והנה אפלה, על זה נְתֻאַבֵּלָה ונשתה כום תרעלה!

כג) העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה (קידושין ל"א).

איש בליעל במחשך ובמסתרים עושה מזימות,
מפני רואיו ינור, ונמצא יעשה חרפה וכלימות,
וכחש לאל ממעל הצופה ומביט תעלמות.

כד) הקב"ה מזווג זווגים ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה (תנחומא ורבה וישלח, תנחומא הקדום מסעי ט' פסיקתא דר"נ פ' שקלים ב"ר פס"ח וי"ר פ"ח במ"ר פ"נ ושמואל רבתי פ"ה, ויתכן כי שתים זו עולות בקנה אחד,

---

[7]) הלא כה כתב הה' „הערדער" במאמרו „זאָננע אונד מאָנד", וראה זה מצאתי גם אני בס' נופת צופים פליאה נ"נ בשם בעל לקח טוב, ע"ש, ובמק"א כתבתי עוד מזה בטעם שאומרים בשעת קידוש לבנה „שלום עליכם" שלא להחזיק במחלוקת הנובעת מבאר שטנה, וסבתה העקרית קנאת איש מרעהו, ולקחת מוסר מהלבנה כי פנה זיוה בריבה, ועל השומעים חרפתם ואינם משיבים הכתוב אומר: ואוהביו כצאת השמש.

באשר יוצא כרוז „בת פלוני לפלוני“ ואם האחד ת״ח ומיוחס והשני עם הארץ ובוז-משפחות איך יאותו להתחתן זה בזה? אך אלהים האומר לדבק טוב מעלה לזה ומוריד לזה, עשיר ורש נפגשו עושה שניהם ה׳, והכסף יענה את הכל לבעבור סבב פני הזוג, כסף מכנים כסף מוציא וקטיגור נעשה סניגור).

(מכתם) מושיב יחידים ביתה גלה רז וסוד,
להגיד כי שידוך ישר לא יוכל עטוד;
אך אם הוא עקש ופתלתול אז יקום,
כְּסֶלם לעולים ויורדים בו מָצָב-עקום —
זה האות כי כל זוג נועד משמים,
ולא כאשר יראה האדם לעינים! —

כה) הרשות מקברת את בעליה וכו׳ (יומא פ״ז ותרא״ר פי״א, ומרגלא בפומא: מרא דאתרא מרא לקבורה! ואולי זה שאמרו עירובין מ״א הרשות אינו רואה פני ניהגם, כי הנשיאות ממרקת עון, ותחת כי חפץ להיות שורר, יחול על ראשו סער מתנורר. וראה מנחות ק״ט אדי״ כל האומר לי לירד לנדולה אני כופתו וכו׳ (מדה כנגד מדה), ועי״ע ברכות נ״ד וס״ד סנהדרין י״ד ונ״ט הוריות י׳ סוטה י״ג אבות פ״א ופ״ב ולקח טוב שמות א׳ ותו׳ ב״ק ק״י ופסחים פ״נ ועי״ תענית ה׳ בשם הרי״ף ז״ל).

המתנשא לראש, ישבע רוש, לא ישקוט ינוח,
כי ישתרר, רוחו ימרר, וקברו תחתיו פתוח;
בעיניו יָקֵר, ומשאו כבד, כענלה מלאה עמיר,
נפשו יְחַבֵּל, תפארתו יְנַבֵּל, והודו בקלון ימיר.

כו) הרואה קדירה בחלום יצפה לשלום (ברכות נ״ז).

איש ומים יעשו שלום להכין כְּרָה, ויבשלו יחד הנתון בסיר על האח;
על-כן ישמח הרואה בחלומו קְדֵרָה, ביתו יהי שלום מפחד יאמר: האח! 8)

---

8) באמת אמרו: שלום מצטרף לטובה ולא לרעה, כל ישראל לבשר אחד ונפש אחת דמה, וכדרכי רפואת הגוף (מעריצין וחירורגיע) דרכי רפואת הנשמה: יש מחלות שמקורן בהתקררות או מחמת התחממות יתר על המדה הדרושה, ועי״ סמים לתרופה מעשה-רוקח יובל הדם הנוזל בעורקים ונידים ועצבים במזג השוה ושב ורפא להחולה ובריא אולם, וכן שלמים ואיתנים יהיו בדי-עורו כלם; כן תחלואי המדות בדרכיהם צנים פחים, ואלו הם הקרעים אשר עודם מתאחים, שע״י הבאת שלום בין הנושאים ההפכיים, לפי צורך הענין המקום והזמן, לא יחסר המזג האמצעי כשורה במשקל ומשורה ולא יודח מהם נדח בשתי-ידים; איש את אחיו בדבוק וחבור יעזרו, ואין נוזרין על הצבור עפ״י הדבור: נזורו! — אם השמאל דוחה ימין מקרבת וארוכת נגעי הלבבות מהרה תצמח; וזה כל פרי המחלוקת לש״ש, כב״ש וב״ה וכר״י ובר פלוגתיה ר״ל, ממנה לאהבת אמת ושלום תוצאות לא ברכ-כעם וועם לנדף ולחרף, כי-אם ברעת וטוב-טעם לברר ללבן ולצרף (ע׳ היטב ב״מ פ״ד וקידושין ל׳ ויבמות י״ד) — כאש ומים יסודות מתנגדים,

כז) השפלתי היא הגבהתי והגבהתי היא השפלתי (ש"ר פמ"ה וי"ר פ"א, וע' עירובין י"ג וי"ז סוטה ה' מגילה כ"ט ב"ב צ"ח תנחומא ויקרא ואדר"נ פי"א).

אוהב גאון, יהי לבו ולדראון, וכבודו כעוף יתעופף,
בעצמיו רקב יבא, ופחד ורגז לבבו, כל היום דָוֶה;
וכבוד עניו, יהלך לפניו, כל היום עליו חופף,
שפל-רוח, ישקוט וינוח, והיתה נפשו כגן רָוֶה.

כח) הגאולה של אומה זו באה קמעא קמעא ומתגדלת והולכת וכו' שאם תבא בבת אחת אינן יכולין לסבול וכו' (מדרש שו"ט י"ח, ושם כ"ב. אילת השחר שבקעה אורה לעלות כך היא גאולת ישראל בתחלה קימעא וכו', וכתבתי הרבה בזה בס' "עת ספוד ועת רקוד" ש' תר"ח, עודנו בכתובים ת"י.

---

פועלים באחוה על האח המבוערת בין המשפתים להכשיר האוכלין לקבל בישול כראוי, וְהַפִּיוּר הוא ציר השלום — (וכתיב: יוצר אור ובורא חשך עושה שלום וגו', מחולל כל דבר והפוכו, וע"י ההרכבה (הארמאניע) נעשה שלום בבריאה הכללית, ככל ציור נגמר בתמונה שלימה ע"י אור וצלמים) — וכאשר אוהב אדם את עצמו בשגם הוא בשר ונפש כחות מתנגדים והפכים; אבן יש נגעי איברים הצריכים לנתוח (אָפעראציאָן) ולהם לבדם אין עוד תקנה, אפס כי נחוץ להציל החלקים האחרים הבריאים ולא יבאו גם הם בסכנה; לכן עד מהרה מן גֵּו יגורשו והיה הנשאר לפלטה, בטרם תאחז בו הצרבת והדלקת על כל סביביו ותאכל הנפש והבשר כאש לוהטה. — ככה המחלוקת שלא לש"ש, בקרח ועדתו, הנה היא הרה עמל ותלד את פלג ותואמים זועמים בבטנה ויתרוצצו ויתלוצצו בניה בקרבה, והיה כמתחדש כמתקדש שניהם מלאים חרון-אף ועברה, ומהם יצאו מהרסי ומחריבי החברה, המה למלחמה לבם ישיתו, כל חלקה טובה יכאיבו ירעו וישחיתו, ריב ומדון ישאו בנחלת ישראל ומשפטם רק בחמין וצונן (תד"א פ"ו), כי אינם חפצים בשלום בלב שלם ונפש תמימה, ולא יעשו פשרה להנות בפושרין לא קרירא ולא חמימא. — אמנם כן, על החלוקה אנו מצטערין, וכל לבב דוי על פירוד הלבבות משני הקצוות, כי דעותיהן אינן שוות ומפיהן יתמלטו כידודי אש להבות; אבל אשמים אנחנו על היהדות הלאומית והתורה הטהורה, אשר רוחנו זרה לה ורגשי לבותינו יקפיא קרח נורא, המצודה פרושה ביהודה ודרשת מזורה, וזו מכה נחלה ואנושה לא חובשה ולא זֹרָה! אחת היא הרפואה וזאת התעודה, נַתֵּק הרתוק הַתֵּר האגודה, להפר את האחוה והריעות בטגע לאמונות ודיעות; והחולים על שבר הדת ואינם יכולים לראות כבלע את הקדש, הם ילכו בשם ה' וחלצו את המקולקלים אשר בם המספחת פשתה ואת כל אלה ידם עשתה, והמתוקנים לא יתאחדו בקהלם למען יחלצון ואל יבולע למו בגללם, לא יחפצו קרבתם ולא ישמעו במולם, והפזור נאה להם ונאה לעולם! — הלא גם אשתו של אדם כנופו היא דבק טוב לבשר אחר, ובכ"ז מצוה וחובה כי ימצא בה ערות-דבר לא תחום עינו, מביתו ישלחנה ביד פשעה וספר כריתות לצמיתות יפריד בינה לבינו. —

בְּהַקְהֵל נְפָצוֹת עַם יִשְׂרָאֵל, לֹא לְפֶתַע פִּתְאוֹם יָנָאֵל,
וְלֹא בְחֻפָּזוֹן יֵצֵא מְגוֹלָה, פֶּן יִשּׂוֹמֵם מִמַּרְאָה הַגְּדוֹלָה,
כִּי יוֹשֵׁב בְּמַחֲשַׁכִּים בְּבוֹר וְסוֹהַר, וּבְעֵד הַחֲרָכִים אֵין זוֹהַר,
בְּהַקְהֵא לוֹ דְּרוֹר יְבַהֵל, בְּרֹאותוֹ אוֹר שֶׁמֶשׁ כִּי יָהֵל. —

לָכֵן לֹא בְּפֶתַע אַתָּה, תְּוַשַּׁע יְהוּדָה הַנְּשַׁמָּה וְנִדַּחַת,
אַךְ לְאִטָּהּ בְּשׁוּבָהּ וָנַחַת, כַּצְּפִירָה לִבְנֵי חֲמָה וְרַחַת —
תְּחִלָּתוֹ מִצְעָר רֵאשִׁית גְּאֻלָּתוֹ, וּכְשַׁחַר עוֹלֶה תָּמִיד לְמַעְלָה;
אַחֲרִיתוֹ יִשְׂגֶּא תֶּרֶב גְּדֻלָּתוֹ, אָז יָשִׁיר יְשֻׁרוּן בְּרִנָּה וְצָהֳלָה!

כט) העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות (תענית ז׳ ויומא ע״ב וע׳ נזיר כ״ג ולעיל א׳ הערה 5).

המתגלה, אך בתער הגלבים מְלָטֵשׁ וחד יגוז שְׂעָרוֹ,
ואם קהה, או לא למד ידו לאחוז כמשפט, ישרוט בבשרו;
כן טובה תורה עם חכמה, הן כביר ורב מאד ערכה,
אבל אשמים ומזיקים לנפשם המחזיקים בה שלא כדרכה. 9)

---

9) במאמר מרדכי (המליץ ש״א 25) כתבתי בזה: אמנם כן, א״א עומד על ד״ת אא״כ נכשל בה (ניטין מ״ג) ואמר אסי (ח״א ז׳ וח״ב י״א וע״ט) אמת מכוב תצמח ופליאה דעת, מולדת הסכלות, תתן זרע חכמה, שע״ז אמרו ג״כ (סוטה כ״ב) לעולם ילמד אדם שלא לשמה שמתוך כך בא לשמה, אך כ״ז אם יעשה כוונים לשמוע בלמודים השכל וידוע ובחקר תהים המדע מתהלך ושוחה עם ארבות ידיו לדלות משם פניני האמת; אולם הלומד אחרי מומים לבקר לקנתר ולהתעקש, ובפלפיל וחידוד אך להתווכח ולנצח מבקש, כבר אמרו (ע׳ תוס׳ ברכות י״) שטוב לו שלא נברא! ועדותם נאמנו מאד כאשר ספרו לנו רבנין דאגדתא (ב״ר פ״ח) לאמר: אחרי ברוא ה׳ אלהים ארץ ושמים קרא למלאכיו ויאמר: נעשה אדם! והנה שר של יום נצב לפני כם יה קולו השמיע ברמה, חוה דעו: אל יברא! כי יצר לבו רע וכל היום במגוריו מלחמה, מניחו מרחם יצא לריב ומצה וזרעו מבקש לחם שערים, ואני שלום אנא אני בא בשובה ונחת ואהבת מישרים? מה עשה הקב״ה השליך אמת ארצה, לאמר: לכי אַתְּ מלכי על בני־איש היות למו סתרה, והשלום אחיך יהיה נביאך למען ייטב לו בעבורך למרבה המשרה! — כי יהיה דבר בין אנשים קשים ויבאו במסה, בתבערת השנאה וקברות התאוה על מי־מריבה, למשפטך יעמדו להכניסם בברית השלום ובמוסרות מוסר תמשכים אחריך עד תעוררי האהבה ועל מי־מנוחות תנהלים בדרך עולם" נאם ה׳! — אחת דבר אלהים שמע מינה תרתי: אם יש אמת יש שלום בארץ, אין יוצאת צוחה ופרץ; ואף גם זאת: בהיות המחלוקת לש״ש ומאת האמת נסבה, סופה להתקיים השלום על פיה בל ימוט רבה, וזה הלומד שלא לשמה וקרבות יחפץ לריב ולהתקוטט אין לו חפץ בקרבת האמת ויחרוץ בעצמו משפטו

כז) הרואה מלכי אוה״ע אומר ברוך שנתן מכבודו לב״ו וכו׳ ר״ש סגי נהור הוי קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי׳ מלכא וכו׳ (ברכות נ״ח, ע״ש ושירי ״מסע מלך״ במחו״ה ש״ג 2, וע״ע שבת נ״ו זבחים ק״ב ע״ז ד׳ מגילה י״ד שבועות ל״ה ב״מ ל״ב פסחים קי״ג כתובות קי״א יומא ס״ט חולין י״ג ש״ר פ״ה ופ״ז ש״ט ד׳ תנחומא נח מגילת תענית פ״ט ואבות פ״ג).

מלך ביפיו תחזינה עיניכם באור פניו חיים,
כי יבא בעיר לכו ברגש והשתחוו לו אפים,
שישו לרוץ ארח וצאו לקראתו כחתן,
וברכו שם אלהים אשר מכבודו לו נתן,

כי המלך בשגם הוא בשר קרוץ מחומר,
״מהודי אצלתי עליו״! ה׳ יתן אומר;
ושאר-רוח לו יתר-שאת על ילודי־אשת,
כאשר יסופר לדור מעשה ברב ששת:

״קול קורא עצרת נשמע בראש מרומי קרת,
כי בא יבא המלך ברב הדר ותפארת,
ונאספו שמה כל העם נדודי מחנים,
ובתוכם גם רב ששת עֵוֶר שתום-עינים.

זד יהיר לעג לו בנאוה ובוז משתאה,
וישאלהו: מה לך פה ולמה תתראה?
הילך איש לשאוב מים בכדים נשברים?
ומָכה עורן הבט יוכל, יחזה מישרים״?

אף הוא השיבו: ״כתר זער ואתן לך אות,
וידעת כי יותר ממך היטבתי לראות;
ברוח-בינה עיני צופיה הליכות אלוה,
בחנני נא ואל תתלוצץ ואל תתמה תמוה״!

ויהי בנסוע המחנה ותרועת הָמון בו —
נשאל רב ששת: בא המלך? ויאמר: לא!
ואחר הרעש קול דממה לאזניו הגיע,
״עתה נכון בואו״! במתק שפתיו הביע. —

---

ודינו שנוח לו שלא נברא וצדיק השלום בריבו על יצירתו. — (ויל ע״ד הלצה שו״ש עירובין י״ג שתי שנים ומחצה נחלקו ב״ש וב״ה וכו׳ נמנו ונמרו נוח לאדם שלא נברא, לפי שנמשכה המחלוקת כ״כ) — ולכן אמרו לעמת זה (סנהדרין צ״ט) הלומד תורה לשמה משוה שלום בפמליא של מעלה ושל מטה, כי יען אשר יציב לו האמת למטרה והגות לבו תבונות בשלום ובמישור קב״ה חדי בפלפולא דיליה גם בני עליון כלם ישלימו אתו ויסבימו לבריאתו, כי לכך נוצר ווה כל האדם. —

וישאלהו האיש: מי זה גלה לך הסוד?
ויען: הלא אמרתי לך, נפשי יודעת מאד!
ממלכת הארץ היא כעין מלכות רקיע —
לא ברוח ה', בתשואות־חן ונועם יופיע!

---

# אות ו'.

א) ובנוים ההם לא תרגיע ובנוים ההם לא היה מלך (מסורה, וע' סנהדרין ח' דַּף אחד לדור וכו').

בפשע ארץ, רבים שריה, וריב והוה ופרץ, בכל שעריה!
מדריכיה ומנהיגיה, ידריכוה מנוחה, ועצומים הרוגיה, התצלח למלוכה?
ובצדקת הדור, אחד מאשרהו, אור לו ודרור, ולאם יאשרהו;
למרבה המשרה, חילים יגבר, ויעש יתרה, כי שלום ידבר.
הנה הממלכה, שלוחה ממרומים, בה ברכה, ערוכה לשלומים;
ובאין מושל ואדון, יִפָּרַע עם, יחרחר מדון, וישפך דם —
לכן זאת עֲשׂוּ, ובטוב תחיו, בצל מלך חֶסֶד, ונאמנים תהיו!
עול מם לשאת, המו שָׂכָם, וכתף סורת לתת, השמרו לכם. 1)

---

1) במ"ע „היהודי" כתבתי פי' הפסוקים: אם עשק רש תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד (קהלת). המלך החכם הביא לנו מטעמים מאכל פוליטיקין העולה על שלחן מלכים ודבר-מדיני יצוק בשפתותיו להגיד כי ישרים דרכי ממלכה ושריה, אף אין איש משפט חמס ולא עולתה, אם העם מושך בעול מסים וארנויות ויטה צואר למכל מעמסה, וגם העני לפי-ערכו איננו בן-חורין ממשא מלך ושרים להביא אל אוצר ההכנסה; משום דאי אפשר בלאו הכי באשר רבו ועצמו מאר הוצאות המלוכה למנות שרים גדולים ורמים להתיצב על משמרת פקודתם, ועוד אחרים נבוהים במדרגה עומדים ממעל להם לשמור הסדר הנכון והנהגה הראויה לפקח על עסקים נחוצים בכל חפץ וענין פנימי וחצוני — וכיו"ב איננו לטוב בית המלך לברו כ"א לתועלת הכלל ואך יתרון (פֿאַרטהייל) ארץ ויושביה ערוך בזה ושמור בכל מקומות הממשלה; והמלך במסבו דומה לשדה אשר נעבד נחרש ונזרע — כמו פולח ובוקע לפתח ולשדד רגבי אדמה להשקות ערוגותיה ולרוות תלמיה, הנה הוא לא יעשה כוונים במלאכתו לעבדה ולשמרה להיטיב עם השדה לבדו, כי אם להוציא לחם ממעי ארץ להוליד ולהצמיח יבולה, והיה האוכל לטובת המדינה כי ברכה בו למכביר לשבוע ממגד תבואת קצירו; וזאת התעודה בעבודת המלך וזה פריה להחיות עם רב!

ב) ויחשבה לזונה ויחשבה לשבורה ויחשבה לו צדקה (מסורה).
רועה זונות מאבד הונו ואונו כי גז חיש;
חוקר ממסך תועה ביינו שותה שפור ישבע ריש;
ואך בגלל מעשה הצדקה יבורך גבר יעשיר איש.

ג) ויגדל הילד וגו׳ והיה נוטל כתרו של פרעה וכו׳ (ש״ר פ״א).
(יג״ת) הבן יקיר משה רך וטוב יפה־עינים,
בת מלך מצרים משתהו מן המים.
בחיקה נשאתהו ותאהבהו מאד כאמו;
גם פרעה אביה אָהֵבוֹ ושעשָעו עמו.
ויהי היום בשבת המלך על כס כבודו,
על ברכיו הילד וסביב לו אנשי־סודו,
והנה התנער הילד חיש ידו הָדָה,
מעל ראש פרעה הנזר והעדות עָדָה,
ובתתו עטרתו על כפו לעֹנג ושעשועים,
נפלה ארצה ותשבר, נָפצה לבקיעים.
המלך נמלא עצב וקצף בוז ורעדה,
ראה כי רעה נגד פניו וידע קָפְדָה;
גם שריו נבהלו על המקרה אשר קרהו,
פחדו ורהו, אף חרה אפם וכן תמהו,
השו עתידות למו — על־כן המו כסער,
ויקראו לכל הרטם ואשף ושופט בשער,
לאמר: הבו עצה, כדת מה לעשות להנער?
„דתו אחת״! ענו כאחד בחמה שפוכה,
ירד שחת! כי שלח יד בכתר מלוכה״.
אך על היועץ יתרו צלחה רוח אחרת,
ויאמר: „להמית ילד רך לא תהי תאוֶרת,
רוחנו אל ידון, אולי אין בו עולתה,
לא לקח הנזר בזדון, משחק לו עשה,
הלא זה משוש דרך הילדים יונקי־שדים,
לכל דבר אשר יביטו יושיטו ידים;
לכן שמעו נא לעצתי והטו אזנים:
בחנוהו נא ונסוהו וקחו קערות שתים,
באבני־חפץ ועדי־עדיים תמלאו האחת,
ומלא השנית עם נחלי אש מתלקחת —
והיה אם ישלח אצבע בכלי־פז לגעת,
נדע כי זדון־לב הטהו ויעש בדעת;

ואם יפרש יד על מלאת גחלי אש צָרָבָת,
בער הנער, נשוי־חטא, אין לו משפט מָוֶת"!
עצת ה' היתה זאת, להיות מנינו וסתרו,
וייטב בעיני כלם לעשות כדבר יתרו. 2)
וימלאו קערה אחת גחלי אש בוערת,
ואבן יקרה וזהב־אופיר שתו באחרת.
את שתי הקערות הניחו מול הנאספים,
בהקבץ אנשים ונשים וטף למאות ולאלפים,
ולראות תוצאות דבר־המשפט היו נכספים.—
משה הזה אור ברק הספיר אֶחזו בו חָמַד,
אבל מלאך אֵל מסתתר לנטות ידו עמד —
להט שביב אשו אחז שמֻרות עיניו כָּרָנַע,
ויתפש הגחלת ועל דל שפתיו נָגַע —
בני־רשף עוף הגביהו ויניהו ככתם פָּז,
ויהי כבד־פה מאז פגע בו לשון אש הַלָּז.—
ויראו המלך ושריו ויועציו הקרואים,
כי אין עון בנער הזה, ילד שעשועים,
נבחן ויטלט מחרב פרעה ולא מת,
למחיה שָלַח להפליא ישע, ויחי ויהי לנס!

ד) וקראת אתכם הרעה וקראת חומותיך ישועה וגו' (מסורה וילך, וע' וי"ר פי"ח וש"ר פכ"ו הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא וממכה עצמה מתקן רטיה, וראה לעיל א' הערה 25).

ה' צדיק יבחן בכור עֹנִי וָרֵשׁ, כצרוף את הכסף והזהב בָּאֵשׁ,
בשבט יכה איש להסיר לב אבן, כדגן יחבט להבר מוץ ותבן!
לכן אם אליך דבר נִפְהָ, ועל צוארך נתונה מאכלת שנונה,
בהשקט ודומיה עמל וכעש תשא, ולא תאבד תוחלת בטחון ואמונה;
הרעה תקבל בלי תלונה וקינה, תוכה רצוף אהבה טמונה חמלה וחנינה,
לא תשא אימה ולא תָפוּן, כי בקרב צרה רב טוב צָפוּן; —

---

2) ראה ש"ר פכ"ו עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה, וע"ע סנהדרין ק"ו וש"ר פ"א: שלשה היו באותה עצה, בלעם ויתרו ואיוב, ומזה סיוע למ"ד ב"ב י"ד איוב בימי משה היה וכו', וב"ה בש"ר פכ"א איוב שהי' מיועצי פרעה, ומסגנון הלשון שם פ"א: הירא מעבדי פרעה "ארז"ל" זה היה איוב, נראה שחלו בהמדרש ידי מעתיק והמקור בירושלמי סוטה פ"ה ה"ח: תני ר"י איוב מעבדי פרעה היה ומנדולי פמליא שלו (ראה שם במראה מקום והגהות שלי דפוס קראָטאָשין) וקרא נא בס' בקורת התלמוד ערך "איוב" גם בתוס' ב"ב ט"ו וב"ר פי"ט ופנ"ז ופע"ו ופ"פ ומ"כ שם פצ"נ ד"ה ברדלא.

בבא פחד כישואה סערה וסופה, אז תקרב וְתבוֹאָה ארוכה ותרופה,
ממכה טריה תצמח רפואה וישועה, הנה היא לוטה בה ועטופה —
כזרע אבלו רקב עושה פרי תבואה, וכאור בוקר יאתה יהפוך תעופה;
ורוח והצלה יעמוד כעבור זעם, כנשם נדבות אחרי ברק ורעם. 3)

ה) ויהי בנסוע, ספר בפני עצמו (שבת קט"ז).

(מכתם) שלשה ספרים הם: של צדיקים, בינונים ורשעים;
והרביעי הוא של הנוסעים ההולכים נדים ונעים,

---

3) מו"ר הרב ר' יוסף ליב האֶפֶמאן נ"י חוה דעתו בפי' להגדה (אור ישראל) כי הוא זה שאמר איוב לנכח אשתו בדברה אליו ותציקהו לאמר: עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות. כי מי גבר ראה צרות רבות כמוך ויחי? היוכל לעמוד בפניהן לבו יצוק בצור בעת צר ומצוק יתקפוהו יסבול וימלט נפשו ולא ימות לשחת מן בלהות? (וי"ש: גדול צערו של שטן באמור ה' אליו: את נפשו שמור) — אין זה כי-אם צדקתך כי רבה היא תתן לך עז ותעצומות, להכיל המכות הנוראות האלה חבורות פצע ומהלומות, ומאהבתך את היסורים ותשוקתך אליהם יהיו בעיניך כאין ולא תרגיש פגיעתם כי רעה; ואם תבעט בם ולא תחפוץ קרבתם, לא הן ולא שברן, וילאוך וחלית כאחד האדם, וסר כחך ותמות ותחלש מתגרת ידם! — אף הוא השיב לה אמרים אמת (לפי דעתי) גם את הטוב נקבל ואת הרעה לא נקבל.. אל תדמי בנפשך כי רעה מוחלטת (אבסאָלוט) יוצאת מעם ה' לבלע ולהשחית, ולחבל, ודעי כי את (עם) הרעה גם את הטוב נקבל; לכן חלילה לי תת תפלה ופי לא אנבל, ואני אשא ואסתבל ולא אתעצב ואתאבל! —

אמנם כן "גם" זה לטובה רק ע"ד דרש, ונוסף גם הוא על המון הביאורים, אשר טפלו המחברים על איוב המטופל ביסורים — ואין המקרא יוצא מידי פשוטו שאמר איוב: יבא יום וגם את הטוב נקבל, לכן נברך על הרעה באהבה, ולא נרבה עוד לדאבה! (קרא דברי בכוכבי יצחק שלי חל"ז צר 17) — והבל הביא גם בעל "החלוץ" ח"ט בדבר הילקוט תורה (רמז ק"פ) בפ': ויקרא גם פרעה אר"ל שקרא לאשתו וכו' שנא' ותתן גם לאישה, וז"ל: אין ספק כי דרש בשני הכתובים הללו מלת גם = מלשון יוני "גאמא", ר"ל אשה — ולשיטתו היינו יכולים לפרש נ"כ דברי איוב לאשתו: כדבר אחת הנבלות תדברי גם! (ז' אשה) וגו'; אבל באמת קובל אני עליכם פירושים באלו המטים עקלקלותם ומעקשים דרך ישרה, מעותים את הכתובים בהשערות רחוקות תלויות בשערה, ומעיילים פילא בקופא דמחטא ויחטיאו המטרה. והנני יוסיף להפליא על בעלי הדברים המתפארים למבקרים הנותנים חריפות לחרפות ולא שוה להם פלפול של הבל העשוי עכ"פ לחדוד השכל תבלין לד"ת, והם בהבל פיהם אין טעם וריח משתמשים בערבוביא והדרושים לכל חפציהם ישא רוח. וכבר הבה על קדקדם יד"נ החכם המליץ הישיש מאיר קאהן ביסטריטץ נ"י, הלא בספרתו "ביעור טיט היון" ע"ש.

להם יד ושם בשלשתם וערב רב עולה אתם,
ספרם בלול וכוללם יחד לפי מקומם ועתם. — 4)

ג) וישם ה' לקין אות, רב אמר כלב מסר לו (ב"ר פכ"ב, והפ' פשוט דאויל לשיטתו כי הוא אמר (פסחים קי"ב) לא תדור במתא דלא נבחבה כלבא שהכלב נאמן לבעליו ושומרו ומצילו, וראה מאמר "אות נאמן" בהמגיד משנה שלי צד 58, וע' ב"ק צ"ב: כלבא בכנפיה גללי מיכלעי.)

כל הוטא שוטה ועוטה קלון וינחם על עבירה,
יבוש מפני רוע מעלליו ויתעצב כי יצרו בו שָׁלַט;
ובכל־זאת שונה באולתו וישוב לכסלה עד מהרה,
זר מעשהו ככלב שב על קיאו לבלוע אשר פָּלַט. —

אַחַד הַדַּיָּנִים מהיר במלאכתו, שלח לחם על־פני המים,
ודג צעיר נתפש בְּשַׂחְתּוֹ, ויהי כאסיר בזקים וּנְחֻשְׁתַּיִם.
והנה שארית כהו אָזַר, במישכו ונשכו חבלי המכמורת,
בְּשִׁנָּיו את העבותים נָזַר, וינתקם כפתיל הנעורת.
ויקרא: "אהה! לא פללתי, כי ציד במזון וצידה:

---

4) יְדַע כמובא בשם הרב הצדיק מראָפשיץ ז"ל דבר נחמד הלציי: למה כתוב אשרי ישבי ביתך בחר אפי ואשרי תמימי דרך בתמניא! לפי שהיושב בביתו ובעירו אינו צריך להראות כ"א דמות פנים אחת כאשר הוא באמת בצבעו וטבעו; אבל ההולך נע ונד ומתערב עם שונים בדרך מסעו אנוס הוא כמה פעמים להראות דו־פרצופין בשנותו טעמו לפי המקום והזמן והוא מסבות מתהפך בגלגל החוזר בעולם לבקש אהבה ולמצוא חן וחסד בעיני כל הבתות והשטות למיניהן — וכיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנים בין הזמנים להרבה גוונין, חליפות עמו ותהפוכות, ומתנועע לכל הרוחות. —

ומאז החל המסחר להתפשט ולהשתרע במלא רוחב הארץ ושירות מצויות ורחוקים נתקרבו ע"י מסלות הברזל בענלה של קיטור ובזמן קריב, פסיעה גסה ומהירה וקפיצת הדרך בכל ענינים וקנינים, גשמים ורוחנים גבוה ושפל עיקר וטפל, ויבא גם השטן להתיצב בתוך בני־אלהים החרדים לדבר ה' וכן שלמים, הוא יצה"ר השוכן אתם והוא האורב להם ישוב בחדרי בטנם לשטנם; ומאין בא הרע הזה? מה הנה הסבות המניעות לבם לבלתי הניא אותו למנעו מהכנס בבריתם? הלא הוא בא משוט בארץ ומהתהלך בה! היציאה מן המקום עושה רושם וכל מדה לא נבונה נקנית בביאה למקום שאין שם יראת שמים, והעובר ארחות ממקום מנוריו, למקום אין מכיריו — ובפרט בימי נעוריו — נימוסי אחרים מביאים אותו לידי עבירה, ובשנותו טעמו רוח־אחרת תפעמו עד מהרה, כלכתו לתור הארץ קל הוא לסור אחרי לבו ועינו ויעשה מה שחפץ תחלתו באונס וסופו ברצון — אף בשובו אח"כ לעירו לנזהו הראשון כבר נעשה לו הדבה כהיתר לרגל ההרגל ולא במהרה ינער חצנו מן המספחת מולדת חוץ אשר פשתה בו והגע עומד בעינו ימים רבים, חציו לבן ומחציתו שחור אוכמא בחיורא לקיא (נזיר ל"א), שחת לו ריחו וטעמו לא יפליט ויקיא, ומי כנסיון מורה בקי בהטיה וזה בנין אב לכלם אי־נקי! —

ואחרי ברשת מזורה נפלתי, דרכי אשמורה להזהר אדע,
הלחם אותי בהכה הֶעלָה, ולא אשוב לכסלה סלה!
אבל, מה זה שם אביטה? פת לחם קרוב לחוף,
אשוט שמה וקרבי אלעיטה, אפתחה פי אשבע טוב;
ויהי מה! הנני חפשי, כי נבונותי הצלתי נפשי"!
חש לאכול, ועד ארגיעה — הלחם שנית בעוכריו היה,
חכה בְּחַמָּה לחיו הפגיעה, ולא יכול לצאת לרויה!

ז) והסר שטן מלפנינו ומאחרינו (תפלה למעריב).

יגער ה' בך השטן ומליץ יושר יַמֵּנָּה.
אל תלשן ישראל כי את טעמו מְשַׁנָּה,
באשר הוא בערב יום כפורים מְתָאַנָּה,
אוכל ושותה ומתהנה — ונחשב כמתענה;
בא נא ליום הבא אחריו וראה וְהַבֵּט,
כי בוכה בצום נפשו ושב בתמים על חֵטְא! —

יגער ה' בך מניד פשע, ואמר: הם!
אל תענה סרה בישראל אשר לא כדת,
באמרך: „בהגיע תור פורים מה זה עושה?
ככל הגוים שש ועלז, אוכל ושותה"! —
הלא תדע כי ביום שלפניו הוא צָם,
אך ליהודים תענית אסתר ולא לכל עָם!

---

# אות ז.

א) ואת הפעם עצם מעצמי וגו' מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו וכו' (יבמות ס"ג).

אדם הראשון התבונן על תכונת חיה ובהמה,
ולא מצא עֵנג בחברתן ונפשו קצה בָּהֵנָּה;
עדי לָקחה חוה מצלעו בנפול עליו תרדמה,
ורוח עדן ונחת החלה לפעמו בהקיצו מִשֵּׁנָה,
ודבק באשתו ותעורר את האהבה כי נֶעֱמָה,
בה רצה ותהי לו לויתן עזר וּמַשְׁעֲנָה.

ב) זוודין קלילין ואורחא רחיקא (כתובות ס״ז וע׳ פסחים קי״ג).

כי ילך אדם בדרך רחוקה למסעיו ,
יקח פתו אתו פן יתקפהו רעב ,
יירא כי יחסר לחמו ׳ יתם לִגְוַע ;
כן אנוש אָנוש מעטים והבל ימיו ,
ישים על לֵבו בשימו לדרך פעמיו ,
כי הולך למות ׳ בית עולמו לנסוע —
מתי יבא ויגיע עתו לא יֵדָע ,
לכן ארחת־תמיד יכין לנפשו צידה ,
לחם שמים לשבוע , השכל וידוע !

ג) זמנא חדא הוה אזלינן במדברא וחזינן הני אווזי דשמיטן גדפייהו משמנייהו ונגדי נחלי דמשחא מתותייהו א״ל אית לי מנייכו חלקא לעלמא דאתי חדא דליא לי אטמא וחדא דליא גדפי וכו׳ עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין (ב״כ ע״ג, וע׳ לעיל אות א סי׳ ק״ב).

על הליכות תבל הנשַׁמה הלזו נשאתי עין ,
וארא עשירי־עם מושכים את בשרם ביין ,
אוכלים חלב מ ש מ נ י הארץ דשנים ורעננים ,
שקטים ושאננים בביתם וממלאים כרסם מעדנים ,
ואומר להמה : "הוי , המושחים פלגי־שמנים !
מֵעשֶׁר שמנה לחמכם ותצהילו אור פנים ;
הגם דלים בצל כספכם וכנפיכם יחסיון ,
נחלי־עדנים תשקום ומדשן טובכם ירויון ?
התחיו עצמות יבשות רעבים תשביעו לָחֶם ,
למען באוצר שדי בשחקים חלק יהיה לכם" ?
"הן רבים יוצאי ירכי" ! האחד ענני ,
לכן לא אוכל להחזיק יד אביון ועני ,
בעודני חי נטל עלי למלא חסרוני בני ,
ואף אחרי מותי הם יירשו כל קניני" ! —
"העת רעה" ! השיב אמרים לי השני ,
על־כן זחלתי ׳ ובאביון תרע עיני ,
פן חסר יבואני בתתי לאחרים מזהבי ,
וכבוד עשרי כעוף י ת ע ו פ ף פחד לבבי" !
הנה אלה רשעים פתאום יאתה שברם ,
זר אוכל יגיעם , וְגֶוְיָם נוחל קברם —
יחדו למשפט יקרבו והמה ישאו עונם ,
יען לא זכרו עשות צדקה וחסד מהונם.

ד) זה ספר תולדות אדם, בן עזאי אומר זה כלל גדול בתורה (ב״ר ספכ״ד וירושלמי נדרים פ״ט ה״ג, ועי״ש במראה מקום והגהות שלי (ד׳ קראֶטאָשין) צר 41 אות י״א ולעיל א׳ סי׳ ס״א).

ברוך הגבר אשר לא ימוש ספר התורה מפיו יומם ולילה,
והוא יעשה לו שם טוב מבנים ובנות בתור האדם המעלה. 1)

(מכתם) מחבר הביא ספרו לאחד הרבנים,
ויתפאר בו כי דבריו כנים ונאמנים.
הרב התבונן אליו ולא מצא בעיניו חנו,
ויאמר: „זה ספר תולדות אדם" — הנו!
הן אדם לוקח מעפר וישוב לאֵפר;
כן הנייר אשר עליו כתוב הספר:
מבלויי סחבות נעשה על פי מכונה,
ועל יד הטחבר שב לסמרטוטין כבראשונה.

ה) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה סוכה נאה לולב וכו׳, אבא שאול אומר הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה וכו׳ (שבת קל״ג).

יש קונה אתרוג יפה מאד, ועושה סכה ברב הדר והוד,
והוא חונר חמות ובעל אף, אף ידו סוגר ומרעב ימנע שֵאר;
חלאתו בו איננו נקי וחף, גבר יהיר ולא נאוה לו פאר. 2)

---

1) בן עזאי לשיטתו שאמר (יבמות ס״ד ע״ב ב״ר פל״ד ובמדבר רבה פ״ט) נפשי חשקה בתורה אפשר לעולם שיתקיים ע״י אחרים — ואולי סבר כי נוח לאדם שלא נברא ע״כ לא נשא אשה ולא הוליד וגם בזה הולך לשיטתו שאמר (ידים פ״ג מ״ה) מקובל אני שקהלת מטמא את הידים, על דעתו שקהלת ברוה״ק נאמרה והכי ק״ל ושם נאמר: ושבח אני את המתים ונו׳ וטוב משניהם את אשר עדן לא היה. ועפ״י דברי המשנה (שם) ר״ש אומר קהלת מקולי ב״ש וחומרי ב״ה היא וכו׳ כדברי בן עזאי כך נחלקו וכן גמרו, נבין ונשכיל את אשר חז״ל הגידו (עירובין י״ג) מהלוקת ב״ש וב״ה הללו אומרים נוח לאדם שלא נברא והללו אומרים נוח שנברא נמנו וגמרו נוח שלא נברא, ולפי שקהלת מקולי ב״ש וחומרי ב״ה נודע הדבר בי בית הלל אמרו לא יברא נברא, וכן גמרו בהלל ולא כשמאי והכי מסתברא.

2) זה אבא שאול שהיה קובר מתים (נדה כ״ד) עושה חסד של אמת, יודיע דרכיו להלוך על-פי מדותיו נגד החיים! ולא שוה לו באמור האדם: את אלהים אני ירא שומר מצוה וחוקה, כי מתנאה ומתנאה במילי דשמיא כציצית שופר לולב וסוכה, והוא איננו חונן ונותן חומל וגומל חסדים בעת צרה וסוכה, הלא יראתו כסלתו והיתה לו למכשול עון ופוקה (ראה למעלה אות ג׳ סי׳ ד׳) — אך במעשה צדקה רחמים וחנינה, יודע איפא עושה מלאכת ה׳ אמונה, ואת היא הבחינה, היש בקרבו רגש טהור ורוח עדינה, אם באהבתו וחמלתו זהב יויל מכיסו, לתת לחברו שארו וכסותו ולתמוך יד עמיתו, לובש צדקה ומטה כלפי חסד לו לבד היתרון, היא עוטה מעיל ישע, כסוי חטאה

ונשוא־פשע, כי בזכות נ"ח הארץ עומדת על תלה, ואהבת לרעך כמוך, זו היא התורה כלה!—

הוא אשר דברתי „במאמרי כלי השרת" (נדפס במחזיקי הדת, בהמשכים) בענין עבודה הנוגע לשירות ושימוש אשר יעשה אחד לאחר במה שאין ביד זולתו לעשותו, והונח לפעמים על המעשה שיש לאל יד האחר להוציא לפעולת אדם בהכשר ותקון יותר ממנו ועכ"ז הוא לו לנחת־רוח שאמר ונעשה רצונו או שאינו מצווה עליו ועובדו מאהבה וחבה בלי טעם וסבה, וזה מהות עבודת השם לעשות כחפצו וכמצותיו אף שאינו צריך לעבודתנו וכו' וכו', והנה רצון העליון לא יחול זולתי על השלימות, שאין השלם מוקף בחסרון והטוב הגמור הוא השלם האמתי, כי כל שלימות הוא טוב ולא יקרא טוב בהחלט בהתערבו ברע כל שהוא או שיהי' תחלתו מתוק וסופו מר, וכן חלק מחכמתו ורצונו לב"ו, וראוי א־פא שכל היוצא מן הטהור יהיה טהור ומדובק לטהרת הקדש, כצל ההולך תמיד בין הגוף והאור הולך סובב גלוה עמו ולא יעזבנהו; והיך יוכל האדם להדמות לעליון ולהדבק בו אם לא עשה כמדותיו: מה הוא חנון וכו', צדקת ה' יעשה שיתגבר על יצה"ר, ויכבשו רחמיו את כעסו ויחן חנם ויתן צדקה ומעשר. ויהנה ת"ח מנכסיו וכל מעשיו יהיו באמונה לש"ש, ויאריך אף וידון לכף זכות ולא ישא שמע שוא, ואחרי רבים להטות לטובה ולא לרעה, וכדומה מן המדות ועשין ולאוין הנהוגים בכל מקום ובכל שעה; לפיכך אנחנו חייבים באמת לפלס מעגלינו במאזני צדק שבחכמת העליון, לבלתי היות מעושי רצונו רק כמצות אנשים מלומדה, בלי יראה ורעדה, כהרגל כפית ראש במודים, או משום נטיה ופניה צדדית אחרת, לשם ממון וכבוד ותפארת, אך נלך בתמים ונתאבק בעפר רגלי חכמים, ברק הכסף לא יעור עיני שבלנו ולא נשא פנים לחנף ודובר חלקות מפני קושט סלה, ונלך לדרוש את ה' השלם האמתי, לתקן נפשנו בדבקות אהבתו ומוראו ועבודת בהונתו, ואליו נתפלל ברגש טהור וענוה יתירה שיאשר כל מחשבותינו והגיון רוחנו למען שמו לבדו!

וגם אמנם ממדות הקב"ה כי אל קנא הוא אל נקמות, מאריך אף וגבא דילי' (ע' ב"ק נ') ונקה לא ינקה, וראוי א"כ להדבק במדותיו אף בזאת, ויהי' תת"ח נוקם ונוטר וקשה כברזל ואם נחש הוא חגרהו על מתנך (כבות דרבנו הקדוש פב"ד, והמו"ל הח' ר"ש שענבלום נ"ע ציין שם באות ז': ל י ת א ולא העיר שכ"ה שבת ס"ג בשם רשב"ל) — ואסור לרחם על רשעים פועלי האון ומי שיש בידו למחות ושותק בראשו האשם תלוי; ענה תענה כסיל אולי תסיר מעליו אולתו, יסרהו כי יש תקוה ואל המיתו שאנו והתרגזו אל תשית לבך, הוכח תוכיח עמיתך ואז לא תשא על עצמך חטא ואתה את נפשך הצלת כי הזהרתו, ואם לא תיטיב לאחריני והתעלמת מהם לפתחך חטאת רובץ — ולאו מפורש: לפני עור לא תתן מכשול; שמלבד הכוונה המבוארת שלא לתת בפועל ממש מוקש ופוקה ליד מעגל או עצה שאינה מהוגנה וגרמא בנזקין, נכלל כו האיסור לבלתי נתן (צולאסטען) לאחר להשגות עור בדרך, וכי יראה רשת מזורה לפעמיו ויתבונן אליו שהוא נכון למועדי־רגל עומד להכשל בעצה לא טובה, חייב לסלק התקלה להעירו ולהוהירו למען ידע להשתמר מנפול במצודה ולא ימוטו אשוריו בעברי פי־פחת; וכן כשרואה חברו טועה מעצמו בלא־ראות צריך להודיעו לעורר לבו על השגיאה ולא

ו) זקני ת״ח כל מה שמזקינים דעתן מתישבת, זקני ע״ה וכו׳ (שבת קנ״ב).

הנאת עבירה, עוברת מהרה, כהנדוף עשן מֵאֲרֻבָּה; —
וההחרטה עצומה, ארוכה ואיומה, ומדת פרעניות מֻרְבָּה. 3)

---

להניחו בטעות — אבן בדברים כמו אלה דרושים תנאים הרבה וחכמה ומדע עפ״י התורה לעשות הכל באופן הרצוי והמקובל לתכלית להמעיט המחלוקת בכל האפשר, ובכוונה המסורה ללב תליא מילתא, וביחוד בדבר הנוגע לדררא דממונא — ואף בתוכחות על עון דברי חכמים בנחת נשמעים בטוב־טעם ודעת, לתקוני ולא לעוותי ולא להלבין פנים ולהתבבר בקלון לספות חרון־אף זעם וכעס, וזה נושא העבודה האלקית תמיד ליישר שכלנו ולבחור השלימות העליון, לדעה כי גדר האושר הגמור מנוחה שלימה לנפש וחדוה נצחת לרוח דעת, ויהיה הדבר עכ״פ שכל מנוחת דעתנו תסוב על אופן המועיל, לבלתי עשות ענין המביא לידי עצבות וחרטה וקטטה, ואושר חיי השקט ומבטח עו אינו נקנה זולתי במקום שאין הרצון חפשי לחפוץ בכל העולה על רוח, כ״א נחפשה ונחקורה וגואיל אך הטוב והמועיל ואשר אין בו שמץ דבר אכזריות רשע בכל והוללות; ונשובה אל לבנו שהשלימות העליון איננו מוקף בדברים אפשריים וברצותנו להדמות לעליון הוד אי שמו צריכים אנחנו להשתלם לצאת מידי ספק ושלא לבחור זולתי הברור עפ״י התורה והישר כי הוא זה הטוב והנכון בלי שום פקפוק, ואז נעלה במעלות רמות ונשגבות עפ״י מדות חמודות ונצליח בהשכל ומדע כל הימים.

והעיקר הוא שלא יונה אדם את עצמו בדיעה ובדיבור ובמעשה ובכל אשר יפנה והאמת ישים נר לרגלו תמיד ובשם ה׳ ידגול בתום־לבב ובמישור בלי ערמה והתחכמות והתעקמות, לא אווב כוחלי ואווב רומי (משנה נגעים) להיות צבוע דומה לצנוע מתראה שפל־רוח כאווב ואין תוכו כברו, או גבר יהיר מתפאר בענוה והיא נאותו — אך יכלכל דרכיו במשפט במדה ומשורה ויבור לו המדה הנאותה לפי הענין והמקום והשעה, כי לא בכל זמן טובה ההכנעה והנאוה רעה, ואפילו חוצפא מדה היותר מגונה היא לפעמים מדה נכונה והגונה, כשהיא מסורה ונתונה ביד החכמה והתבונה; ומי לנו עניו גדול מהלל? ויגבה לנו בדרכי ה׳ נאות לבש ואמר: אם אני כאן הכל כאן! ויהודה ב״ת אומר: הוי עז כנמר וכו׳ עז פנים לגיהנם (אבות) ואינו סותר דברי עצמו מיניה וביה, כי לא כל העתים שוות וכשהשעה צריכה לכך טוב היות קשה ולא רך, לשפוך עזו מלחמת מצוה וחובה על דבר אמת ולנהוג נשיאות ברמה, וב ח ט א ת ק ד ם ע ז ל כ ב ש (סוף בריתות) להקדים רגז ועזו ותוקף לרחמים וכבישת כעס, אם הדבר נוגע לכלות פשע ולהתם חטאת בתוכחות על עון לעמוד בפרץ בפרוץ פרעות בארץ, וכשיודע מי הוכאי ומי החייב לא יעשה פשרה להצדיק רשע ולהרשיע צדיק כדי להבריע ביניהם, ואשרי משכיל המבין דבר לאשורו שיש בו דיעה, לקדש עצמו במותר לו חלק שמיני שבשמינית גֵּאֶה, ויכין לבו רק לשמים לבד, ומצדיקי הרבים יזהירו ככוכבים לעולמי־עד!

3) עפ״י מה שכתבתי במ״ד הערה ט״ז בטעם הכתובים: צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס וגו׳ תאות רשעים תאבד, להגיד כי מלבד השכר לצדיק והעונש לרשע הערוך ושמור לעוה״ב, הנה

ז) זרזיר אומר: ונודע בגוים זרעם וגו׳ (פרק שירה ג׳, וע׳ ב״ק צ״ב ותד״א פ״ב כל עוף למינו ישכון ובן אדם ברומה לו, ולא הלך זרזיר אצל ערב אלא מפני שהוא מינו, וראה כרם חמד ח״ד צד 232 בענין „אהבת ההשתוות״ וכתר תורה תקמ״ח—נ׳ באיסור כלאים וחרישה בשור וחמור ומאמרי בהמליץ ש״א 24—25).

כל אדם בוחר שבילו ודרכו, עם חברים אשר כגילו וערכו;
ולפי אוהביו ואֲחֻזת מרעיו, נכיר מעבדיו נבין לרעיו. 4)

---

גם בעוה״ז כשיגיעו ימי הזקנה הצדיק טוב לו ולרשע רע ומר; כי הגה הרשעים הנמשכים בחבלי שוא הלוך אחרי תענוגי-בשרים ומראה עינים, הם מלאים חרטות כעם ומכאובים (וסימך: פנק עבדך, שבת כ״ה), באשר התאוה תאבד מנהם ותפר האביונה, ואחרי עשותם המזמתה חטאתם תיסרם ונפשם לא ישרה במו כי יתביישו מעצמם ומפי אחרים ויקללו את יומם וכדי בזיון וקצף; לא כן הולך-תמים האדם המעלה שש ועושה חסד לובש צדקה כשריה, ברכות יעטה ויכהן פאר ברחובות קריה, ופעלתו לפניו משחקת לפניו בכל עת, כי מדי זכרו מה פעל להטיב להועיל ששון ישעו ישגיב בכחו, רגש קדש יחדור בקרבו בשמחות וגיל חדות ה׳ מעוז לעת זקנה והדר תשוה עליו. וז״ש: צדיקים גמורים, בנעורים יסורים, ומופם חוסן ישועות; ובני-עלוה, תחלתם שלוה, ואחריתם למשואות! ואף גם זקני-ת״ח, בחיותם כואבים בהאבקם עם יצה״ר ואחרי אשר יכלו לו הנה להם והשמחה במעונם על נצחונם, באין משטין ומפריע יושבים בשבת תחכמוני ובראשם עטרת תפארת שיבה ותלמודם מתקיים נכון בידם ביתר שאת ועוד יוסיפו לקח, כיין רקח הטוב אם ישן נושן הוא טעמו עומד בו ונותן ריחו וחן-ערכו ישנא מאד באורך ימים; ותהי להיפך אצל זקני ע״ה ויתנחמו באחריתם ככלות כח תאות האכילה, אך בצלם יתהלכו בשגעון יתנהגו, הבטלה מביאתם לידי שעמום ודעתם משוללה ומטורפת באפס ענין במה לבלות הזמן, לא ידעו מה יעשו ואין שלום בעצמיהם כי אולת ידם, ליבא בסבא טעמא, מלא-ימים ושבע-רגז ורעות-רוח, והנה מַתְלָאָה!

4) ראה רבה בא פט״ו: הן עם לבדד ישכון מה ה ז? כל האותיות מזדווגין חוץ מאלו וכו׳ כך ישראל וכו׳ (ע״ש ומה שהארכתי הרבה בזה בגודר פרץ, נדפס במהו״ה), וכ׳ בס׳ החיים מאמר גאולה וישועה פ״א שז״ש: ובגוים לא יתחשב שראוי לבן ישראל להתבודד ולא יתבולל בעמים ואל יהשוב שיהי׳ יותר חשוב בהתערבו עמהם לבקש אהבה אהוה וריעוה, שמא יטה לעשות כמקולקלים שבהם באמונות ודיעות (ע׳ ספרי ראה פפ״א של״ה ס״פ בחקותי שער האותיות פ״ז תצוה ש״ל תצא שפ״ד, קב הישר פפ״ב עולת חדש מאמר קט״ו אור כשלמה פ״ב מהר״י עמדן בסדורו חלון וזמצרי בית אברהם בצואתו סי׳ ל״א שו״ת מהר״י בן לב ספר רביעי סי״ד מה״ר״ק שפ״ח מהר״מ מינץ סי׳ פ״א ומאמר מרדכי ח״א סי׳ ל׳ ומאמרי „ישראל והזמנים״ מחז״ה ש״ג 7), וכאשר הז״ל הגידו (סנהדרין ל״ט) א״ל שר לר״ת תא נהוי לעמא חד א״ל אנן דמהלינן לא מצינן למהוי כוותיהו (שה״ש רבה) פשטתי את כתנתי איככה אטנפם, להתערב בין העמים ולחנפם

(ראה מאמרי „התעודה בישראל“ שם 8) — ומה נמרצו אמרי יושר: מעשה אבות סי' לבנים! והוא אשר דבר הכתוב (בראשית ל"ב) ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ונו'. הן ירומן מליו להורות קורות הדורות שכבר נכחדו כמה לאומים עצומים אבד זכרם וַאֲנָם, אך עם ישרון לבדו נשאר יעקב לא מת ועודנו חי וְקַיָּם, הכבש האחד שה פזורה בפה מגרף ומחרף לא יִשְׂרַף, היהודי הוא כקוץ מונד וכסנה בוער באש ואינגו אופל ולא יִשָּׂרַף, הגוי הקטן הזה בודד ונודד, בנפלו שבע פעמים קם והתעודד, ובכל המוצאות אותו רעות רבות וצרות, לא חי' למאבל לברות ביום עבירות, כי יעקב בחר לו יה סגלה מכל העמים, ויעמידהו לעד לעולם כצור מוצק נצב סלה בלבב-ימים; נוער בים סוער סואן בשאון והמולה, לא תשטפהו שבולת ולא תבלעהו מצולה, הקב"ה משתף שמו הגדול בישראל והם קיימים לעולמים (ירו' תענית פ"ב) — בכ"ז עוד לא שב אף אויביו ממנו וחמת המציק לא שככה, גם כי ילך לאור הדרור בבקרן של מלכיות אל יַשָּׂלֶה נפשו לאמר: שלום יהי' לי ונסו יגון ואנחה! שבכל דור יעבוד עמו איש-ריבו והרבה המשטמה, קנאים פוגעין בו ולא יגיע בנוים ההמה, עד שיעלה עמוד השחר עת הנאלה השלמה (ע' שו"ט י"ה וכ"ב) — והיה כאשר מעשה השטן לא יצליח, לעולל בעפר קרן יהודים מרודים השרידים ומשאתם להדיח, וירא כי לא תשיג ידו להסיג גבולו בענינים הגיפניים וקניגים הזמניים לנגוע בו לרעה ולגרוע חלקו בכתוב עמים בספר זכיות, לכן יתחכם לו להתנקם בתחבולות אחרות לבלע ולהשחית ולחבל חבל נחלתו בדברים הנוגעים לרוחו ונפשו, ויגע בכף ירכו — וכרות עמו ברית אחים, לטמון לרגליו פחים, בחבלי-אהבה ימשכהו לאסרו ביתרים לחים, ולצודנו למדחפית בסוגר בחחים, ויתפשהו בבגדו ומעלו כי ישכח אות ברית ה' ההתום בבשרו — המבדיל בין ישראל לעמים; מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו, וזה כל ישעו וחפצו לעורר סער מתנורר מתחולל, ולחטות לב יוצאי ירך יעקב להיות דומים בתהלוכותם לשאר האומות להתערב בם ולהתבולל — ויזרח לו שמש הה שכלה המדומה והוא צולע פיסח על שתי הסעיפים בשעיפים מחזיונות שוא ותפל, מוסר ממוסר ותוכחה ומנשש בהשכה בשפל ואפל, מראות המכשלה עוצם עין, ואם אין דעה הבדלה מנין?— ומעשה אבות יוכיח כי לא זאת המסלה העולה בית אל ולא על הדרך הזה תהי' תפארת התעודה בישראל, כי כן אמר יעקב לאחיו אל עשו (בראשית ל"ג) יעבר נא אדוני לפני עבדו ונו', שם רמז כי כל העמים ילכו איש קדמת הזמן לרוח העת והמקום המשתנה ומתהלף כפי צורך הענין לשעתו; לא כן היהודי ההולך בארחות התורה הנצחית שאין לה תמורה וחלוף ובה הירדוחו וכל מחמדי עתו, הוא יתנהל לאטו ולא יפסיע פסיעות גסות, עיניו ביטו נכח ה' לבלתי נטות צעד אחד הלאה לימין ולשמאל הנה והלום, בשובה ונחת תושע יהודה ואור יפעתה יבקע כשחר נכון מוצאו קמעא קמעא, אש-דת תמיד תוקד על מזבח לב העברי כי אז לא יעשן בו אף יריבו, רוח קנאה ועברה לא תעבור בנתיבו על כל סביביו, וזו כחו לאלהיו וכול עמוד וישוה לו הדר והוד, והאנטיסימיטים אשר עליו יערימו סוד, יבושו ויבהלו מאד ולא יוסיפו לגבהה עוד!—

הלא כה דברי (במ"ע „עברי אנכי" שנה עשירית 15, ומשונה בכוכבי יצחק חל"ז צד 87) בנכרי שבא לפני שמאי והלל וכו' (שבת ל"א) כי הוא לא חפץ להתגייר רק אמר כמהתל ומצחק לשמאי וו לענו ע"ד שאמר השר לר"ת: תא ונהוי לעמא חד: תהי נא בינותינו אהבה ואחוה ו נ ע מ ו ד ע ל ר נ ל א ה ת ובדרך אחד נלכה אחוי־ייך!— אף הוא השיבו בערמה להדיחו ב א מ ת ה ב נ י ן על פי מדותיו, מַמָּשָׁל משלים הוא. כמו שצורת הבנינים לא שוה בכלם, בית-תפלה בנויה בתמונה אחרת מבית משתה, וכדומה; ככה מנהגי כל עם ועם שונים ונבדלים בתאר פניהם ולאום מלאום יפרד לפי תכונתם ואמונתם — והלל ענהו נ"כ כואת אך באופן וסגנון אחר לאמר: אל תדמה בנפשך היות נהיה כמוכם! אמנם כן חובת כל יושבי תבל לאהבה איש את עמיתו, כלם שוים למובה וזאת תורת כל האדם אשר יחדו כרעים ואחים יתהלכו לא ירעו ולא ישחיתו (ע' ירו' נדרים פ"ט ה"ג וב"ר פכ"ד); ו א י ד ך — הינו בדברים הנוגעים בין אדם למקום — פ י ר ו ש ה, בענינים כאלה צריכה האומה הישראלית להיות נבדלת ונפרשה, וללכת בדרכי התורה אשר נתנה לה מורשה! ז י ל ג מ ו ר — צא ולמד: מה כתיב בה? ואהבת לרעך כמוך, אף נכרי במשמע, ובכ"ז נמצאו שם כמה מצות הנוגעות רק בנו ולא באומות, כציצית תפילין וק"ש ולאוין דשעטנז לא תאכל חזיר ולא תחרוש בשור וחמור, וכאלה רבות, והיך נוכל להיות כעם אחד אשר לא כדתנו? אמנם כן, סרה המסכה המבדלת בין ישראל לעמים בנוגע לדרך-ארץ וחברה האנושית, אבל בנוגע לדת לא נוכל להתחבר זל"ז כמין בשאינו מינו, נפליג אנחנו היהודים מן הגוים ילכו איש בשם אלהיו ועם ישרון באמונתו יחזה!—

ובמאמרי „דבר בשם אומרו" (מחז"ה שנה חמישית גליון 3) נכבדות מדובר בדרשת הה"ג ר"ז שפיצר נ"י (שבת שובה סדר האזינו) עפ"י מש"כ הרמב"ן ז"ל בשם הספרי כמה גדולה שירה זו שכוללת עכשיו ולעבר ולעת"ל ליכא מלתא דלא רמיזא בה, לכן פתח דבריה יעיר אזן בתוכחות על עון לקחה מוסר השכל להגיד כי ישרים דרכי ה' ומשפטיו עם ישראל אמת וצדק על כל הרעה המוצאת את עמו בלבתו אחר עצת יצה"ר; ולעמת האדם עולם קטן דנשקו בו ארעא ורקיע אהדדי באשר הוא מורכב מנוף ונפש, התחיל ואמר: „האזינו השמים ותשמע הארץ" וגו' „הבו גדל לאלהינו" ואל מעשה ידיו הבינו! דעו כי הוא יוצרנו הוא אבינו, „הצור תמים פעלו" ברא יצר ברא תבלין והאלהים עשה שיראו מלפניו; אבל אשמים אנחנו עמו ומום בנו בניו! „זה דור דור שוא" דור סורר ומורה מנבל אב, גוי חוטא עם תועי-לבב, נתעב ונאלח מפשע רב, לכן הרוץ אף ה' ממנו לא שב, וישועה עברה כעב! כי שאל נא קורות הדורות שכבר חמקו נגוזו „זכור ימות עולם" שנים קדמוניות, ודרוש וחקור מעל ספר תולדות דבי־ הימים, הוא שר העולם השופט צדק בתמים, הוא יורה דעה מפי הנסיון בקרב שנים, לפניו אין משוא פנים ודבריו חיים ונאמנים; ואף המקרים אשר לנגד עינינו בדורנו יגידו מה רע ומה טוב, ובמאזני-צדק יכריעו לכף זכות או לחוב! — „שאל אביך וזקניך ויספרו לך", לדעת את אשר נעשה לשבט ולחסד בזה"ז.— עיד לפני המשים שנה „בהנחל עליון גוים בהנתן רק לגוים הבלים בנעימים „בהפרידו בני אדם" כי הפלה ה' והבדיל

בני ישראל ולאומים „ויצב גבולות למספר בני ישראל" בשימו חוק וגבול לזכויות ישרון ולמספר משפחותם ה' מפקד ומנין ושעור קבוע במכסת נפשות — הימים ההם היו טובים לישראל בנוגע לדת ואמונה אף נחלת יהודה שפרה לתורה ולתעודה מורשה קהלת יעקב; „כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", לא ערבה לו התערבות בגוים לבקש אהבת זרים, בלתי אל ה' עיניהו היות עליו סתרה, ואל שדי נתן לו חמלה וחנינה ויפקדהו ברבר ישועה, ואף גם בהיותו שוכן לשבטיו גלמוד כמו „בארץ מדבר" ילל ישימון וציה, ספק צרכיו בנחת ופרנסה נקיה ומצא לו די מחסורו ונפשו חַיָה; חסד „יסובבנהו יבוננהו" יכוננהו יגוננהו ושמרו כרועה עדרו וכאישון בת עין ויסך בעדו לתמכו ולסעדו; „כנשר יעיר קנו" ואת הבנים יקה באהבה על אברתו, ה' מנת־חלקו וכוסו שמחת־גילו ומשושו מוליכו זמדריכו בדד בטח, בגוים לא התחשב וחי באמונתו! — ואולם כאשר בשתנו הזמנים, עת הקאנשטיטוציאן הגיע ותור הדרור הנה בא, חלק כחלק יקה היהודי בזכות אזרח ויחן על פי החירות גם הוא, „יכיבהו על במתי ארץ" ורב טוב יינק שפע עסים בלי מגרעת — אז חלף רוח היהדות בשנותו את טעמו, וכיון שנפל מסך המבדיל איתרע כח הזקת כשרות, „וישמן ישרון ויבעט" בפש מאד כספו וזחבו יעשה לבעל, „וינבל צור ישועתו" וכחש לאל ממעל; וזה החלו לעשות רשע כסל להשליך מנהגים ישנים עתיקים צדיקים ולבהור תחתם „חדשים לא שערום אבותינו" ויתהפך בחומר חותם, ויתערב בגוים ויחפץ קרבתם ויאלף ארחותם, לא זכר לאומתו בשלכת מצבתו וגועהו „וישכח אל מחוללו" צור מחצבתו מגן עזרו ומעוזהו! — „וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו". לא על אלה שכבר פרקו עול הפרו חוק הרה אפו, אפס עברתו שמרה מכעס אלו שהם עוד בניו ובנותיו ולא פרקו עול מלכות שמים לגמרי, עליהם ישפוך זעמו ויפקוד עון אבות „ויאמר: אסתירה פני מבני אבינה לאחריתם, „כי דור תהפוכות הם" שומרי הבלים סכלים ונבלים — ומעשה בנים כחשים זרע־מרעים, סימן לאבותם שגם הם את ה' אינם יראים, ולא יהרדו לדבר ה' בסתר כבגלוי, כי ברוע החינוך והלימוד האשם תלוי — (וע' סנהדרין נ"ב) „הם כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בגוי נבל", אעמידה להם אדונים קשה ואין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ישראל שהוטאים לפני — וראו נא מה הי' לנו! לכו חזו פה „אש קדחה" ורבו חלליה (כשריפת הריננטהאעטער) שם פרץ ויוצאת (אויסוואנדערונג) וצוחה, ונפן כה וכה, והנה בלהה נאקת־שבר ובבה; רבות רעות לאין ספורות השיגונו, וכמטרה להץ בין המצרים הצינונו, נחלי־בליעל אפפונו שטפונו רדפונו הדפונו, האנטיסעמיטים ימשו עלינו און ובאיבה ישטמונו, מי מנה דמעותינו, ואיה שוקל תלאותינו? זאף עלילת דם הנוראה שכבר מתה אשר אמרנו עלי' אבד כלח ונכריתה לנצח, פתאום עלתה מקברה שבה לתחיה וידה מחזקת השלח ופי' תפער ברצח — היאומן כי יד המקרה היתה בעוכרינו ולא אצבע אלקים פעל בל זאת? „לו חכמו ישכילו" מה המכות האלה? יקחו מוסר „כי יראו כי אזלת יד" יבישו ואין עוזר למו! „איה נא אלהיהם צור חסיו בו" כי את הקולטור והציוויליזאציאן עשו להם לאלקים מחסה עז ויתימרו בכבוד החופש וההשכלה ללא הועיל, ישראל אע"פ שחטא ולא יחסר המוג

# אות ח׳.

א) חברותא או מיתותא (תענית כ״ג וע׳ ב״ב ט״ו).

מה טוב לגבר בין אחים לשבת, אשר יחדו ימתיקו חייו בסוד חברים,
כי תבא דאגה בלבו יחבשו עצבת, יסיחנה מדעתו או ישיחנה לאחרים;
ואם אין אח לצרה רפאות לשבר, ושכן חררים בלי מודע עָמית וגואל,
יאמר: מצאתי רֵעַ! כי ימצא קבר, רע ומר לו ונפשו לָמות שואל.

ב) חבוט חביטך דהוא טבא לאולפנא (ב״ר פי״ט ותנחומא ופסיקתא חקת, ובא״ב לבן סירא: דהבא לקמצאה ועולמא לאלקאה, לחכימא ברמיזא ולשטיא בכרמיזא, וכן שני כתובים המכחישים זה את זה: אל תען כסיל, ענה כסיל — כי יבוז לשכל מליך ואמרות נעימות ורכות לא יכו שרש בלבו לזכות ארחו, אך ענה תענה אותו במכות ומהלומות בעל כרחו).

במתק שפתים וקול דברים, לב חכמים למוסר נטה,
ושוט לשוטים מדעת נבערים, ונוסרו באגרוף או במטה.

מצרף לכסף הָגֹה סיגים ובדיל, וזהב מֻרקע בכשיל והולם פעם;
כן שבט לֵגֵו חסר לב וכסיל, ותחת גערה יְחֻתֵּהוּ מטה זעם. —
(מכתם). אבי החוזים אמר: „שמעו נא המורים!
המן הסלע הזה נוציא לכם מָיִם״?
וירם את מטהו — ויך בצור פַּעֲמָיִם. —
גם אנכי אקרא: שמעו נא המורים!
על לבב אבן, למחסור דבר-שְׂפָתָיִם;
המקל יגיד לו — והוא מבין פְּתָיִם.

---

והתבוללות עם שונים, יהודי הוא ושנוא לנכרים בכל מקום וזמן, בהתגאלו בפת-בגם ויין-משתיהם גאולתו לא באה עודנו וישועות בל נעשו ובגוים ההם לא ירגיע, ושקר הבטחון כי יען, „אשר חלב זבחימו יאכלו וישתו יין נסיכם יקומו ויעזרוכם״, ותהי להיפך!—

ועתה ישראל! זאת עשו וחיו, שיתו לבכם ועינכם על מעלליכם להיטיב מצבכם החומרי והמוסרי, ותהי לכם החסות בצל השכלת המאה הזאת משענת קנה רצוץ, שאין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים והבוטח בו מטהו יפרח ויציץ, שבטו ומשענתו ינחמונו וירחמונו וינחונו למחוז הפצנו בשלום, כי זה אלקים את אשר יאהב יוכיח, הוא טרף ויחבש משפיל ומרומם מחשיך ומזריח, „ראו עתה כי אני הוא״, נאום ה׳ „מחצתי ואני ארפא״ וארוכה אצמיח! — אחת דבר נשבע בקדשו ויאמר: „חי אנכי לעלם ותאחז במשפט ידי״ אשיב נקם לצוררי יהודים תחבולותם ישא רוח, ושבט הרשעה על גורל שבטי נחלתי לא ינוחו! עוד יבא יום „ויקום דם עבדיו״ ברחמיו וברב חסדיו; ומאת פרעות אויב נסבה תועלת גדולה ורבה לפחת בקרב האומה הישראלית רגש לאומי טהור קדש מאד נעלה לדאוג לקיומה בימים יוצרו, „וכפר אדמתו עמו״ יפיים וירצה את אבניה ועפר ציון יחונן „ויכונן חברות נכבדות לישוב א״י״ לבוא אל המנוחה ולנחלת אבות אשר אהב סלה!

ג) חד מאתונא אתא לירושלים אשכח מדוכא תבירא ואובליה לגבי חיטא א"ל חייט לי הדין מדוכא אפיק לי' מלא קומצא חלא א"ל שוור לי חוטין ואנא חייט ליה (רבה).

יש תקוה לישראל וירבה ימים כחול הים,
אם בתקות חוט אהבה נפש בנפש קשורה,
החוט הזה תופר קרעים חובש שבר העם,
ובחברתו נרפא לכל ריב ונגע פצע וחבורה.

הוא יקרום עור ובשר וגידים על העצמים,
רוקם יריעת אהל והיה המשכן אחד תמים;
הנה כן מה טוב ונעים שבת אחים יחד,
נויהם שאנן וערנן וביתם שלום מפחד.

ד) חזיא לי ההיא אקרוקתא (צפרדע) דהוי כי אקרא דהגרוניא (כרך גדול) אתא תגינא בלעה אתי פושקנצא (עורב) ובלעה לתגינא וסליק יתיב באילנא תא חזי כמה נפיש חיליה דאילנא (ב"ב ע"ד, וע' בעקדה שער ס"ג).

ראיתי עיר מלאה תשואות קריה הומיה,
לכל שכיות חמדות כ צ פ ר ד ע תתן קול;
ואיש-זרוע הרחיב נפשו כשאול תחתיה,
ופער לועו כ ת נ י ם לבלע ולהשחית פ ל —
עוד בידו טובו וטרפו עודנו בכפו,
קברו נפתח תחתיו ולתהו והבל עָמָל!
מלאך המות ארב עליו בעברת-אפו,
אכזרי הוא כ ע ו ר ב בלעהו ולא חָמָל!
אהה, הנה האדם כעין השדה צומח,
באבו יָקָטֵף כי יעלה הכורת בקַרְמות —
חסו בצל עין ה ד ע ת יונקותיו שולח,
עין חיים למחזיקיו — מטה עז ותעצמות!

ה) חיה אחת יש ברקיע כשהוא יום אות אמת במצחה וכו' כשהוא לילה אות אמונה במצחה וכו' וכל פעם מכרזת ואומרת ברוך ה' המבורך לעולם (פרקי היכלות וע' ברכות י' כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא י"ח).

אלהים שָׂכֵן באדם רוח, נשמת שדי בו תנוח,
וממקום קדוש מן השמים, תהלך בקרבו נפש חיים.
חליפות וצבא עמו בתבל, טוב ורע שמחה ואבל,
ומסבות מתהפכות בכל רגע, ששון ואסון ענג ונגע.
איש מצליח ידו רוממה, וירא מנוחה כי נָעֲמָה;
בהלו נרו כ י ו ם יאֵר, בכה ידו אל יתפאר —

יודה לה' חסדו ו א מ ת ו, כי עשר ואשר מאתו,
הוא עשה לו החיל, והוא ההופך לבקר ליל!
ואם בחבלי-עוני אָסור, לבבו מה' בל יסור —
בשכון על אהלו ע נ נ ה, יבטח וידום ברוח שאננה;
א מ ו נ ה יתוה על מצחו, ולא יאמר אבד נצחו —
יגיע עת חשכו יגיה, ירים ראש וקרן יגביה!
ובכל זמן ובכל פעם, אם לחסד אם לזעם,
נהלל יה לילה וְיוֹמָם, שם כבודו מברך ומְרוֹמָם! 1)

1) חמרי וריחני פקחין (יומא ע"ו, וע' מנחות פ"ז ומה שכתבתי בספרי „חתן תורה" הערה ט').

הישיבו אשר דברו הכמינו, מפיהם אנו חיין!
הם אמרו שאור הנר יפה לבדיקה ומתוק לעין;

---

1) הלא זה מבוון בפ': להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. כי ההצלחה תבוגה בשם „בוקר" ולמקרה רע יקרא „לילה" (ע' פסחים ב' ע"ז ג' חגיגה י"ב ב"מ פ"ג אדר"נ פ"א וב"ר פ"א). והנה מה טוב לגבר ההולך לעמוד אש-דת לילה ויום ולגנה זרחו יסע בארח חיים ודרך עולם; ברצות ה' את מעשהו יאור יגה על נתיבו, ידע כי חסד אל כל היום ועל פיו יחיל טובו, ברצונו העמיד החמה להושיע ושמש ההצלחה לו יהל, ובלעדי עזרה משדי לא יבורך יסתיר פניו יבהל — ובהאריך ענן עניו ומרודו וסביביו נשערה, אל נא על ה' ידבר סרה, מקוצר רוח ומעוצר יגון וכובד צרה, ובצפיתו יצפה ואל יתרפה, להוחיל ולקוות עד יעבור הוות — כי ימוך ומטה ידו יהחזק ב א מ ו נ ת ו וחי עמה, היא אמו ותנחמהו ובהחסר לחמהו תרחמהו, תקבלהו בסבר פנים יפות, לאמץ ברכיו הכושלות וידיו הרפות, ולגונן עליו בצפרים עפות! —

וידי"ד הרה"ח הלל כהנא נ"י (בעהמ"ח „גלילות הארץ") כתב לי בזה חות דעתו הלקוחה מדרכי החיים, כי יש אנשים אשר אמונתם לא טהורה היא כראוי וכנכון, ולכן רק בזרוח למו שמש ההצלחה — יום להם — או מחשבתם ופעולתם רצויות וירחקו כל אמונה טפלה לבלתי נתן אמון למחוות שוא; לא כן בעת יועם כוכב הצלחתם ומטה ידם או כי ינוגעו מחולי ומדוה — ליל להם — אז יפלסו נתיב לשומרי הבלי-שוא ולשום בם מבטחם, ככה נראה גם מדברי הימים לב"י, כי המלך שאול בעת גדולתו הכרית האובות והידעונים אבן אח"כ לפני מלחמת הפלשתים בקש לו אשת בעלת-אוב לקסום לו, גם הפילוסוף שפינוצא בספרו בחלק „המדינית והדתית" הביא שהמלך אלכסנדר המקדוני בלכתו לכבוש ארץ הודו או כאחד כל הקוסמים, אבל כאשר נאלץ לפנות שם עורף לחיל שונאיו ולשוב אחור מני צר פנה אל שטי-כוב והלך לדרוש אחר אשה קוסמת. — וכן אומר אני: איש מכאובות, בן-עוני, ישאל באובות, וידרוש ידעוני; בצוק העתים, יתהלך באפלה, שוחר אל האטים, ואמונתו טפלה — לכן על אנשים כאלה יאמר כשהוא י ו ם אות א מ ת במצחם, ו ב ל י ל ה ימששו בעורים ומאמינים לכל דבר כפתאים, כאיש אובד עצות.

וגם הם אמרו: שאם אין דעה הבדלה מַנַּיִן?
וכשם שהקול יפה לבשמים הדיבור רע ליין, —

הנה כי כן „חמרי וריחני פקחין" הגידו חכמים,
ומבדילין על פרי הגפן ועל המאורות וראשי בשמים;
להורות שהמשכילים שָׂמִים ערך מלין במשפט תמים,
ולפעמים, לפי הענין העת והמקום, יד לפה שָׂמִים;
וכסילים בחשך ילכו לא ידעו בין ימינם לשמאלם,
בלשונם אין טעם וריח וכהלומי־יין נשמע קולם;
להם הדומיה תהלה והם יהרישון קטנם וגדולם,
באשר השתיקה יפה, יאה לגולם ונאה לעולם! —

ז) חמשן עבדין טבין ממאתן דלא עבדין (ירו' פאה ע, וי"ר פ"ג. וע"ד הלצה שו"ש עירובין י"ח למה נקרא שמה ניהנם שהכל יורדין בה על עסקי חגם, כי גם זו אחת מן העבירות, לעסוק בדבר שהטרחה בחגם ואינו עושה פירות; ועתידין לתת על זה דין וחשבון להשיב על השאלה: עסקת באמונה עסקת בפריה וריביה? כי תכלית העסק במו"מ לפרות ולרבות ולהרויח במקח וממכר ולא להבנים קמעא ולהרבות בהוצאות יתרות).

(מכתם)

אהה! עת רעה היא למחברים וטו"לים, ולסוחרים הקטנים עם הגדולים,
לעמוד לפני הקונקורנץ אינם יכולים, ובלי תקומה יורדים ולא עולים,
כי השוחטים יתרים מן התרנגולים, והרופאים רבים עתה על החולים!

וכאשר מצב המסחר מאד שָׁפַל, הפדיון עיקר והריוח טָפֵל —
ודרך התגרין: הולכין אחר הרוב, והסחורות עשויות מחומר לא טוב,
ומבלתי יכולת להשתכר במרכולת, מוכרים הרבה בזול ופסולת; —

כן ארחות המביאים לבית הדפוס, והרבה פדות — לדברים של שטות,
הדור אתם ראו המוציאים לאור, פרו וישרצו כצפרדעים ביאור;
ולספרתנו אין זה לטובה אות, הלא ההתחרות העצומה תעשה זאת!

ח) חמה לוקה על אב"ד שמת ולא נספד כהלכה, על נערה מאורסה שצעקה ואין מושיע לה, על משכב זכר ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד (סוכה פ"ב, וראה במחברתי „מילי דבדיחותא" סי' 74).

הנה השמש הוא גוף אשי בהיר בשחקים ולוכה המאיר והמחמם, ומתוק אור יומם ונחמד לעינים, בהללו נרוכלו אומר כבוד מידו קרנים, להצהיל פנים ולשמח חיים, וממנו לא תצא הרעה תחת השמים; אולם כח החום אף אמנם גם הוא בטבעו, רב טובו לארץ המתנועעת על תקופתו וסביבו, הוא המוליד ומצמיח זרע למינו משפיע ומשביע לכל חי ממנד תבואת שמש, וממנו פרים נמצא לתכלית הישוב התמידי, הוא המקור

הראשי להרכבת היסודות וסיבוב המים והתמזגות האווירים השונים, וכדומה, ובלעדיו לא מצאו יד כל רגש ותנועה, וכל היקום היה נופל למשאות נצח וחדל לעולם; אפס כי בהתפרץ גבולו מזבול לו, בפש מאד שביב־אש וחמתו בוערת בחרבוני־קיץ יותר מדאי, מביא רעב לעולם ופורעניות יד־ל נגע ופגע אוחזת בעקבותיו לשרוף במקומות היבשים נאות שדה וכרם ולהפוך התנובות למדברי תלאובות, חום וציה יגזלו כל חלקה טובה פוריה, ותוכם נהר והיה רק זועה ושממה ושאיה! —

כמשל החמה ממשלת היום והחום, נדמה האדם מכחר היצירה ובעל הבחירה, האלהים חנן אותו בנפש משכלת ותופע עליו נהרה, ויעש לו קרני־הוד אור המדע ובינה יתירה, גם את יסוד החום נתן בקרבו להתנהג בי כשורה במדה ומשורה ישרה, לצורך מלחמת מצוה וקנאת ה׳ כי יחם לבבו ואש־דת באפו חרה, ורחמיו כי יכמרו במעיו אם בעל נפש מרגשת הוא ואה לצרה, ולעורר את האהבה והתאוה לחיות זרע ולקיום המין בגללו, וכחמה מן הדברים המועילים והנחוצים לתיקון העולם בכללו, ואך אז כתו יפה, כשהוא ממוצע לא חזק ולא רפה, כמ״ש: הוי מ ת ח מ ם כנגד אורם והוי זהיר שלא ת פ ו ה, ופחים בדרך עקש חסר המזג השוה. —

הלא זה אשר חכמים הגידו במליצה נמרצה נאהבה ונשגבה: שמיתת תי־ה בלא־עת כשקיעת שמש בצהרים נחשבה, ובאבדן אב״ד שמנהיר עינים בתורה ונר חייו כבה, ובני דורו ההלכו לאורו אינם מקוננים ברוח נכאה נעצבה, ובנפול הילל בן־שחר אור עולם, לא יילילו ולא יתנו בבכי קולם, מראים לדעת שאינם מכירים חן־ערכו ודרכו ומעבדו, ביקר בל יבינו ולא חסר להם בלעדו, ובהאסף נגהו והדרו נעדר ואין מרגיש ומתפעל להתחמם בהספדו ולהתאבל, הרי זה כאלו החמה לוקה גם אור גם חום לא נקבל! — (ראה מה שכתבתי בס׳ אלון בכות ומראה הערב בטעם אמרם מו״ק ט״ז כד נח נפשיה דר״י איתחמי כוכביא ביממא) — ואף גם זאת, בחיותם משתמשים ביסוד החום לבלע ולהשחית לחבל ולנבל, וארח לחברה את תאוה ועברה ובערו שתיהי יחדו עשות המזמתה, בהתלקח איש זרה תאות המשגל נמבזה ונמאסה, לענות ולאנוס את הנערה המאורסה, והנערה סוערה לא רוחמה ועין נואף לא חסה, דמעות הרכה הנתונה לחרפה וקלסה, לא המסו צור לבבו וחמת רוחו כי קשתה, קוראה מן המצר תזעק תשוע ואין לה ישועתה; והיה כבועל המאנס אשר חומו הרבה מאד בתבערה עצומה ואיומה, כשומע קול ענות האנוסה מבכה על בתוליה ואנו אטומה, ולא יחיש להצילה בעבור חושיו בו קרים ונקפאים ולבו לא יחם מאומה — הצד השוה שבהן שאין חפץ למו בחום צח בשיעור הראוי והנגע באור פשה, לא ישרה נפשם בם במצודה רעה נתפשה, צנים פחים בדרכם ותחת ידיהם המכשלה באפלה ועיפתה. — וכן משכב זכר, שאינו מוליד ומפליט זרע לבטלה, וזחמתו תאוה מזרה ונגאלה, תאוה נאלחה ונתעבה, למען ספות הרוה, יסודתה בכח החמום הלוהט כלהבה — או הרינת שני אחים כאחד, שהיא אכזריות רצח היותר רעה ונוראה, הבאה מחמת החימום ורתיחת הדם וחימה עזה במדה פרוצה, והורע כח החום ונגרע מערכו על העושק ועל המרוצה — הן המה במודרי אור השכל וההרגש ועל אלה לוקה החמה, מגרעות יתנו לכחותיה בבחינה מוסרית והיתה שערורה ושמה! —

ט) חלמא בישא עציבותיה מסתייה חלמא טבא חדותיה מסתייה (ברכות נ"ה, כמ"ש שם שאין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו והחלום הולך אחר המחשבה אם ליגון ואנחה או ששון ושמחה).

הן רבים בנפול עליהם תרדמה, בראותם חלום טוב שנתם נָעֲמָה, ומחזיון יבעתם לבם יהגה אימה, בלי דעת שהחלומות הבל המה; מאשר הרו יומם ב־ב שרעפיהם, יולידו דמיון שוא בתנומות עפעפיהם, אין בם שעשועים אף אין פחד, מעשה תעתועים וכזב גם יהר.—

י) חסידה, שעושה חסד עם חברותיה (חולין ס"ג).

(מכתם) חכמינו הגידו לנו טעם שם "החסידה"
לפי שעושה חסד עם חברותיה כן נקראת.
ומי חכם ויבן פשר לפתור דבר החידה?
כי היא את עופות טמאים נמנתה, פליאה דעת!
אכן נודע שהיא תעשה עול במדה,
באשר מאלה שאינן חברותיה טוב מונעת;
כ ת א ח ר ת בעיניה לחרם ולנדה —
לכן חסדה חטאת חסרון מום ומנרעת!

יא) חכרא לגנבא נפשא לשלמא נקיט (סנהדרין כ"ב).

רבים מתנאים וישתבחו לאמר: "כנים אנחנו,
בדרך חטאים לא הלכנו ורשע כסל זנחנו"!
אבל אשמים הם חורשי-און ולעשות רע רוצים,
אפס כי האמצעים להפיק זממם לא מוצאים.—

יב) חכם שמת הבל קרוביו, סלקא דעתך? אלא הכל קורעין ומספדין עליו (מ"ק כ"ו).

(מכתם) ראו ודעו היש משכיל אל משכיל דל,
שאין לו פת בסל, ולחם מכליו אזל—
אוכל ישאל, ועשיר יענה: תת בל אוכל,
ולא יכבדהו מחונו להלות לו אף צ"ל—
ק ר ו ב או מודע נפשו מצרה לא ינאל,
ואין מאספו להקדש אם למשכב יפול ויוטל;
וכי ינוע ברעב ונאסף ולקבר יובל,
אז יתאספו ללותו ולעורר לויתן על הגל,
בפיהם יכבדוהו, קוראים "חבל" ואומרים: ז"ל,
דבר קל — אשר אין בו חסרון-כיס כלל![2])

---

[2]) בספרי "מילי דבדיחותא" סי' נ' הערה ב' (מובאה בשמי גם במ"ע "הבקר אור") כתבתי בזה: הבל יודעים את אשר יאמר המהן בפ': לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר, כי יען עפ"י רוב עניי-הדעת הם תפושים זהב וכסף והעשר איננו נתון ביד תופשי תורה ומביני-מדע היודעים להכיר מעלת החכמה וחין-ערכה כי רב הוא; ע"כ לא תחיה את בעליה קצרי-יד כי אין עזר למו, ות"ח נ ת פ ש ב ע ו ן הדור אשר לאוכר את הבכבן שתורתו אומנתו לחלצהו מלחץ ולהחיותו ברעב ובצוק העתים שאין לו תשועה.— וז"ש הז"ל: חכם שמת הכל קרוביו? אלא הכל סופדין וקורעין, כי זה כלל נהול בדרך עולם אדם קרוב לעצמו איש לבצעו פונה לצבור כחול קבוצת-כסף ודי-זהב להיות סופר

יג) חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנתי (חולין כ"ד, כה אמר ר' חנינא שהיה בן פ' שנה והי' עומד על רגל אחת וחולץ ונועל. ע"ש ובספרי „חתן בראשית וחתן תורה" סי' תקצ"ט בהערה ק"ד).

הנה זה הזקן הבא בימים ושנים בן שמונים, כמה התרפקאות עדו עליו מקרים רבים ושונים, ששון ואסון ענג ונגע חליפות מאת מונים, לבש ופשט נעל וחלץ וידרוך על שושנים ועל קמשונים, ובכל-זאת לא מעדו קרסוליו ורגלו רגל ישרה, בעת נ נ ע ל ו לפניו שערי הצלחה ובעת נ ח ל ץ מלחץ צוקה וצרה, ביום טובה וביום רעה והוה אמונתו הטהורה לא סרה, נצב כמו נד וכעמוד ברזל וכצור מוצק בלב-ים לא יעתק מני הסערה, והיא שעמדה לו כי אם לבינה קרא, חמין אש-דת שלהבת-יה לתורה ולתעודה ואהבת צדק ואמת אשר נשקה בו החכמה סוכנתו ומשענתו, והריחו ביראת ה' שמניה הטובים משחת קדש מעשה רוקח כקטורת סמים ולבונה זכה, ומשפטי פיה ולמודיה הנכוחים שהיו שעשועיו בכל עת, הן הם הרהיבוהו לבל ימוטו אשוריו מנעוריו עד זקנה ושיבה מפני קשט סלה, לא בעט מרב עשר ולא עבר על דעת קונו מעוני, רק החזיק בתומו תמיד ולא מש מאהל ישרים בשבת תחכמוני.—

יד) חמור אפי' בתקופת תמוז קרירא ליה (שבת נ"ג, ואמרו: שוטה אינו מרגיש).

לאיש בער אין צער ונפש מרגשת, סכל הוא חסר-לב ושונה באולת;
לא יטשנה גם כי יִכָּתֵת במכתשת, ולא ישתמש בעת הכושר לו לתועלת.

מכתם (ליכא בסבא טעמא)

אמנם כן, מדעת נבערים הזקנים הבאים בשנים!
זאת ידענו מני-עד והדברים כנים ונאמנים;
אבל השאלה היא מה לאחור מה לפנים?
האם במלאת הימים נעשו הסרי-דעה,
כי עיני בינתם כהות ואין חכמה בישישים;
או קצרי-שכל הם מאריכים שנים מאה,
וסכלים ינובון בשיבה - לפי שאינם מרגישים.

טו) חקלא כד מחצדא בלא ענתיה אפי' תבנא לא טב, כרמא וכו' (שה"ש רבה א', וע' ברכות ס"ב סנהדרין ל"ג ביצה ו' וב"ר פמ"ד).

קוצר שדה או בוצר כרם לפני בא עתו,
אף לקושש קש או לעשות חומץ יבצר מאתו;

---

ומונה, ולמושך בשבט סופרים אין מושך חסד יקרא לעזרה ואין עונה, הת"ח בשפל ישב בסתר המדרגה במקום אשר ישכן ענן-העוני שם הוא חונה—ויש נספה בחוסר כל ובכפן גלמוד, וכל ימי עני רעים זה בעל גמרא ותלמוד — ואיך יתכן לאמור שהכל קרוביו ולבם רחק ממנו, והרב המאור הגדול באפל יהלך עולם חשך בעדו, מבלי משים להחזיק בידו לתמכו ולסעדו; הן בעודנו חי ישכח כמת נקשה ורעב ושבע-רגז מבקש לחם ואין פורש, כל זמן שהנשמה בקרבו לא יכבדוהו מהונם, אלא מגרונם שבח נותנים לו — ומבקשים ממנו מחילה וסליחה אחרי כי גוע ונאסף! אז נאספים לאלפים ונקהלים מבוהלים בנסוע הארון לבית-עולמו, על כפם ישאוהו מלוים אותו ועוררים לויתן קורעים עליו וקוראים למספד ובבכי יתנו קולמו; אבל אשמים הם וחטאם לא יכופר בצעקה כי אם במעשה צדקה! מה בצע בדמעות היורדות מעיניהם ברדתו אל קבר? ומה יוסיף למו בהקימם על הגל מצבה גדולה משוחה בששר וירבו במחירה אשר אילו נתנו הכסף על כפו כל עוד נשמה-באפו, והעלו אותו מעניו ומרודו בטרם יצאה רוחו אולי לא מת וחיתה נפשו בגללם — והאבן הזאת אשר הציבו לו ציו-לנפש, תזעק מן האדמה לחייב את העשירים לבם כאבן דמה; בהתעטף נפשו הרעבה ובשכבו למעצבה, לחם שאל פת חרבה, ואבן נתנו לו — למצבה!! (הביטו אל הציונים שם, בארוכה).

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

וכן מה טוב לשמור מועד נכון לכל דבר,
לא בטרם לדת זמן ולא אחרי אשר עבר.

---

טז) חכמה מפוארה בכלי מכוער (תענית ז׳ נדרים נ״ב, ע״ש, ובאבות פ״ד: אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו).

כי תחזה איש—חכם תואר לו אין,
אל נא תבט אלי דמות פניהו,
רק על אוצר חכמתו שים עין.
מה בצע לגבר אם יפה מראהו
ובלבבו אין תבונה ודעת — ?
הלא נדולה היא זאת המנרעת!

* *

אל רבי יהושע בן חנניה,
אשר בלתי בעל צורה נאה היה,
בת טריאנוס קיסר יום אחד אמרה:
„איך בכלי מכוער תורה מפוארה ?"
ויאלה אז הרב ברב-בינה:
„איה אביך שומר את יינו, אנה ?"
ותען: „בכלי חרש" נתון למשמרת!
ויאמר: הלא לא תהיה תפארת,
„לכבוד מלך כמהו זה לא נאוה"!
—„ואיפה יושם אם לא שם ? נא הוה",
—„בכלי זהב וכסף אין ערך למו". —
וילך אז בן חנניה למקומו,
ולפני אביה באה הנערה,
אשר נפשה בנפשו היתה קשורה.
„אנא אבי! —נאמה—האזינה אמרתי"
„והואל היום למלאות משאלתי"!
„צו את עבדיך לתת היין,
בכלי-זהב נאים מרהיבי עין",
המלך לא אחר לעשות רצונה.
אכן בטרם עברו ימי השבוע,
ריח המשקה נמר, טעמו שנה.
מי יעצך זאת העצה, בבת-עיני ?
שאל שאל הקיסר — הודיעני!
—אהובנו הוא רבי יהושע —!
חיש שלח לקרוא לו, ויבא מהרה.
ואחרי שמעו את כל אשר קרה,
אמר: „זאת היא תשובת שאלתה,
כי בן גורל התורה תדע עתה;
בלבב־אנוש טוב-ראי היא לא תנוח,
ורוח־הכמה עליו לא יפוח".

הצב״י יצחק בן דוד מרעלי ס״ט, פה אלגיר.

# אות ט.

א) טבין תרין מתלת וי לחדא דאולא (שבת קנ"ב וא"ז פט"ז).

שבח אני את הצעיר בימי נעוריו,
הולך על שתי רגליו ולא ימעדו אשוריו;
מן הזקן אשר על שלש יכין מצעדיו,
כי מרוב שנים גם משענתו בידיו —
אוי נא להאחת, ילדות נעימה נאהבה,
כי כענן־בֹּקר הולכה ולא שבה!

ב) טב לבישא לא תעביד ובישתא לא ימטי לך (ויי"ר פב"ב, ובת:חומא תצא הוי זהירין למזנא לטבא טיבותא ולביש בישתא, ע"ש חקת ומס' סופרים פכ"ד, וראה כתובות פ"ו ומגילה י"ב).

תרנגול נקר אצל פֶּנָה, ונופך יקר לידו אֶנָה,
ויריץ אל אדוניו ברננה, וינח אותו לפניו למנה.
ויאמר: „הבה לי שכרי"! „חבה מעט"! ענה האכזרי —
„מהרו"! קרא לאנשי־ביתו, שַׁחֲטוּ התרנגול מעיו קרעי,
אבני־אקדה יש בְּקִרְבּוֹ, ספיר הקיא הלא תראו"!
לישוא בכה ויתחנן לבעליו, ולהובילו לטבח נסבו עליו.

* * *

אל תיטיב לבן מרשיע, ורעה אליך לא תגיע.

ג) טוב שברופאין לגיהנם וכשר (גי' רש"י: וטוב) שבטבחין וכו' (קידושין פ"ב וע' ארד"נ פל"ו, ולעיל אות ה').

הנה הנפש ביד הרופא נתונה,
ברוך הוא בעשותו מלאכתו באמונה,
כי בכנפיה מרפא צָרוּר וארוכה ערוכה;
ואם מלאכתו רמיה, ונפש לא חָיָה,
תפתה ערוך לו, ידד שאול תחתיה,
אין מזור תחתיהו ארור הוא ויפול שוחה! 1)

---

1) האומר לפרש: טוב שברופאין, הירא ורך הלבב ומוג־רוח, בחמלתו על החולה איננו מובשר ומסוגל לעבודת הנתוח, ברופאים לא יתחשב ובקהל רפאים ינוח — אינו אלא טועה ולא לנו ללכת ארחות עקלקלות אם יש דרך ישר לפנינו; ובבן דחוק ורחוק גם הביאור שאין לו לרופא להתהלל ולהתברך בלבבו לאמור: אני הוא הטוב והמובחר שברופאין, בקי מומחה ומיוזק, באשר חכמת הרפואה היא גם מלאכה מלומדה, רופאי־אליל בנקל ישינוה לפי־דעתם, ולא יבינו כי כשה ענינה ויותר שישינו ממנה עוד רחוקה היא מהם וצריכין לימוד ושמוש והרגל — והכוונה פשוטה כשמרעין אומנתן ואינן זהירין במלאכתן בראוי, בהיות לאל ידם לעשות, ובפרט הרופא שנתנה לו רשות לרפאות, נטל עליו להחיש מעשהו ולבלתי התרפות, והמתעצל מהציל נפש החולה, יורד לגיהנם ואינו עולה, נפול יפול למשואות, על בלי העלה תעלה לפעול ישועות. — ודרך אגב אציגה בזה מה שכתבתי כבר (במ"ע „היהודי") בטעם אמרם

ד) טוביה חטא ויגוד מנגיד (פסחים קי״ג, ובי״ר פכ״ה וס״ד ורות רבה פ״א ושמואל רבתי פכ״ח: שילא חטא ויוחנא משתלמא).

## משפט קילוקוב.

על חֵטְא פועל עולה אין קץ, נחרץ משפט מות לתלותו על עץ,
והוא אחד ואין עושה מלאכתהו — לכן נגזר הדין להמית אחר תחתיהו,
וילכו ויוקיעו איש־תם תּוֹפֵר נַעֲלָיִם, כי סנדלרים בעיר היו שנים.

ה) טב למיתב טנדו מלמיתב ארמלא (יבמות קי״ח, ועיש קי״ג ובי״מ פ״ד ועירובין ח׳ וכתובות פ״ז ותנחומא וישב ובמדבר רבה פ״ט וקה״ר כ׳ ומיני תרגומא בראשית ג׳ ט״ז).

בשבת אשה גלמודה מר לה כרעל, וישש לבה בהקרא עליה שֵׁם בעל;
גם אם הוא רש ונקלה שומר קשואים, בו תתפאר ויהי לה לשעשועים.

# אות י.

א) יאי עניותא (ענוה) לישראל וכו׳ (חגיגה ט׳ שה״ש רבה א׳ וה׳ ורבות שמיני פנחס בחקותי וא״ז פ״ג, וע׳ סנהדרין צ״ז אין משיח בן דוד בא עד שתבלה פרושה מהבים).

למה תאמר יעקב ותדבר יהודה וישראל:
„מדוע בושש רכב משיחנו, מתי נְגָאֵל?
ועד אנה נסבולה בגולה, שָׁנִים וְעָדָנִים״?
העני ורוכב על חמור איך יבא וְיֶרָאֶה,
ואתה רוכב על במות, ברב רַכְלְתְּךָ מתנאה,
ומלבושך שש רקמה ותולע, שנים וַעֲדָנִים!

---

(מס׳ סופרים פט״ו וירוש׳ קידושין) טוב שבגוים וכו׳, הלהרגהו הם אומרים? הגוי גם צדיק יומת? אבל אשמים הם ונטוי עליהם קו חשד, שדמם רותח בקרבם ועל נקלה יפגעו בהפוגם בכבודם ויראהו נחת זרועם באנרוף יד, ואף הטובים שבהם פיהם יפערו בשטף אף ויקראו למהלומות, שטבע הרציחה ואכזריות־חימה נמצא יותר באומות; לא כן היהודים, והבל מעידים כי הם על שפיכת דם אינם חשודים, נפשם לא תערוג להרוג הכות ופצוע ונקום, ורוכם רוח חמלה והגינה בלבם בכל זמן ומקום, הצדק והשלום יחדו לראשם תמים, והיא תהלתם ותפארתם נגד העמים — הלא כה דברי אז, אבן נודע הסוד וגגלה הרז, מי זה בעל המאמר הלז? הוא רשב״י ופיו המדבר באפו כי עז! ולשיטתו הלך שאמר (הוריות י״ג) אפי׳ טובתן של רשעים רעה (ע׳ תנחומא ורבה מקץ ובלק) והוא האומר (ברכות) מותר להתגרות ברשעים, אף שאמר (אבות) הוי מקבל כל אדם בשמחה; ואל ידון רוחך באדם עד שתגיע למקומו וזמנו, הנה זה הגבר רשב״י ראה עני שהיה נרדף על צוארו ויתחבא במערה י״ג שנה מפני חמת המציק, ואין להתפלא כי הפריז על המדה בשעת בעסו בהתרגזו על איביו בגפש המפריעים אותו מעבודת הקדש אשר בה חיי רוחו, הלא הוא אמר ג״כ (במ״ר פכ״א) שהמחטיא לאדם קשה יותר מן ההורגו, ורחמנא אמר הבא להרגך השכם ושלם לו כמדתו — כל המרגיש בצערו יש לו הצדקה להשיב למחרפיו ולעגות למעניו, ולא כל אדם יכול לעצור במלין ולבלוח את רוחו בשגם הוא בשר! (ראה נא לעיל אות א׳ סי׳ קט״ו הערה 31, ומאמרי „ישראל ועם קרובו״ בהמגיד שנה כ״ה גליון 33, ושמי שם „פלאי״) —

תחת גפן ותאנה בארץ הצבי ישבת,
ונגרשת מעדן, כי לקול האשה הקשבת —
תתן לה עשר חליפות שמלות בתמונה חדשה,
בכתם אופיר תעדה כליה אצעדה וצמיד,
עטרות ונטיפות וצניפות על מצחה תמיד,
וכרבן — כן ירבה עצבונך בעבודה קשה!

ישֻרון! זכור וחקור ודרוש מעל קורות הדורות,
בְּשֶׁלְמָה הָהפך עליך מסֻבות רעות אין ספורות,
והנך בודד ונוֹדד מֻזָּר וּמְפֻזָּר בארצות?
יד הקנאה היתה בעוכרך ואת אלה עשתה,
למן היום המספחת הזאת בקרבך פשתה,
כי גאות עטית, בגדי־חֹפש ומחלצות! —

הפנינים צנינים, אבני־שוהם אבני מעמסה,
תחת יופי לוית־חן ונועם, הן הם לקלסה,
ושנאת אחים על כתונת הפסים — אל נא תֶשִׁי!
„אך ליהודים הכסף והזהב"! יאמרו עמים כֻּלם, —
לכן ענקתמו גאוה וזה לעשות גדולות החֻלם"!
החלאים חליים, ונקמות תובלנה לרקמות וָמֶשִׁי!

הוי עברים עורים! הלא קטונתם מכל לאומים,
רבים הגוים מכם סביב, גדולים ועצומים,
הנה ארץ אבותם לפניהם רחבת־ידים,
ושריהם מושלים במכמנים הון עתק ונכסים;
מדוע לא יתהללו המה בתפארת העכָסים,
צבע רקמתים ראמות וגביש ועדי־עדיים? —

לכו נא הגברים, בקשו צדק חסד וַעֲנָוָה,
פרקו נזמי נשיכם וְחֶלְיָתָן תזרו כמו דָוָה,
וענדו אמת ואמונה לגרגרותיכם כענק וְרָבִיד!
טוב לכם כי עניתם מאד למען תִּכָּנֵעוּ,
ואוזל לו הכסף מאמתחתכם, אז תִּוָּשֵׁעוּ,
תשועו לאל ויענכם, ובא לציון בן דויד.

(מכתם) עשיר גדול קנה במחיר עצום אבנים טובים ומרגליות, ויעש לו בתים מפוארים בנוים לתלפיות. וישאלהו לץ: מדוע לא תקנה לך גם הענ יות? אחרי אשר חכמים הגידו: יאי עניותא ליהודאי — א"כ תכשיט יפה הוא, ישוה הדר והוד, וחין ערכו רב מאד! — ויענהו העשיר: כן דברת, ואולם אני אוהב ובוחר לסגולתי אך שכיות חמודות כאלה אשר רק חלק מרכושי אנכי נותן בעד עדין; לכן אין חפיי לי ביקר עדיי העוני, כי נטל עלי להזיל מכיסי בעבורו את כל הוני! —

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

B
153. II.

# אליכם אישים אקרא!

הֵא לכם בזה החלק השני, גדול הוא בכמות מן הראשון ומחירו כמוהו.

בתרי זימני הוה חזקה שלא יצא מת"י דבר שאינו מתוקן, וגם אמנם הרבה חכמים וסופרים שבח נותנים למלאכתי מפיהם ומפי כתבם; אפס כי לא התפארת והיקר תכלית ועיקר, ואין יתרון לכבוד ותהלה בלי שכר לפֻעלה — הנה יותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק, אבל אשמים הבעלים במנעם ממנה מספוא ואֹכֶל, די ספקה לא יתנו לה ושפעת חלב אומרים לה אל תכלאי אל תמעיטי! ואיכה אשא לבדי הוצאות הדפוס ואין נושא אתי, ואיככה אוכל להוציא עד מהרה שאר החלקים ולעשות מטעמים כאשר עם לבבי להשביע טוב מפרי פי עטי? —

ואני בתומי תמכתי על החותמים אשר כתבו ידם אלי וקבלו עליהם לקחת ספרי בכסף מלא, האמנתי כי יקימו דבריהם וישלמו, והבטחתם נשארה מעל והתעלמו; אף שלחתי החלק הראשון לאנשי שם, גם ראו פעלי ויגיעי, ומאלה ואין אומר הָשֵׁב ואין קונה, שאלתי והזכרתי ואין שומע ועונה, היתכן הדרך הזה? ובכ"ז הנני שולח להם בפעם הזאת גם את השני, ואחת משתים אנכי מבקש: להחיש לשלוח לי המחיר או להשיב את הספרים גם שניהם לידי — והמוסיף מעות קדימה (בסך הכל: 3 גולדען = 3 רובעל = 6 מארק) ישיג אי"ה כל האותיות הבאים אחריהם עד תומם.

וויען, יום ח"י אייר ול"ג בעומר, לפ"ק. מ"ו"ח.

---


# צור געפֿאֶלליגען בעאכטונג!

דיעיעניגען הערדען, וועלכע זיינערצייט דאס ערסטע העפֿט דיעזעס ווערקעס צוגעזענדעט ערהיעלטען, אָהנע דען אים בעציגליכען פראָספעקטע ערזיכטליכען בעטראג ביזהער בעצאהלט צו האבען, ווערדען היעמיט האָפֿליכסט ערזוכט, דען בעטראג פֿיר ביידע העפֿטע אונטער איינעם מיט 2 גולדען (2 רובעל, 4 מארק) אנצושאפֿפֿען אָדער, אים פֿאללע דאס זיא דארויף ניכט רעפֿלעקטירען, דיא העפֿטע זאָפֿאָרט אונאויפֿגעשניטטען רעטור צו זענדען אן מיינע אדרעסע:

**M. Weissmann**

WIEN, 2/3, Herminengasse. 6.